

אחרית כראשית

מאמרי נאולה על פי רבותינו
רמח"ל והגר"א זיע"א

חובר בעזרת ה'
ע"י אריה בן אאמ"ר הרב ר' רפאל שליט"א שפירא

הוצאה שניה עם הוספות והשלמות
עיה"ק ירושלים ת"ז
התשס"ג

כל הזכויות שמורות

את הספר ניתן להשיג

ברח' העוגב 1 העיר העתיקה ירושלים

טל' 02-6287488

לזכר עולם יהיה צדיק

האדם השלם
הגאון החסיד האמיתי
רבינו
יצחק שלמה זילברמן
וצוקללה"ה

נתבקש בישיבה של מעלה
ביום ח"י אדר התשס"א

כל חכם מישראל שיש בו דבר תורה
לאמיתו ומתאנה על כבודו של
הקב"ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו
ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים
ולכבוד בית המקדש ולישועה
שתצמח בקרוב ולכנוס גליות, זוכה
לרוח הקודש בדבריו.

(תנא דבי אליהו רבא פ"ד)

זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל

הספר יוצא לאור
בסיועו ועידודו של
אדוני אבי מורי ורבי שליט"א
זכות רבותינו זיע"א תעמוד לו יחד עם **אמי מורתי** תחי'
לאריכות ימים ושנים טובות ונעימות
ויזכו לראות במהרה בהופעת משיח בן דוד ובנין בית הבחירה

התודה והברכה
לשני גדולי תורה ויראה
הג"ר **משולם וורמסר** שליט"א
והג"ר **נתן רוטמן** שליט"א
על השתתפותם בחיבור הספר
זכות רבותינו זיע"א תעמוד להם להתברך בכל טוב

בסיעתא דשמיא יט סיון תשסג

הן האירו מול עיני גליונות החבור הנחמד ונעים "אחרית כראשית" אשר ערך ואשר העלה בטוב טעם ודעת מיודענו וחביבנו חתן גיסנו הגרז"ג שליט"א רב תבונות ורם המעלה איש אשר רוח בו הרה"ג וכו' הרב אריה שפירא שליט"א.

ורוממות החיבור הזה יסודותיו בהררי קודש ממשנתו של קדוש ה' אור עולם הרמח"ל זללה"ה ומתורת רבנו קדש הקדשים הגר"א זללה"ה, ומע"כ הרה"ג הנ"ל שליט"א באצילות תבונתו דלה לנו מתורתם של הרמח"ל ורבנו אליהו נ"ע ביסודות שרשי אמונת ישראל בצפייתנו ותקנתנו, כאשר ראינו את אשו הגדולה ודבריו שמענו מתוך האש, והן אז התשנו כחו דרעיא מהימנא כאשר אמרנו לו דבר אתה עמנו, כי חפץ בנו ורוענו אשר מי יתן והיה כל עם ד' נביאים, והן בהגלות שנית לנו מלכנו אחרית כראשית, נשוב ונאמר ישקנו מנשיקות פיהו, כי רצוננו לשמוע מפי מלכנו.

והנה מע"כ הרה"ג המחבר שליט"א השכיל להבין ולהתבונן בינה בדבריו רבותינו הקדושים זיע"א ופתח לנו שערים ונבוכים בפעמי גאולתנו להציץ בין החרכים בדבר ד' אשר היה אל אליהו חסידא נ"ע נבג"מ, לחזק ולאמץ אמונתנו הקדושה, כי דבר אלוקינו יקום לעולם ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעולם ולעולמי עולמים, והדברים משמחי לב, והרבה ברכה תוך עמל ויגיעה הביא לנו כבוד הרב המחבר שליט"א.

והנני בכל חותמי ברכה, אשר כה יתן לו למע"כ ידידנו הרה"ג ר' אריה שליט"א וכה יוסיף לו כח ועצמה לחבר חיבורים מחוכמים תוך מנוחת הנפש והרחבת הרעת ויהי נועם ה' עליו ועל כל אשר לו סלה.

שמואל באאמו"ר גאון ישראל מוה"ר שלמה זלמן זללה"ה אויערבאך

ב"א אייר תשס"ג

הגני בזה להביע רגשי שמחתי בשער בת רבים בראותי חתני כבני הרי הוא
הרה"ג ר' אריה שפירא שליט"א אשר זכה מן השמים לחבר חיבור נחמד
מאד בשם "אחרית כראשית" לברד ענינים העומדים ברומנו של עולם
הוא גאולתן של ישראל שהם תכלית הבריאה והכל על פי רבותינו הגר"א
וצ"ל והרמח"ל וצ"ל גדולי ומאורי ישראל שחברו בסודות הקבלה.
יכעת חיבר חלק שני מהספר ובו מגלה דרכים לגאולת ישראל ואשרי
חלקו ולא נצרכה אלא לברכה ברכת הדיוט שהקב"ה יזכנו לראות את
הגאולה השלמה ופלאות מתורתנו הקדושה ותמשך להאיר עיניהם של
ישראל באמירה לרבים ובכתיבה.

הכותב לכבוד התורה ועמליה
זלמן נחמיה גולדברג

תוכן העניינים:

חלק ראשון

א	פתח דבר
ג	ראשית דבר
ז	א. מדברי רמח"ל והגר"א
יח	ב. גאולת מצרים
כב	ג. שיבת ציון בבית שני
לו	ד. גאולה אחרונה
		ה. התחלת הגאולה ב"פדיון" ובמדת הדין,
מא	וגמר הגאולה ב"הצלה" ובמדת החסד

חלק שני

נג	פתח שני
נה	א. ה"קימה" ע"י ישראל
נח	ב. "בעתה" ו"אחישנה" – קימה והקמה
ס	ג. תשובה
סד	ד. תורה
סט	ה. תפלה
עב	ו. תקוה
עו	ז. אמונה
עח	ח. קבוץ גליות
פג	ט. ישוב ארץ ישראל
פו	י. בנין ירושלים
צ	יא. תינוקות של בית רבן
צג	אוהב ה' שערי ציון
צו	יב. בנין המקדש – הקמה אלוקית
ק	יג. מלכות בית דוד
קא	משיח בן אפרים – משוח מלחמה
קה	יד. חובת הדרישה
קח	טו. בירור הערב רב
קכא	מפתח נושאים

פתח דבר

יום צרה ותוכחה היום הזה, כי באו בניי עד משבר וכח אין ללידה, אדום וישמעאל יהמיון ומשנאנו נשאו ראש, על עמינו יערימו סוד ויתיעצו על צפונינו, לעת כזה אמר ישעיה (לה ג-ד) "חזקו ידים רפות וברכיים כושלות אמצו, אמרו לנמהרי לב חזקו אל תראו הנה אלקיכם נקם יבוא גמול אלקים הוא יבוא ויושעכם".

ודבר בעתו מה טוב להודיע לברר ולאמת כי נאמן הוא ה' אלקינו ונאמנים דבריו, ודבר אחד מדבריו אחור לא ישוב ריקם. וכבר הבטיחנו והגיד מראשית אחרית סדר גאולת בניו, בו נדע גודל אהבתו ונאמנותו לישראל כיצד מעביר כל טובו על פני עם קרובו, ומתוך עומק הצרות מצמיח ישועתם ומקרב קץ גאולתם.

והנה כאשר יסוד אמונת ישראל לזכור תמיד יציאת מצרים, שבה גילה הקב"ה פניו אלינו באהבה שאינה תלויה בדבר, - "ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי הוא ה' אלוקינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו", כן החובה עלינו לעת הזאת להכיר בהנהגה המיוחדת של סדרי הגאולה, וכימי צאתנו מארץ מצרים הראנו ויראנו נפלאות.

על זאת ראינו להעתיק ולברר דברי רבותינו הנוגעים לצורך השעה, וביחוד דברים מפורשים הנמצאים בכתבי הגר"א זיע"א, שמלבד דבריו המובאים בכתבי תלמידיו, עוד מפוזרים מאמרים רבים בכת"ק על הני"ך אגדות הש"ס זהר ותיקונים, ואספנו הדברים שמצאנו לפי סדר ענינם.

ויהי רצון שנראה כולנו בקרוב בקיום הבטחת הנביא (ישעיה נב י-יא) "פצחו רננו יחדו חרבות ירושלים כי נחם ה' עמו גאל ירושלים, חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו".

ראשית דבר

קבלה נאמנה מסורה ביד חכמי ישראל כי גאולתן של ישראל אינה מתגלית בזמן אחד, כי אם עולה ובאה קמעא קמעא מדרגה לדרגה כאור נוגה ההולך ואור עד נכון היום.

וכמו שאמרו במדרש תנחומא ריש פרשת דברים :

ישושים מדבר וציה (ישעיה לה) מפני מה כתיב כך, ללמדך שבשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו נגלה עליהם כאחת מפני שאינן יכולין לעמוד באותה טובה בפעם אחת שאם יגלה להם טובתו כאחת ימותו כלם. ראה מה כתיב (שם סד) ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו.

צא ולמד מיוסף בשעה שנתודע לאחיו לאחר כמה שנים אמר להם אני יוסף אחיכם מתו כלם ולא יכלו לענות אותו וגוי' והקב"ה על אחת כמה וכמה. אלא מה הקב"ה עושה מתגלה להם קמעא קמעא, בתחלה משיש את המדבר שנאמר ישושים מדבר וציה ואח"כ תגל ערבה ותפרח כחבצלת, ואחרי כן פרוח תפרח, ואחרי כן כבוד הלבנון נתן לה, ואח"כ המה יראו כבוד ה' הדר אלקינו.

וכן אמרו במדרש שוחר טוב תהילים סוף פרק י"ח על הפסוק: "מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו":

כתוב אחד אומר מגדיל וכתוב אחד אומר מגדול. א"ר יודן לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא קימעא ומהו מגדיל שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל. לפי שהן עכשיו שרויין בצרות גדולות, ואם תבוא הגאולה בבת אחת, אינן יכולים לסבול ישועה גדולה שהיא באה מתוך צרות גדולות. לכך היא באה קימעא קימעא ומתגדלת והולכת. ולכך היא משולה הגאולה כשחר

שנאמר (ישעיה נח) אז יבקע כשחר אורך. ולמה נמשלה כשחר, שאין לך אפלה גדולה מאותה שעה הסמוכה לבקר כו'.

ובזהר פרשת וישלח (קע ע"א) על הפסוק "ויאמר שלחני כי עלה השחר":

רבי יהודה פתח ואמר (שה"ש ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר כו' אבל מי זאת הנשקפה אלין אינון ישראל בזמנא דקב"ה יוקים לון ויפיק מן גלותא כדין יפתח לון פתחא דנהורא דקיק זעיר ולבתר פתחא אחרינא דאיהו רב מיניה עד דקב"ה יפתח לון תרעין עלאין פתיחן לארבע רוחי עלמא וכן כל דעביד קב"ה לישראל ולצדיקיא די בהו הכי כלהו ולא בזמנא חדא, לבר נש [פירוש, נמשל הדבר לאדם] דאתיהיב בחשוכא ודיוריה הוה בחשוכא תדיר כד יבעון לאנהרא ליה בעיין לאפתחא ליה נהורא זעירתא כעינא דמחטא, ולבתר רב מניה, וכדין בכל זמנא, עד דינהרון ליה כל נהורא כדקא יאות, כך אינון ישראל כד"א (שמות כג) מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה וגו', וכן למאן דאתי אסוותא לאו איהו בשעתא חדא אלא זעיר זעיר עד דיתתקף. אבל לעשו לאו הכי, אלא בזמנא חדא נהיר ליה ואתאביד מיניה זעיר זעיר כו' אבל ישראל נהורא דלהון זעיר זעיר עד דיתתקפון וינהיר לון קב"ה לעלמין, וכלא שאלי לון ואמרי מי זאת הנשקפה כמו שחר, איהו קדרותא דצפרא, ודא איהו נהורא דקיק, ולבתר יפה כלבנה, בגין דסיהרא נהורא דילה נהיר יתיר משחר, ולבתר ברה כחמה, בגין דנהוריה תקיף ונהיר יתיר מסיהרא, ולבתר איומה כנדגלות, תקיפא בנהורא תקיף כדקא יאות.

ובירושלמי ברכות פ"א ה"א ויומא פ"ג ה"ב (וכ"ה בשחש"ר פ"ו אות י' ושח"ט תהילים פכ"ב):

ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא [בבקר] וראו אילת השחר שבקע אורה, אמר ר' חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא כך היא גאולתן של ישראל, בתחלה קימעה קימעה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת. מאי טעמא כי אשב בחשך ה' אור לי, כך בתחלה ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס, ואחר כך ומרדכי יצא

מלפני המלך בלבוש מלכות, ואח"כ ליהודים היתה אורה.

ובאמת שכך מפורש בגמ' מגילה יז ע"ב בתקנת שמונה עשרה ברכות על הסדר, שהתפלה על הגאולה מיוסדת בעליה מדרגה לדרגה:

ומה ראו לומר גאולה בשביעית אמר רבא מתוך שעתידין ליגאל בשביעית כו' והאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא כו'. ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא וכיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך וכתוב ואשיבה שופטיך כבראשונה כו' וכיון שנבנית ירושלים בא דוד שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם וכו'.

והנה כאשר נתבונן נראה שכל סדרי גאולות ישראל, כלם באו בסדר ההדרגה, וגם כאשר התחילה להם הגאולה באו עליהם רעות רבות וצרות וכמו שיבואר, ומחן נוכל להבין ולהכיר סדרי גאולה האחרונה. ואף שהדברים באו סתומים מצאנו לרבותינו רמח"ל והגר"א זיע"א שגילו לנו טפח ופתחו פתח הענין וכמו שיבואר ויבואר להלן בע"ה.

ראשית נעתיק את דבריהם ואח"כ נבוא לבארן בס"ד.

א.

מדברי רמח"ל והגר"א

במאמר הגאולה לרמח"ל (עמוד נד) כתב :

דע, כי לגאולה נמצאו שני זמנים ומצאנום בגאולת מצרים ובגאולת בבל. ונודע לנו שכן יהיה בעתידה להגלות במהרה בימינו. ועל אלה שני הזמנים נאמר הפסוק שהתחלתי בראשונה (מיכה ז ח) אל תשמחי איבתי לי - זהו זמן הראשון ונקרא פקידה, כי אשב בחשך ה' אור לי - הוא השני ונקרא זכירה. ולא בפסוק הזה לבד כי בהרבה פסוקים נרמזו אלה שני הזמנים. וכן כתוב (ישעיה נב ב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים - זוהי הפקידה, התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון - זוהי הזכירה. וכן (ישעיה ס א) קומי אורי כי בא אורך - זמן הפקידה, וכבוד ה' עליך זרח - הוא זמן הזכירה.

ועתה אחל לפרש לך הזמנים האלה בסודות גדולים מאד, ולפי שהם גדולים כל כך, לא אפרשם הרבה, ולא אומר רק מה שאי אפשר להבין בלתי והבן מאד.

זמן הפקידה היה במצרים בראשונה, והוא שאמר הכתוב (שמות ב כה) וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים. ואומר לך מה היא זאת הפקידה, ותדע שהקלקול הראשון לבד הוא המתנתקן בזמן הפקידה, וגם לא לגמרי, ושאר הקלקולים אין תיקונם רק בזכירה, ושם כתוב (ב כד) וישמע אלקים את נאקתם ויזכור אלקים את בריתו כו'. ותדע שהפקידה על ידי היסוד כמו שאמרתי לך, וגילוי הזכירה על ידי התפארת ולכן נמצא כח למשיח בן יוסף ולמשיח בן דוד בשתי הפעולות לקבל כח לעשות חיל לגאולה העתידה.

עוד כתב בהמשך :

ופעולות נמצאות לפקידה רבות ונכללות בפסוקי החכם בספר שיר השירים כמו שאבאר לך בעזרת ה' אחר כן. והפעולה הראשונה נתבארה בפסוקים שהבאתי בתחלה, והיא קימת השכינה מן העפר, ועל כן כתוב כי נפילתי קמתי וכן התנערי מעפר קומי שבי ירושלים, ואומר לך מה היא זאת הקימה, כי לא היה רק חושך ואפילה לישראל, ולא היה להם מנחם מרוב היגון והצרה המתגברת בכל יום תמיד, ועל כן שפלה נפשם לעפר, שהן הקליפות. ובהגיע הזמן הזה כו' אז נמצא להם מנחם וקמה השכינה מן העפר הזה והיא מתחזקת בעצמה אף על פי שהיא בין הקליפות כי עדיין לא יצאה אבל אינה כבראשונה משפלת עצמה ומתבוססת כביכול בצערה, כי עתה לקחה אור הממלכה ולא חסר ממנה רק הגילוי, להראות את כל העמים ואת כל השרים את ממשלתה שתראה בעת הזכירה במהרה בימינו. וכאשר נשלם החיבור הזה הראשון, לא יסף עוד להיות כמוהו עד הזכירה, ועל כן כתוב כי אשב בחשך משם והלאה ה' אור לי - באחרית הזעם.

ועוד אבינך כל הענין הזה היטב, ונמצא שזה זמן הראשון היה במצרים לעת שכתוב בו וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים. ועל הפקידה נאמר (ג טז) פקד פקדתי אתכם ולא אמר פוקד אני אתכם, כי כבר היה זה והזכירה עתידה, ומשה יען ידע שעדיין לא היה זמן לזכירה, ודאי על כן היה ממאן ללכת ואמר והן לא יאמינו לי. ואז השיבו הקב"ה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, כי לולא כבר נתקנו הדברים תיקון לא היה נשלח, כי לא לעורר את האהבה עד שתחפץ.

ובתיקוני זהר חדש (כו ע"א) איתא :

ועתידין הוו ישראל דלא יפקון אלא חד מעיר ושניים ממשפחה מסטרא דגבורה דהוא דין ואתחזר עלמא לתוחו ובוהו ובגין דבעא משה רחמין עלייהו שמאל דוחה ולא יפקון ביה ישראל וימין מקרבת דאיהו ימינא מטה כלפי חסד.

ובביאור הגר"א שם כתב:

וימין מקרבת כמ"ש וברחמים גדולים אקבצך שיפקון בסטרא דימינא אבל בתחלה יתער בשמאלא שמאלו תחת לראשי והוא יהיה פקידה כמו שהיה בבית שני בימי כורש ולא יצאו בו ואח"כ יתער ימינא וכו'.

ובהמשך כתב עוד:

ותחלת הגאולה הוא הצרות כמ"ש אגרא דכלה דוחקא כמו במצרים **תכבד העבודה וכו'** אבל הגאולה בימינא וכן התחלת הגאולה בלילה ועיקר הגאולה ביממא כמ"ש חשף ה' את זרוע קדשו בתחלה אתער דרועא שמאל כגונא דר"ה וכו'.

הנה שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד כי סדר הגאולה נחלק לשני שלבים, הא' הגאולה עצמה, והב' הוא תחלה לגאולה, ונקרא "פקידה". [ולשון "פקידה" מצאנו בגמ' (ר"ה י ע"ב) שבר"ה נפקדה שרה. ופירש"י: **בא זכרונם לטובה ונגזר עליהן הריון**. ומבואר שקודם הלידה שהיא גמר הגאולה, וכאשר יבואר שנמשלת ללידה, מתחיל הדבר בפקידה במה שפוקד ה' את עמו וזוכרם לטובה להתחיל גאולתם. וראה בראשית (כא א) עה"פ "וה' פקד את שרה כאשר אמר, ויעש ה' לשרה כאשר דבר", ופירש רש"י עפ"י המדרש: "כאשר אמר – בהריון, וכאשר דיבר – בלידה". והן שני הזמנים הנ"ל].

כן למדנו שסדר תחלת הגאולה יהיה כדרך שהיה בבית שני בימי כורש, וכן יהיה דומה לסדר שהיה בגאולת מצרים שהוכבדה עליהם העבודה ומ"מ כבר היו בתחלת הגאולה ורק אח"כ אתער ימינא.

רעיונות אלו מוזכרים בדברי הגר"א עוד בפירוש לזהר משפטים קכ ע"א "שהפקידה תהיה בתשרי אבל תדחה עד ניסן דתשרי דרועא שמאלא ר"ה כידוע" עיי"ש. ושם קיט ע"ב מבואר דתחלת הגאולה הנ"ל היא הנקראת "חבלי משיח" וז"ל:

שהלילה נמשל לגלות ובקר לגאולה כמ"ש (רות ג) שכבי עד הבקר, וקודם הגאולה יכבד הגלות יותר מכל הגלות כמ"ש (ברכות ו ע"ב) אגרא דכלה דוחקא, והוא שחרות השחר שקודם שמתחיל להאיר

היום הוא מחשיך יותר מכל הלילה ולכן נקרא שחר. וע' קלין הן ע' שנה והן נקראין חבלי משיח שכל הגלות דומה להרה שמתקרבת הלידה כל יום והגאולה דומה ללידה כמ"ש (ישעיה סו) היולד גוי כו' כי ילדה ציון כו' וכשמתקרבת לילד אז כואבת יותר מכל ימי הריונה כמ"ש (בראשית ג) הרבה כו' והרונך צער הריון שהוא הגלות. וכשיושבת על המשבר זהו חבלי משיח.

עוד כתב בביאור אגדות סבי דבי אתונא "נחש בכמה מיעבר":

העיבור מתחיל מעיקרא מעת התחלת הצרות כמ"ש אגרא דכלה דוחקא ר"ל ישראל נקראו כלה כשרוצה הקב"ה לגאול את ישראל כדי שיטאלם מהר, ועיין בזוהר (ח"ג ריט ע"א), וכך היה במצרים קודם הגאולה תכבד העבודה על האנשים כו' וזהו עיקר הגרם לגאולה.

וביאור ענין משל הלידה עיין בספר הכללים לרמח"ל סימן כג:

כי כל ההזמנות שהקב"ה מזמין טובה לעולם נעשות במסתרים אצלו ית'. וכשנשלמה ההזמנה נעשה המעשה, והוא **לידתו** כו'. אך כל זמן ההזמנה הנה אין הטובה ההיא מתגלית כלל, ומשמש עדיין הקלקול הראשון, שלתיקון הקלקול ההוא המחשבה העליונה הולכת ומשימה עצותיה, אלא שאינו חורבן גמור, ואהניא מיד מה שהקב"ה לוקח לתקן הדבר שלא יהיה חורבן עולם, אך עדיין קלקול הסדרים נשאר כל זמן שההזמנה נעשית בגבהי מרומים בלתי גילוי אל התחתונים. ועוד נבין בזה שאין הקב"ה עושה אלא טוב, ואפילו זמן ההסתר פנים אינו שהקב"ה מואס את עולמו, אלא שמזמין תיקון לקלקוליו, אך שההזמנה הזאת במסתרים היא נעשית, **ובין כך ובין כך העולם סובל רעות רבות וצרות.**

ובביאור הספד"צ סוף פרק א' כתב הגר"א וז"ל:

וכן יהיה בימות המשיח בתחילה עיבור ואח"כ לידה וזהו חבלי משיח וע' קלין דיהבת כמ"ש בזוהר משפטים ופנחס וכמ"ש (ישעיה סו) כי חלה גם ילדה ציון כו' ואח"כ אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג), ומלאה הארץ דעה (ישעיה יא), ואח"כ ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד).

ומבואר מדבריו דכל זה נקרא "ימות משיח" והן עצמן נחלקים לשניים, דבתחילה "חבלים" ואח"כ "לידה". וכן כתב בביאורו לתיקוני זהר (תיקון כב עה ע"א):

דתחלה יתגלה משיח ואח"כ יתכסה ויהיה לישראל אז חבלים וצירים גדולים וכמו בגאולה הראשונה והענין כי תחלה יגאלו בדרגא דנוק' כסדר המדרגות ויהא בדינא ואם יגאלו בדינא לא יהא לון תקומה וימות משיח בן יוסף ע"כ יתכסה ויצרפו אז ואח"כ יגאלו בדכורא וברחמים גדולים כו'.

ובתיקוני זהר חדש הני"ל איתא עוד: "והכי אחזי ליה ברמז בסוף יומיא בגין דיהא בעי רחמי עליהו ולא ימות משיח דאיהו מסטרא דשמאלא". ובביאור הגר"א שם:

והכי אחזי כו' על משיח הראשון שהוא משיח בן יוסף בכור שורו מסטרא דשמאל כידוע.

למדנו מכל זה ששני שלבי הגאולה חבלים ולידה הן ענין שני המשיחין בן יוסף ובן דוד, וכמו שנתבאר גם בדברי הרמח"ל, וסדר הדברים הוא שתחלה תהיה "פקידה" כמו שהיה בימי כורש ואז יכבד קושי הגלות ביותר וזה ענין הנהגת ומגמת משיח בן יוסף, ואח"כ הלידה עצמה הוא ענין משיח בן דוד ואז אשפך את רוחי על כל בשר.

ונענין "מיתת משיח בן יוסף" הוא ענין הגאולה ללא הכנה קודמת, שאז ח"ו לא תהיה לון תקומה כי לא יהיו זכאים להגאל כי אם שנים מעיר ואחד ממשפחה וכמו שיובא להלן, אולם כאשר קודמת הנהגת החבלים והצירים בזה נצרפים ונעשים מוכנים לגאולה האחרונה ברחמים).

עוד לרבינו מילין בביאורו לספד"צ דף י' ע"ג וז"ל:

וזה סוד שיעור ימות המשיח כשיעור עטרת ביסוד רק אם יזכו יבא קודם וימלוך משיח בן יוסף כמו שאול קודם לדוד וזה היה מתחיל אם זכינו בתחלת האלף החמישי כו' וז"ש שתי אלפים ימות המשיח (סנהדרין צז ע"א ע"ז ט' ע"א) **ואז אין בין עה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות** (שם צט ע"א) **אבל משיח ב"ד שיבא אז בלע המות לנצח וזה נקרא לעתיד לבא.**

הרי דמה שאמרו בגמ' "ימות משיח" אין הכונה לימות משיח ב"ד שהוא זמן השלמות שישפוך ה' רוחו, אלא לזמן משיח בן יוסף והוא זמן הפקידה, ואז אין בין העוה"ז היינו הגלות ואותן ימות המשיח אלא שעבוד מלכויות שיצאו מתחת יד האומות.

והדברים מפורשים באר היטב בביאורי אגדות על מס' ברכות י"ג ע"א דשם דרשו עה"פ (ישעיה מג יח) "אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו, אל תזכרו ראשונות זה שעבוד מלכויות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים, הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג, משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב, פגע בו ארי וניצל ממנו והיה הולך מספר מעשה ארי, פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה הולך ומספר מעשה נחש אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות".

ובביאור הגר"א כתב:

יש כאן כמה דקדוקים א' שמביא ראייה שלא לזכור יציאת מצרים [והרי בגמ' רצו להוכיח שיש לזכור]. ב' שבב' הראשונות לא אמר ושכח כמו למטה ושכח מעשה שניהם ושאר קושיות. רק הפירוש הוא **כי הגאולה יהיה פעם ראשונה גאולה משעבוד מלכויות ואח"כ גוג ומגוג**, וז"ש שכח מעשה שניהם, ומביא שפיר המעשה לראייה הואיל ואחר גוג ומגוג לא יזכירם כלל ראשונות ואחרונות מכלל דעד השתא מזכירים.

ומפורש דקודם גוג ומגוג תהיה עוד גאולה ויציאה מתחת יד האומות, והיינו כדרך שהיה בימי כורש שנתנו האומות רשות לעלות לא"י.

ובחידושי הגר"א אמרי נועם שם:

כבר צווחו קמאי דקמאי על האגדה זו דהא אמר מקודם לא שתעקר יצי"מ ממקומו כו' ואח"כ אמר צרות אחרונות משכחות את הראשונות. וכן נמי מקרא דמייתי משמע שישכחו לגמרי יצי"מ. ועוד דבניצול מן הארי לא אמר שכח מעשה זאב ואח"כ אמר שכח מעשה שניהם.

ואמר רבינו לבאר עפ"י מ"ש (ברכות לד ע"ב) כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו' ופליגא דשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גלויות. ואלו ואלו דברי אלקים חיים, **כי ב' ימות המשיח הן, היינו ימות משיח בן יוסף וזה תליא בזכות כמ"ש** (סנהדרין צח ע"א) **זכו אחישנה ואם זכו היה מתחיל מתחלת אלף חמישי כמ"ש** (ע"ז ט' ע"א) **אלפים ימות המשיח ואז אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גלויות** אבל עשו לא יפול בידו, ואח"כ באלף השישי כשיבוא הזמן בעתה יבא עשו עם גוג ומגוג על ה' ועל משיחו ויפלו כלם ביד משיח בן דוד. **וכשיבוא משיח בן דוד יתקיים מ"ש ובלע המות לנצח וכל יעודי הנביאים וזה נקרא לעתיד לבא.** והשתא מייתי שפיר ראיא ממ"ש אל תזכרו ראשונות כו' דזה הפסוק קאי בשעת משיח ב"ד אחר מלחמת גוג ומגוג, ואמר אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו זה יצ"מ, כו'.

ועיקרי הדברים נמצאים גם בביאורי אגדות לברכות לד ע"ב על הגמ' הנ"ל:

"ואמר ר' חייא בר אבא אר"י כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך ופליגא דשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ"

וכתב ע"ז הגר"א וז"ל:

אלו ואלו דברי אלקים חיים **כי שני ימות המשיח הן וכו'.**

ובאבן שלמה אות קנ"ב בהגה"ה כתב קיצור מביאור הגר"א בתקו"ז בכמה מקומות:

מ"ש (ר"ה יא ע"א) ר"א אומר בתשרי עתידין ליגאל ר"י אומר בניסן עתידין ליגאל, וכן מ"ש (סנהדרין קיא ע"א) ר"ל אמר לא ישארו אלא א' מעיר ובי ממשפחה ור"י אמר א' מעיר מזכה את כל העיר ובי ממשפחה מזכין כל המשפחה, אלו ואלו דברי אלקים חיים.

כי מתחילה תהיה פקידה בתשרי ואם היו זוכים לאחישנה היתה אז הגאולה בשלמות ואז היו יוצאים בעושר, אך אם חלילה לא יזכו ותהיה בעתה ואז אם היתה הגאולה בתשרי לא היה להם תקומה ח"ו ולא היו נשארים חלילה אלא אי מעיר ובי ממשפחה מפני שמדת הדין שולט בתשרי, ומשיח ב"י היה צריך למות, ע"כ לא תהיה אז רק פקידה כמו שהיה בבית שני בימי כורש ויתגלה משיח ויתכסה מהם עד ניסן ואז יהיה להם חבלים וצרות גדולים כמו שהיה בגאולה הראשונה כשנתכסה מהם משה משך ו' חדשים (כמ"ש במדרש רבה שמות פ"ה) וכמ"ש תכבד העבודה על האנשים כו' וע"ז נאמר (יחזקאל כו) אם לא ביד חזקה כו' ובחימה שפוכה אמלוך עליכם, ואח"כ יגאלו בניסן ברחמים גדולים. (תקו"ז עה ע"א, פו ע"ב, תז"ח כז ע"ב, לו ע"ג וע"ד, לז ע"ב).

ובאדרת אליהו פי בלק עה"פ דרך כוכב מיעקב כתב הגר"א :

דרך כוכב מיעקב, זה משיח בן יוסף, וקם שבט מישראל, הוא כוכבא דשביט והוא משיח בן דוד, ודי גאולות יהיו עד ביאת המשיח כמ"ש ברע"מ בפי פנחס כו'.

ובאמרי נועם לברכות נח ע"ב ביאר ענין כוכבא דשביט וז"ל :

וז"ש דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל דלכאורה תמוה מה ענין שבט אצל יעקב, אלא הכי פירושו דמתחילה יעשה הקב"ה לעתיד לבא ניסים גלויים (קטנים ורגילים תמיד שנמשלו) לכוכבים פשוטים ולבסוף יעשה הקב"ה ניסים נסתרים (פי' שהם ניסים גדולים ונסתרים והמה רק לעתים רחוקות) שנמשלו לכוכבא דשביט שגם הוא נסתר ואינו נראה אלא לעיתים רחוקות וז"ש דרך כוכב מיעקב, שבתחלה ידרוך בכוכבים הפשוטים, ואח"כ יקום שבט דהוא ניסים שנמשלו לכוכבא דשביט, וכשיהיו עדיין במדרגה פחותה שע"ז מורה שם יעקב לא יעשו להם רק ניסים פשוטים אבל כשיעלו למדרגת ישראל יזכו לניסים גדולים.

עוד מתבאר בדברי הגר"א שזמן זה שאנו מדברים בו, הוא הנקרא

"עקבתא דמשיחא" ובו תהיה התגברות הרשע והעזות בניסיון לעכב הגאולה, וזה לשונו בביאורו לספד"צ דף י' ע"ד:

וזה סוד עקבות משיחא כו' ור"ל בימות המשיח שאז וידו אחזת בעקב עשו סוף העוה"ז כו' שאז עקבו מכהה גלגל חמה שיתגלה בעקב הזה חסד בפום אמה כנ"ל והוא אור יום הראשון שאדם רואה מסוף העולם ועד סופו כו' ואז חפרה הלבנה ובושה החמה (ישעיה כד) **ותחלת גילוי העקב שהוא עקבות משיחא** שאז קליפה קודם לפני והוא סוד הערלה שעל פום אמה יתגברו הקליפות ששם הוא בחי' נוק' וסוד הערלה כו' **והן דרגין תתאין דס"א בחי' עקב שלהם והן דרגין דחציפין כמ"ש בזהר וז"ש (סוף סוטה) בעקבות משיחא חוצפה יסגי, ואח"כ יכרתו הערלה ויתגלה החסד.**

והכוונה דה"עקב" הוא היסוד וכמו שכתב הגר"א שם ובתקו"ז דף קה ד"ה באן אתר, והוא בחינת יוסף כידוע, והערלה המכסה ומעכבת מגמת משיח בן יוסף הן עזי פנים שבדור וכמו שיובא להלן.

ובתיקוני זהר חדש (כו ע"א) על משי"כ "ודא ממלל על סוף יומין דאלין תולדין בישין" כתב הגר"א:

שרוב מאותן תתקע"ד דורות [שנגזרו להבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו, עיין חגיגה יד ע"א] הוא עכשיו בסוף הימים בעקבות משיחא חוצפא יסגא ואמרו שהן עזי פנים בדור והן הערב רב כו'.

ובביאורו לספד"צ דף ב' ע"ב כתב:

וז"ש שם [בתיקונים הנ"ל] והכי אחזי ליה ברמוזו בסוף יומיא כו' ע"ש. ובאותן השנים מתגלגלין כל התתקע"ד דורות שהן הערב רב הן הנשמות מעולם התהו כמ"ש (חגיגה יד ע"א) שתלן בכל דור והן הן עזי פנים שבדור ואמרו (סוף סוטה) בעקבות משיחא חוצפה יסגא וכמ"ש בר"מ פי' נשא דף קכב ואתהדרו אינון ערב רב רעיין על ישראל כו'.

ובתיקוני זהר חדש (שם ע"ב) איתא - "ויעקב בגין דחזא ברוח קודשא דחוקא דגלותא בתראה בסוף יומיא אמר ויירא יעקב מאד ויצר לו ופליג

עמא קדישא בגלות לתלת סטרין הה"ד וישם את השפחות וילדיהן ראשונה ברישא ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים".

ובביאור הגר"א :

בסוף יומיא. חבלי משיח. ויירא יעקב כו' השפחות וילדיהן ראשונה. הן הערב רב בנוי דלילית שפחה בישא ועליה נאמר (משלי ל) שפחה כי תירש גבירתה וכן בניה שהן רישין דעמא קדישא בגלות בתראה שנאמר (איכה א) היו צריה לראש, כו'. ואת לאה וילדיה אחרונים, הן עמי הארץ טבין. ואת רחל כו', הן התי"ח שרחל עקרת הבית כו' והן אחרונים שהן שפלים ונבזים כמ"ש (במשנה סוף סוטה) יראי חטא ימאסו וחכמת סופרים תסרח כו' וכן נקראו ישראל על שם יוסף וזהו ואת יוסף.

נמצא דהתגברות הרשע הוא חלק מתהליך הגאולה, והוא המעכב וחוצץ בין תחלת גילוי העקב עד להתגלות החסד.

ובוהר פי פנחס רלב ע"ב איתא: "דערב רב אינון שאור שבעיסה, ואינון אומין דעלמא דמיין למוץ. יתיר מעכבין בגלותא ערב רב לישראל מאומין עכו"ם כמה דאוקמוה רבנן מי מעכב שאור שבעיסה מעכב, דאינון דבקין בישראל כשאור שבעיסה, אבל אומין עכו"ם לא אינון אלא כמוץ אשר תדפנו רוח".

וכתב ע"ז הגר"א ביהל אור :

שאור שבעיסה, שהוא בתוך העיסה דוגמת ערב רב בתוך ישראל משא"כ מוץ שהוא מבחוץ דוגמת אומות העולם וז"ש **שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות.**

וכונת הזוהר והגר"א להגמי' בברכות יז ע"א דר' אלכסדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות יהי רצון שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. ומבואר בזהר ד"מי מעכב" הכונה לעיכוב הגאולה והיציאה מן הגלות. והנה לדבר הזה שני מעכבים, האחד הוא שעבוד מלכיות והשני הערב רב. ומעתה הן הן דברי הגר"א דגם אחר שהגיע זמן משיח בן יוסף דהוא בעקבתא דמשיחא והיציאה משעבוד מלכיות וכמו

שביאר דברי הגמ' בברכות לד ע"ב "דאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות" דהכונה לזמן משיח בן יוסף, מ"מ עדיין הערלה מכסה את העקב, והוא השאור שבעיסה, והן הערב רב רשעי ישראל המעורבים בתוכם ומעכבים גאולתם.

וראה עוד בתקו"ז תיקונא שתיתאה תנינא: "כי הנה הסתנו עבר שולטנו דשאר ממנן דפלחי כוכביא, הגשם הלך לו שולטנותא דערב רב".

ובביאור הגר"א:

דערב רב קשין יותר מאומות העולם שהם גשם טורד לישראל והן אשת מדינים שהן יגרו מדון תמיד בין ישראל לאביהם שבשמים.

ומפורש דגם אחר היציאה משעבוד מלכיות עדיין ישלטו הערב רב דאתהדרו אינון רעיין על ישראל כמו שמבואר בזהר הנ"ל והן רישין דעמא קדישא בגלות בתראה כמוש"כ הגר"א, וכל מגמתם להפריד בין ישראל לאביהם שבשמים.

עד כאן הבאנו המקורות, ועתה נבוא בס"ד להרחיב ולבאר הדברים.

ב.

נאות מצרים

בסוף פי' ויחי נאמר (נ כד) "ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלקים **פקד** יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב, וישבע יוסף את בני ישראל לאמר **פקד יפקד** אלקים אתכם והעליתם את עצמותי מזה".

ולהלן בפי' שמות (ג טז) נאמר "לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם ה' אלקי אבותיכם נראה אלי אלקי אברהם יצחק ויעקב לאמר **פקד** פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים".

ולהלן עוד (ד כט) "ויולך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל וידבר אהרן את כל הדברים וגוי' ויאמן העם **וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל** וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו".

ובתנחומא עה"פ האחרון איתא:

אמר להם כך אמר הקב"ה פקדתי אתכם סימן זה היה מסור בידם מימות אברהם ויצחק, ויעקב מסר ליוסף ואמר להם כל גואל שיבא ויאמר לכם **פקד** פקדתי הוא הגואל של אמת כיון שבא משה ואמר **פקד** פקדתי מיד ויאמן העם.

ובפרקי דר"א פרק מח:

רבי אליעזר אומר ה' אותיות שכפלו בתורה באותיות כלם בסוד הגאולה כ"ך בו נגאל אברהם אבינו מאור כשדים שנאמר לך לך מארצך, מ"ס בו נגאל יצחק אבינו מיד פלשתים שנאמר לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד, נ"ן בו נגאל יעקב אבינו מיד עשו שנאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו, פ"ף בו נגאלו אבותינו ממצרים שנאמר **פקד** פקדתי אתכם, צ"ץ בו עתיד הקב"ה לגאול את ישראל

בסוף מלכות רביעית ולומר צמח הצמחתי לכם שנאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה'. ולא נמסרו האותיות אלא לאברהם אבינו ואברהם אבינו מסרן ליצחק ויצחק מסרן ליעקב ויעקב מסרן ליוסף ויוסף מסרן לאחיו ואשר בן יעקב מסר סוד הגאולה לסרח בת אשר וכשבא משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם והלכו זקני ישראל אצל זקנתן סרח בת אשר ואמרו לה בא איש ועשה האותות לעינינו כך וכך אמרה להם אין באותות האלו ממש אמרו לה והלא אמר לנו פקד פקדתי אתכם אמרה להם הוא האיש שעתיד לגאול את ישראל ממצרים כך שמעתי מאבא פ"ה ופ"ה שנאמר פקד פקדתי אתכם מיד ויאמינו העם באלקים ובמשה שנאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל.

והנה זמן הפקידה במצרים היה במה שאמר הכתוב (שמות ב כו) "וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים", וכמו שכתב הרמח"ל במאמר הגאולה הנ"ל, ומיד אח"כ (שם ג א) נגלה הקב"ה אל משה בסנה, ונבואה זו היתה בפסח שנה קודם שיצאו [סדר עולם רבה פ"ה], ואחר שהלכו משה ואהרן בשליחותו של מקום אל פרעה עוד הוכבדה העבודה, וכיון שגזר פרעה כן הלך משה למדין ונתכסה מישראל ג' חודשים [שמו"ר פ"ה יט, שהש"ר פ"ב ט], וכאשר חזר ונגלה אליהם התחילו המכות [ביאור הגר"א לסע"ר פ"ג], ובתשרי נפקדו שוב ובטלה מהם עבודת השיעבוד, וכמו שמפורש בגמ' ראש השנה יא ע"א "בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים", וברש"י: "ששה חודשים לפני גאולתם פסק השעבוד". ובילקוט בשלח רמז רכז: "פקידה בניסן פקידה בתשרי", ובזית רענן פירש: פקידה בתשרי, שבטלה עבודה במצרים בראש השנה.

ולמדנו שזהו ענין הפקידה, שתחילת סדר הגאולה בחבלים וצירים וכמו שנא' (שם ה ט) "תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה", ועל זה טען משה ואמר "ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך", וזה כמו שהבאנו מדברי הגר"א בתקו"ז (עה ע"א) "דתחילה יתגלה משיח ואחר כך יתכסה ויהיה לישראל אז חבלים וצירים וכמו שהיה בגאולה הראשונה".

עוד ראינו דבכלל הפקידה היציאה מן השיעבוד עוד קודם גמר הגאולה וכמו שהיה הדבר בראש השנה קודם ניסן שנגאלו.

וראה עוד בפירוש הגר"א לשה"ש (ב י) שכתב: "והענין הוא שתי גאולות, אחת גאולה משעבוד שהיא היתה בתשרי, וזהו 'קומי לך' משעבוד, והשניה הגאולה מהגלות שהיא היתה בניסן, וזהו 'ולכי לך'".

ובאדרת אליהו פ' האזינו עה"פ "כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף וגו'" כתב:

פ"י דרך הנשר כשרוצה להוליך בניו ממקום למקום, כשמוצאם ישנים מקשקש בכנפיו להעירם שיקצו משנתם, ואח"כ נכנס לתוך הקן ומרחף בכנפיו עליהם, נוגע ואינו נוגע שלא יכביד עליהם כו'. **וכן עשה הקב"ה עם ישראל ביציאת מצרים, בתחילה העיר אותם מן הגלות שדומה לשינה, כמ"ש (תהלים קכו) בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים, והעיר הקב"ה אותם שעשה נקמות בפרעה ובכל עמו ובטלה עבודה מאבותינו והוציאם, וז"ש כנשר יעיר קנו.**

ונבין הטעם שנאמר סוד הפקידה ע"י יוסף דוקא והוא מסר לאחיו וכמו שמבואר בפסוקים ובמדרשים הנ"ל, דכמו שכתבו הגר"א ורמח"ל דהפקידה נעשית בכח משיח בן יוסף ולכך הוא פועל את ענין הפקידה ומכוחו הדבר מתקיים.

וביאור הדברים נמצא בפירוש הגר"א להגדש"פ על פיוט חד גדיא:

כלל גדול אצלנו שכל הטובות שחיו ושיהיו עוד בין בעוה"ז בין בעוה"ב את כלם ירשנו מאבותינו בעת שבירך יצחק את יעקב כו'. וידוע כי הברכות מסר יעקב אבינו ע"ה לבנו ליוסף, גם הבכורה נתן לו, וכשבירך יעקב לבניו בכל השבטים לא נאמר לשון ברכה וביוסף כתיב ברכות אביך כו' תהיין לראש יוסף כו'.

והכונה דברכת אברהם נמסרה ליצחק, ויצחק מסרה ליעקב וכמו שנאמר "ויתן לך את ברכת אברהם" (כח ד), ויעקב מסרה ליוסף כנ"ל. וזה ענין סוד הגאולה שנמסר ליוסף שהוא המוסר לכלל השבטים את ברכת

אברהם לקיים את ההבטחה "להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו ונתתי לך ולזרעך את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלקים" (יז ז). ולכן יהושע בן אפרים הוא המכניס את ישראל אל הארץ, עד השלמת הברכות בבנין הבית ע"י דוד ושלמה משבט יהודה.

ובזה נבין את תפקידו המיוחד של משיח בן יוסף ובן אפרים, שהוא מוסר סוד הגאולה להביא את ברכת אברהם בישוב הארץ ובנין ירושלים וכמו שיבואר להלן, וכל השבטים נקבצים תחת מלכות שבט יהודה, והוא ענין משיח ב"ד, שבו ישפוך ה' רוחו על ישראל.

שיבת ציון בבית שני

ועתה נבא לבאר בס"ד ענין הפקידה שהיתה בזמן כורש.

בספר ירמיה (כט י) נאמר: "כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה **אפקד אתכם** והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה, כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה, וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם. ונמצאתי לכם נאם ה' ושבתני את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם ה' והשבותי אתכם אל המקום אשר הגלתי אתכם משם".

ובתחילת ספר עזרא (וכן הוא בסוף דהיי"ב) נאמר: "ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיה העיר ה' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר, כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלקי השמים והוא **פקד** עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה, מי בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלקי ישראל הוא האלקים אשר בירושלים".

כדי להבין סדר הדברים, ראוי להקדים הקורות מהחורבן עד בנין בית השני. הבית חרב ע"י נבוכדנצר מלך בבל שמלך ארבעים וחמש שנים, אחריו מלך בנו אויל מרודך עשרים ושלוש שנים, ואחריו בנו השני של נבוכדנצר - בלשצר, שעליו ראה דניאל במראה (פרק ה) שתנטל מלכותו ותנתן למדי ופרס. ובשנה השלישית למלכו נהרג ומלך דריוש הראשון, ובאותה השנה נהרג גם הוא והמליכו את כורש חתנו. ובשנה הראשונה למלכותו העיר ה' את רוחו לבנות את הבית, ועלו ישראל ויסדו יסוד לבית

המקדש, וכאשר הלשינו צרי יהודה ובנימין צוה כורש לבטל המלאכה. אחריו מלך אחשורוש, ובתחלת מלכותו כתבו שוב שטנה על יושבי יהודה וירושלים, ודריוש השני בן אחשורוש ואסתר בשנת שתיים למולכו השלים את הבנין.

והנה בגמ' מגילה יא ע"ב מבואר שכל המלכים חישובו את נבואת ירמיה שלפי מלאת לבבל שבעים שנה יפקוד ה' את עמו לגאלם. בלשצר חישוב השבעים שנה מתחלת מלכות בבל וכאשר מנה שנות נבוכדנצר עם שנות אויל מרודך ושנותיו, אמר כיון שעבר הזמן ולא נגאלו שוב לא יגאלו, הוציא כלי המקדש השתמש בהם ובאותו הלילה נהרג. אחריו אחשורוש ראה שטעה בלשצר לכן חישוב מלאות לבבל מגלות יכניה שהיתה בשנת שמונה למלכות נבוכדנצר, וכאשר הוסיף עוד שמונה שנים מהריגת בלשצר מצא הזמן בשנת שלש למלכו ועשה משתה עם כלים מכלים שונים. והאמת שכוונת הנביא כמו שנאמר בדניאל (ט ב) "אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה", והיינו מגלות צדקיהו והחורבן, ומזמן זה כלים שבעים שנה בשנת שתיים לדריוש בן אחשורוש.

ובסיום הסוגיא אמרו: "מ"מ קשו קראי אהדדי כתיב מלאת לבבל (ירמיה) וכתוב לחרבות ירושלים (דניאל), אמר רבא **לפקידה בעלמא** והיינו דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלקי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים". ופירש"י "ואמר לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וכך היתה שנפקדו בשנה אחת לכורש מלך פרס שהיא שנת ע"א לכיבוש יהויקים שפשטה בבל על ישראל". ובתחילת ספר עזרא הוסיף רש"י ביאור "ותחלת ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנה' ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך כורש זה מלך פרס ובשנה אחת למולכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנה' לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם וגו' שחזרו ישראל מגלות בבל לא"י ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש". כלומר דמיתת בלשצר ודריוש היו בשנת השבעים וכאשר "הושלמו" לשנת הע"א אז נפקדו ישראל במה שחזרו מן הגלות לא"י ויסדו הבית, אולם בדניאל

לא נאמר פקידה כי הוא דיבר על השלמת הגאולה בבנין הבית שהיה י"ח שנים לאחר מכן.

ואחר שראינו הפקידה שהיתה בכורש, יש להבין במה היתה נחשבת לפקידה שמזה נוכל להקיש לפקידה בגאולה העתידה כקבלת הגר"א ורמח"ל. ובשטחיות הדברים נראה שניתנה רשות לבנות הבית ושוב בטלה הרשות וא"כ בטלה הפקידה. אולם אחר העיון נמצא שהיתה הפקידה לענין כמה דברים להתחיל גאולת ישראל.

בגמ' שבת דף קמה ע"ב איתא: "דתניא רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים אשא בכי ונהי וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמ"ה בגימטריא חמישין ותרתין הוו. ופירש"י נ"ב שנה משגלו בימי צדקיהו בחרבות ירושלים עד שנפקדו בימי כורש ואז עלו מהם לייסד הבית י"ח שנים קודם גמר הבנין שהיה לסוף ע' שנה בשנת שתים לדריוש כדאמרינן במגילה.

ומבואר דמעת הפקידה התחילה ארץ ישראל להיות מוכנה לישובה, שעד הפקידה היתה שממה, ומעת הפקידה חזרו העופות והבהמות להיות כמקום מיושב. והנה דבר זה הוא הכנה לקיבוץ גלויות וכמו שמפורש בגמ' מגילה יז ע"ב "ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא", ופרש"י: אלמא קיבוץ גלויות בעת ברכת השנים היא. הרי דקודם קיבוץ ישראל מכינה הארץ עצמה לקבל את בניה להיות מיושבת ופורחת.

והנה ממקרא זה שדרשו במגילה דרשו בגמ' סנהדרין צח ע"א על גאולה העתידה "ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל. ופירש"י מגולה מזה, כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה מזה. וא"כ הכשרת א"י לבניה הוא מענין הפקידה ותחילת הקץ.

ומקרא דיחזקאל נאמר על ההרים והגבעות החרבות והשוממות אשר היו

לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב, וע"ז אמר נבואתו "על אדמת ישראל כו' ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו' כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונושבו הערים והחרבות תבנינה, **והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטיבותי מראשיתכם וידעתם כי אני ה'".** הרי שכלל הנביא פריחה בארץ וריבוי אדם ובהמה כמבואר בגמ' שבת.

והדברים מפורשים בתנחומא ריש פרשת דברים שהבאנו לעיל עה"פ (בישעיה לה) ישושים מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרח תפרח ותגל ערבה וגו'. "ללמדך שבשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו נגלה עליהם כאחת כו' אלא מה הקב"ה עושה מתגלה להם קמעא קמעא **בתחילה משיש את המדבר שנאמר ישושים מדבר וציה ואח"כ תגל ערבה ותפרח כחבצלת ואחרי כן פרוח תפרח**, ואחרי כן כבוד הלבנון נתן לה, ואח"כ המה יראו את כבוד ה' הדר אלקינו". ומבואר דקודם ראיית כבוד אלקינו וגילוי שכינתו משיש הקב"ה את המדבר שלא תהיה הארץ שממה בריבוי אדם ובהמה, ואח"כ פרוח תפרח במה שיתנו האילנות פרים לישראל וכמבואר בנבואת יחזקאל.

וישעיה הנביא אמר (סא יא) "כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלקים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים", ורמז הכתוב, שכאשר א"י מוציאה את צמחה הוא האות לצמח צדקה ותהלת ה'.

והנה בבאיור הגר"א לשה"ש (ה ד) עה"פ דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו, כתב:

הנמשל הוא על בית שני שבביהמ"ק הראשון היה להם שכינה וארון אורים ותומים, וזה הפנים, אבל בבית שני לא היה כי אם כאדם שעומד בחוץ ומראה ידו לפנים ועושה מה שצריך, אבל לא כאילו היה כולו בפנים, **כי בגלות הוא בהסתר פנים** כמו שנאמר (דברים לא יח) ואנכי הסתר אסתיר. **כיון שנשלם השבעים שנה היה הפקידה, חרב בית נבוכדנצר וחרב בבל, והיינו כדי ליגאל את**

ישראל, כמו שנאמר במפלת בבל (ישעיה יד א) כי ירחם ה' את יעקב כו'.

והנה בנבואה שם נתבאר בהרחבה ענין הפקידה, דמיד אחר נבואת מפלת בבל נאמר: "כי ירחם ה' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב, ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת ה' לעבדים ולשפחות והיו שובים לשוביהם ורדו בנוגשיהם, והיה ביום הניח ה' לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה אשר עובד בך, ונשאת המשל הזה על מלך בבל וגו'".

הרי הנבואה היא שכאשר תפול בבל יפקוד ה' את עמו ברחמים להניחם על אדמתם ולהביאם אל מקומם, והוא ענין העליה לארץ ישראל שניתנה הרשות לעלות. וכ"ז ע"י "העמים" עצמם שהעיר ה' את רוח כורש לזרום ולעזרם לעלות.

ובאמת שמיד שניתנה הרשות עלו כל גדולי ישראל כמבואר בעזרא (ב) ובהם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי, ובתרגום שני לאסתר (ד א) נמצא שעלו חגי זכריה ומלאכי וישבו בירושלים, וגם כאשר בטלה המלאכה לא שבו לבבל, ורק מרדכי חזר כדי לבטל כתבי השטנה כמבואר במדרש שוחר טוב הובא בילקוט עמוס א' תקמ"ה "ומשם ירד פרזבוטי [שליח] מרדכי שיבנה ביהמ"ק אמרו ישראל מרדכי מן שבט בנימין וכתוב בו ובין כתפיו שכן לפיכך ירד פרזבוטי כנגדן [כותבי השטנה] מרדכי לבנות ביהמ"ק". ובילקוט אסתר עה"פ ויודע הדבר מבואר שלכן גילה מרדכי לאסתר את כונת גתן ותרש: "אלא אמר מרדכי מוטב זה שיחיה שנתן לי רשות לבנות את בית המקדש" [ונראה הכוונה בתחילת מלכותו קודם שנכתבו כתבי השטנה וא"כ יש תקוה שיחזור ויתן רשות]. ובביאור הגר"א לאסתר (ב ו) עה"פ אשר הגלה מירושלים וגו' כתב: "אמר הגלה ג' פעמים וז"ש בגמרא שגלה מעצמו כלומר מדעתו שחזר לא"י משום כך נגלה פעם שנית וכן פעם שלישית". והכוונה לגלות יכניה, גלות צדקיה וביאת כורש. ולפי זה הוחזר לבבל בעל כורחו.

ובשה"ש רבה (פרשה ה אות ה) גילו לנו חכמים טפח מאותה פקידה, ואמרו:

קמתי אני לפתוח לדודי כו' וידי נטפו מור - מררים, דגזר כורש

ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר פרת לא יעבור כו' יצא כורש לטייל במדינה וראה במדינה שוממה אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת איכן הזהבים איכן הכספים, אמרי ליה ולא את הוא דגורת ואמרת כל יהודאין יפקון ויבטון בית מקדשא מנהון דהבין ומנהון כספים הא דסלקון למבנא מקדשא. בההיא שעתא גזר ואמר דעבר פרת עבר ודלא עבר פרת לא יעבור. דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על ארץ ישראל, עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה. ולמה לא עלה באותה שעה עזרא, שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה. ויעלה ברוך בן נריה. אלא אמרי ברוך בן נריה אדם גדול ושיש היה אפילו בגלקטיקא [עגלה] לא היה יכול להטען.

הרי דחיפשו חכמים טעם למה לא עלו כלם מיד כאשר נפקדו, ולא מצאו רק טעם אונס דברוך בן נריה, וטעם דתלמוד תורה דעזרא וכמו שאמרו במגילה טז ע"ב "גדול תלמוד תורה יותר מבנין ביהמ"ק שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה". אבל בלא טעמים הללו החובה על כל ישראל לקום ולעלות, אף שלא היתה נבואה בדבר רק רשות כורש לבד. [ובט"ז יור"ד סימן רנא סק"ו כתב ששם עלה זרובבל לבנות ביהמ"ק ולא נתבטל בנין ביהמ"ק בשביל שלא עלה עזרא, אלא שלא רצה להצטרף עמו כי גדול ת"ת, אבל אם היה הדבר תלוי בו לא היה נדחה מפני ת"ת עיי"ש].

וכל כך הקפידו חכמים על אותם שלא עלו עד שיחסו להם חורבן הבית, ואמרו בשחש"ר (פ"ח אות י):

רבנן פתרי קרא בעולי גולה, אחות לנו קטנה - אלו עולי גולה. קטנה, שהיו דלים באכלוסין כו' מה נעשה לאחותינו, מה נעשה ביום שנגזר די עבר פרת עבר די לא עבר לא יעבור. אם חומה היא, אלו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בההיא שעתא פעם שנית. ובהמשך המדרש אמרו עוד: רבי זעירא נפיק ליה לשוקא למזבן מקומא [מלאכת דבר מה], א"ל לדין דהוא תקיל תקיל יאות [אמר לו לשוקל שקול יפה], ואמר ליה לית את אזיל מן הכא בבלייא די חרבון אבהתיה ביהמ"ק [אמר לו אין אתה הולך מכאן בבלי שהחריבו אבותיו את ביהמ"ק]. בהביא ענתא אמר ר'י

זעירא לא אבהתי כאבהתהון דהדין [באותה שעה אמר ר"ז וכי אין אבותי כאבותיו]. על לבית ועדא ושמע קליה דרבי שילא יתיב דריש אם חומה היא אילו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שניה, אמר יפה לימדני עם הארץ.

ובהמשך עוד:

ר"ל כד הוי חמי להון מצמתון [לבני בבל מתכנסין] בשוקא הוה אמר להון בדרו גרמיכון [פזרו עצמכם], א"ל בעליתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה. ר' יוחנן כד הוה חמי להון הוה מקנתר להון אמר מה נביא מקנתר להון שנאמר (הושע ט) ימאסם אלקי כי לא שמעו לו, ואנא לית אנא מקנתר להון.

[ונראה לבאר דהנה ביומא ט' ע"ב נחלקו ר"ל ור' יוחנן מה הטעם שלא שרתה שכינה בבית שני דר"ל סבר מפני שלא עלו חומה ור"י פליג דאי נמי סליקו כולחו בימי עזרא לא הוה שריא שכינה במקדש שני דכתיב יפת אלקים ליפת וישכון באהלי שם כו' אין השכינה שורה אלא באהלי שם. ולכן ר"ל לשיטתו היה טוען לבני בבל שלא נעשו חומה, ור' יוחנן הוה מקנתר להון, פירוש, דאף אם לא גרמו בכך שלא שרתה שכינה מ"מ יש לקנתרם על כי לא שמעו לדבר ה' החפץ שיעלו לא"י].

ובגמרא יומא דף ט' ע"ב:

ריש לקיש הוי סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא א"ל אלקא סנינא לכוון דכתיב אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו. וברש"י: סנינא לכוון. לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו שכינה מלבוא ולשוב לשרות בבית שני. [ומה שאמרו "בימי עזרא" הכונה לעליה דכורש וכמו שנראה במדרש הנ"ל וכן מבואר ברש"י סוטה לו ע"א ד"ה ביאה שניה וד"ה ליעשות עיי"ש].

הרי ראינו הפלגת חכמים בגודל העון למאוס בארץ חמדה כאשר ניתנה הרשות לעלות.

וראה עוד בכוזרי מאמר שני אות כד שכתב:

והעוון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שידענו בו האלוקים בבית שני כמו שאמר "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה'" (זכריה ב יד), כי כבר היה הענין האלקי מזומן לחול כאשר בתחילה, אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם, ונשארו רובם וגדוליהם בבבל, בהיותם רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו בה ממשכנותיהם ועניניהם. ושמא על זה אמר שלמה "אני ישנה ולבי ער" (שה"ש ה ב), כינה הגלות בשינה, והלב הער – התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק – קריאת האלוקים לשוב, "שראשי נמלא טל" – על השכינה שיצאה מצללי המקדש. ומה שאמר " פשטתי את כתנתי וגו'" – על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור" – על עזרא שהיה מפציר בהם, וכן נחמיה והנביאים, עד שהסכימו קצתם לשוב הסכמה בלתי גמורה, ואמרו "כשל כח הסבל" (נחמיה ד ד). וניתן להם כמצפון לבם ובאו העניינים ממועטים מפני מעוטם. כי הענין האלקי איננו חל על האיש אלא כפי היותו מזומן עצמו אליו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה, ואם היינו מזמנים עצמנו לקראת אלקי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו [זוכים לניסים] מה שפגעו אבותינו במצרים.

ואם באמת יפלא כיצד יתכן שלא עלו כל העם לירושלים כאשר ניתנה הרשות. נתנו חכמים טעם בדבר במדרש שהש"ר (פרשה ה אות ג):

אני ישנה ולבי ער אני ישנה בבבל ולבו של הקב"ה ער לגאלני, קול דודי דופק ע"י כורש כה אמר כרש מלך פרס וגוי פתחי לי אחוטי בבבל כו' פשטתי את כתנתי כו' רחצתי את רגלי מטינוף עבודת כוכבים, יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לעבודת כוכבים אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור.

כלומר דטענת ישראל היתה שעדיף להשאיר את העם בבבל כדי שלא

יכשלו שוב בעבירה שהיה יצרא דעיז שולט בא"י יותר [עיין טעם הדבר בהעמק דבר דברים ד' י"ז], אלא שאעפ"כ דודי שלח ידו מן החור, שרצונו של מקום שיחיו בניו בנחלתו.

עוד מצאנו טענה אחרת שהיתה בלב ישראל המבוארת במדרש שם עה"פ דודי שלח ידו מן החור:

אמר ר' אבא בר כהנא וכי מה טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים, אלא כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל ניסים שעשית לי על ידי כורש לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל ועל ידי אדם צדיק אעפ"כ מעי המו עליו.

כאן תינו ישראל כאבם על מה שנעשית גאולתם בחסתר שלא ע"י צדיק, ואולי היו שהוציאו מזה שאין זו גאולה אלקית רק רשות בעלמא וכל עוד לא קיבלו נבואה מפורשת שיעלו לא"י ישארו בבבל. אבל האמת שזהו רצונו של מקום להוליך הדברים באופן זה דפקידה וזכירה, ואעפ"כ מעי המו עליו לשוב על כל פנים לא"י בכל דרך שהדבר יעשה.

ובהעמק דבר להנצי"ב מוולאזין שמות ד' א' עה"פ ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה' כתב:

לא קטרג ח"ו עליהם כי מעטי אמנה הם בגאולה שהרי אותה הם מבקשים וצקו אל ה', אלא לא יאמינו כי נראה ה' אל משה ביחוד, שלא היו יודעים את משה לגדול בתורה המסורה להם מן האבות ולא בחסידות, שהרי בקטנותו גדל בפלטרין של מלך ועוסק בחכמות, ומיד שבא לראות בצרת אחיו אירע סיבה שברח מעיקר קדושת ישראל, ומצד דעת בני האדם היה ראוי שיהיה נגלה הקב"ה לאהרן שהיה נביא עד כה במצרים כו' ואחר כ"ז נחשב לעון למשה ע"ז כדאיתא בשבת דף צז באשר יודע ה' שמי"מ היו ישראל מאמינים.

ובמאמר אחרית כבראשית הנדפס בראש ספר ילקוט א"י כתב הנצי"ב כנ"ל והוסיף: "כי באמת אין לחוות דעה את ה' וכאשר אמר ע"י ישעיה הנביא כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי כו' ואין לנו להתחכם לאמר כי נצרך להיות באופן אחר".

ובאמת שטענה זו הנזכרת במדרש מפורשת בפשוטי המקראות בישיעה (מד) ותשובתה בצדה: "כה אמר ה' גאלך ויוצרך מבטן אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי וגו' **האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם** האומר לצולה חרבי ונהרותיך אוביש, האומר לכורש רועי וכל חפצי ישרים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תיוסד, כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גויים וגו' אני לפניך אלך והדורים אישר וגו' למען תדע כי אני ה' הקורא בשמך אלוקי ישראל, למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני, אני ה' ואין עוד זולתי אין אלקים אאזרך ולא ידעתני, למען ידעו ממזרח שמש ומערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד, יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה, כו'. **הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חומר ליוצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו**, הוי אומר לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין, כה אמר ה' קדוש ישראל ויוצרו האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצווני, **אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי, אנכי העירותיהו בצדק וכל דרכיו אישר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח לא במחיר ולא בשוחד אמר ה' צבאות"**.

כוונת הנביא לומר דנוטה השמים ורוקע הארץ הוא זה שבחר בכורש להשלים את חפציו, אף שהוא בעצמו אינו יודע ומכיר את שליחותו מ"מ הקב"ה קורא בשמו למען ידעו כי יחוד שליטתו גם על הרע להכניעו תחת הטוב ולהשתמש בו להבאת רצונו. ולישראל הטוענים כי חפצים בדניאל ולא בכורש עונה הנביא שכאשר אין החרס רב את יוצרו לומר מה תעשה, כך אין אנו יכולים לטעון על חפץ ה', אלא כיון שהוא נבחר להיות שליחו של הקב"ה יש לעלות ולעסוק בבנין ירושלים. [וראה עוד במדרש ילמדנו שהביא הרמב"ן על התורה פ' בא (יב יב) "ראה החילותי תת לפניך אי אכפת לך אני מטטרון [מורה הדרך] שלך, **ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטרון לפני אדם ערל – לפני כורש**, שנאמר (ישעיה שם) **אני לפניך אלך"**].

וכאן יש להדגיש ולומר שכל זה במה שנוגע להנהגת ה' כיצד הוא פועל

ומחליט לקדם את גאולת ישראל, שבזה אין לחרס לומר ליוצר מה תעשה, אולם במה שנוגע לרשעי ישראל הרוצים לשלוט בישראל ולהרחיקם מה, אין לראותם שותפים בתהליך הגאולה שהרי כל מגמתם לגרות מדון בין ישראל לאביהם שבשמים, והם הם הערלה עצמה שהן דרגין דחציפין וכמו שהבאנו לעיל מהגר"א, והרי הם כצרי יהודה ובנימין שאמרו (עזרא ד ב) נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלקיכם, וענו אותם זרובבל וראשי אבות ישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלקינו. ולא יעלה על הדעת לחשוב הכותים כחלק מתהליך הבנין אלא הם המלשינים ומעכבי הגאולה. ובזה צריך הבחנה בין דברים שאינם תלויים בבחירה דוגמת רשיון האומות לבין שליטת הערב רב שלא לבד שאסור להחניפם, עוד הרי זה עיכוב גדול לגאולה, ורק כאשר תוסר הערלה יתגלה אור החסד. [ראה באריכות בירור ענין זה בחלק שני אות טו].

אחר כל זה נבין ענין הפקידה דכורש שכתב רבינו הגר"א דאף שלא היתה נבואה להשלים הבית עד שנת שתיים לדריוש ולא היה רק הערת רוח לכורש ליתן רשיון לעלות, מ"מ דרשו חז"ל "וקול התור נשמע בארצנו זה קולו של כורש" (שהש"ר פ"ב אות יג) להקים ישוב הארץ ולקבץ נדחי ישראל.

ויש להתבונן שבאותה תקופה שבין פקידה לזכירה סבלו ישראל צרות רבות, וכן גזירת המן היתה בשנים הללו, ומ"מ פקידה היתה וכמוש"כ הגר"א שכן יולדת ציון את בניה מתוך קשי החבלים, וכדרך שהיה גם בגאולת מצרים שאחר שנפקדו הוכבדה עליהם העבודה, וע"ז אמר משה (שמות ה כג) "ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה", שכן הוא דרך הפקידה להיות באה ונסתרת, וכמו שכתב רמח"ל במאמר הגאולה (עמוד ט):

ונמצא שבשעת הפקידה נעשה זה החיבור והאור מתגבר בפנים בכך גדול **ולא יעמוד לה החיבור כי לשעתו הוא וכו'**, ומשם חזון למועד ונקדש קדש. וזהו שאמר (שה"ש ה ו) "פתחתי אני לדודי ודודי חמק

עבר". **ואל תאמר שלא עשתה פעולה הפקידה הזאת, כי אזלת לה,** לכן השיב הכתוב ואמר "נפשי יצאה בדברו", כי כבר הנפש, שנאמר בה "נפשי בתוך לבאים אשכבה" (תהלים נו ה), כבר יצאה ממסגר מעת דברו, והאמת כי על כן היתה הפקידה הזאת.

ובישעיה (סו ח - ט) נאמר: "מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה, האני אשביר ולא אוליד יאמר ה' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלקיד". וברשי": "האני אביא את אשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברת כלומר **שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור** והלא אני המוליד את כל היולדת ועכשיו שמא עצרתי בתמיה". והביאור, דהתחלת הלידה היא תחילת הגאולה שמאז נאחזת כנסת ישראל בחבלים, ועל זה אמר שמא אתחיל בחבלים ולא אוכל לגמור בלידה שתוליד ציון את בניה, והוא גמר וסוף הגאולה במשיח בן דוד. [ובחלק שני אות ט' יתבאר מאיזה שלב מתחילה הלידה ושוב אין נעצרת עיי"ש].

ואם נשאל, אף כי אמנם הבטיח הקב"ה את דברו שיפקוד את עמו להביאם אל אדמתם ולהכין גאולתם, עדיין מניין שיש חובה מעשית לפעול בענין הפקידה, שהרי זו הבטחה ולא מצוה, ואין לנו חיוב רק על המצוות ולא ברצון ה' וגזירותיו. וא"כ מדוע באמת הקפידו חכמים על בני בבל שלא עלו בזמן כורש והרי באמת לא נצטוו על כך ורק היתה הערת רוחו ליתן רשיון אבל כל עוד לא נצטוו אין חיוב בדבר.

ומכאן יש להוכיח כדברי הרמב"ן בפירוש התורה (בראשית טו יג) עה"פ "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", שלכאורה למה ידונם והרי נזורה הגזירה "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" וא"כ קיימו גזירת המקום. והביא טעם הרמב"ם לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אילו לא רצה אחד כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע. ועי"ז כתב הרמב"ן "ולא נתכנו דבריו אצלי שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה

בדבר מצוה ומה טעם בדבריו וכאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חומס וחוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו כו' אבל הטעם כמו שכתבתי" [שהוסיפו להרע יותר מן הגזירה].

ומבואר בדברי הרמב"ן שיש חיוב ומצוה לקיים את רצון ה' וגזירתו. ויובן מה שכתב עוד בפ' מקץ (מב ט) לבאר הפסוק "ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם וגו'", שכל מעשיו של יוסף היו לקיים את החלומות, דאף שאין בחלום רק גילוי ידיעת הרצון השתדל יוסף להיות שותף בקיום הדבר.

והנה ככל דברי הרמב"ן כתב רבינו הגר"א באדרת אליהו פ' מקץ עה"פ הנ"ל:

וכונתו ח"ו לא לצערם וכ"ש לצער אביו על חנם אלא שידע שע"כ יתקיימו החלומות כסדר ולא רצה לעבור על רצון השי"ת כו' ולכן הקדימה התורה ויזכור יוסף את החלומות להודיע שכל מה שעשה לא עשה אלא מרוב צדקתו שיקיימו החלומות **שלא להכחיש רצון וגזירת עליון וזהו כלל התורה.**

ובישעיה (ט יב) על הפסוק "והעם לא שב עד המכהו ואת ה' צבאות לא דרשו", כתב הגר"א:

רצה לומר, כשהקב"ה משעבד את ישראל תחת יד איזה אומה, **הראוי לקבל באהבה ולהכניע את עצמו תחת יד האומה ההיא, כמו שנאמר** (ירמיה כז יב) **"ועבדו את מלך בבל וחיו"**, ומכח השעבוד ההוא, ראוי לשום על לב ולדרוש אל ה' בכל לבבם.

והוא מטעם שנתבאר שאין להכחיש הרצון וגזירת עליון.

והנה המקרא שהביא הגר"א מירמיה מדבר כל זמן גלות בבל, אולם בסוף הדברים שם נאמר (פסוק כב) "בבלה יבואו ושמה יהיו **עד יום פקדי אותם** נאם ה'", וא"כ כאשר החובה לקיים רצון ה' בגלות, כן החובה שלא להכחיש הרצון וגזירת ה' בפקידה, דמאותה השעה החפץ הוא להשיבם.

ומעתה מובן שמעת הפקידה מלבד מה שחובה להאמין בהנהגת ה' הפונה

להיטיב לישראל להחיש גאולתם וכמו שנאמר בגאולה ראשונה "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את עמו וכי ראה את ענינם", עוד יש חובה לקום ולעלות ליישב את ארץ הקדש ולבנות את ירושלים, שהרי זהו חפץ ה'. וכמו שנאמר במקרא (ישעיה מד כח) שזכרנו למעלה "האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תיִוסד".

והנה לא בנה כורש המקדש רק הניח היסודות וכמו שמפורש בספר עזרא (ג י), כי לא היה חפץ ה' בזמן כורש שיבנה הבית וכמו שאמרו במגילה יב ע"א "דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וכי כורש משיח היה אלא א"ל הקב"ה למשיח קובל אני על כורש **אני אמרתי הוא יבנה עירי ויקבץ גלוייתי** והוא אמר מי בכס ויעל", [וברש"י פירש מי בכס מכל עמו וגו', והוא עצמו לא נשתדל בדבר. הרי שלא היתה הקפידה רק על מה שנתן רשות לעלות ולא השתדל בעצמו, אבל לא נתבע על מה שלא השלים בנין הבית], שלא היה החפץ רק במה שנזכר בנבואת ישעיה (שם) בנין ירושלים וקיבוץ גלויות, ואילו השלמת בנין הבית מאוחר יותר בנבואת חגי וזכריה [וכ"כ רש"י בתחילת עזרא "וזו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בנין הבית אע"פ שלא נגמר". ובחגי (א ב) כתב רש"י "לפי שבטלו אויבהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה ולא יבא עוד ביתי להבנות, אמור להם שבאה עתה העת אבל עת הראשונה לא היתה אלא לפקידה למלאות לתחילת מלכות בבל שבעים שנה וכן היתה לסוף שבעים נפקדו לעלות עפ"י כורש **אבל בנין הבית נתלה בחורבות ירושלים** כו"י, עיי"ש]. ומ"מ נקרא הדבר שהשלים כורש כל חפציו של הקב"ה, שכן כבר הגיע העת "דעד שתחפץ" (שה"ש ב), שחפץ ה' בעמו לגאלם אע"פ שלא נשלמה הגאולה.

גאולה אחרונה

ועתה נבוא לבאר בס"ד במה שנוגע לגאולה העתידה שהרי כתב הגר"א שתהיה כמו שהיה בבית שני בימי כורש. ובאמת שכן מבואר בגמ' כתובות קי ע"ב: "ר' זירא הוה קמישתמיט מיניה דרב יהודה דבעא למיסק לארץ ישראל דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושם יהיו עד **יום פקדי** אותם נאם ה'". והדברים נפלאים מה השייכות שבין המקרא דירמיה הנאמר על גלות בית ראשון לענין גאולה העתידה. וכבר הרגישו בזה התוס' וכתבו ז"ל "אע"ג דהאי קרא בגלות ראשון כתיב ז"ל דבגלות שני נמי קפיד קרא". ועדיין הדברים צריכים ביאור שהרי סוף סוף הפסוק נאמר בבית ראשון.

אולם לדברי הגר"א הדברים מאירים, שהיה מקובל לחז"ל שסדר הפקידה הנאמר בגאולה דכורש הוא סדר הפקידה העתידה להיות, וא"כ כאשר הנביא מתנבא שעד עת הפקידה לא יעלו לא"י, הוא הדין לעתיד לבא לדעת ר' יהודה אין ליחיד לעלות עד עת הפקידה, אלא דאנן קיי"ל כר"ז שהמקרא קאי על על הכלים ואין איסור ליחיד לעלות.

ובזה נבין מה שמצאנו במקומות רבים שדרשו חכמים מקראות שנאמרו בגאולה לשעתם כדברים שנאמרו בגאולה העתידה, וכמו בגמ' סוף מסכת מכות שאמר ר"ע "לכן אני מצחק דכתיב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש הראשון וזכריה במקדש השני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו' בזכריה כתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה

מתקיימת". ולכאורה הדברים סותרין את עצמן שהרי פתח שנבואת זכריה נאמרה על מקדש שני והיינו שניבא בנין הבית ובנין ירושלים, וא"כ מדוע מצפה אחר חורבן בית שני לקיום נבואתו. אלא שכך היתה קבלתם שנבואות שנאמרו בבנין בית שני הם סדר הדברים העתידיים להתקיים בבנין השלישי.

והנה לדעת הגר"א מפורש בכל המקורות שהובאו לעיל דפקידה העתידה היא היציאה משעבוד מלכיות, והיא תבא קודם לזמן משיח בן דוד שאז כבר יתקיימו כל יעודי הנביאים וישפוך ה' רוחו על כל בשר. ובוה דומה הפקידה האחרונה לפקידה דכורש, דכאשר אז ניתנה רשות האומות לעלות ולבנות את ירושלים כן גם בפקידה אחרונה יצאו משעבוד מלכיות.

ובאמת שדברי הגר"א המקבילים יציאה משעבוד מלכיות ליציאה דכורש מפורשים במדרש שה"ש (פרשה ב אות יג) דשם דרשו הפסוק דשה"ש על גאולה דכורש וגאולה עתידה:

"ענה דודי ואמר לי, ענה לי ע"י דניאל ואמר לי ע"י עזרא [פירוש ע"י דניאל שאמר למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה, ואמר לי ע"י עזרא שהוא המוציא לפועל דבר הנבואה בשנת שנים לדריוש] מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי, כי הנה הסתו עבר, אלו שבעים שנה שעשו ישראל בגולה, **הגשם חלף הלך לו, אלו חמישים ושתים שנה משחרב הבית עד שנעקרה מלכות כשדים** [והם הנ"ב שנה המוזכרים לעיל מהגמ' בשבת משגלו עד פקידת כורש].

ובהמשך המדרש:

דבר אחר, ענה דודי ואמר לי, ענה על ידי אליהו, ואמר לי על ידי מלך המשיח, מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך, אמר ר' עזריה כי הנה הסתיו עבר זו מלכות [רומי] (כותים) שמסיתה את העולם כו' **הגשם חלף הלך לו זה השעבוד**.

הרי מפורש דחז"ל הקבילו אותו הדרש על פקידה דכורש דהוא הגשם

שחלף קודם קיום הזכירה, גם על היציאה משעבוד מלכיות שהוא הפקידה לעתיד לבא.

והנה במדרש שם (אות יא) דרשו עוד על מקרא זה בדרך נוספת על יציאת מצרים:

"כי הנה הסתו עבר, אלו מאתים ועשר שנים. הגשם חלף הלך לו, זה השעבוד, ולא הוא הגשם ולא הוא הסתו, אמר ר' תנחומא עיקר טרחתא מיטרא הוא, כך עיקר שעבודן של ישראל במצרים שמונים ושש שנים היו משעה שנולדה מרים (וכ"ה בפסיקתא פט"ו אות יא).

ומבואר דגם מצרים קודם לגאולה אחרונה יצאו משעבוד מצרים וע"ז דרשו המקרא דהגשם חלף הלך לו שהוא עיקר השעבוד. ובמקביל לזה דרשו גם ביציאה דכורש וגם בגאולה העתידה מקרא זה על ענין הפקידה, ומפורש כיצד התהליך שוה בכולם. [וראה עוד בפירוש הגר"א לשה"ש (ב ח) ושם (ו י) שיציאת מצרים היתה תחילה לכל הגאולות וכן יהיה לעתיד לבוא].

ואכן כל פרטי גאולה העתידה דומים ממש לפרטי הגאולה ממצרים, והדברים מבוארים בדברי רבינו הגר"א.

באדרת אליהו פ' וארא כתב:

והוצאתי אתכם כו', זה שעבוד לבנים וכל עבודתם בפרך. והצלתי אתכם כו', שלא תהיו עוד עבדים למצרים. וגאלתי אתכם היא יציאתם ממצרים. ולקחתי כו' והייתי, הוא מתן תורה כמ"ש (ויקרא כו יב) ואתם תהיו לי לעם כו', וז"ש כאן וידעתם כי אני כו'. והבאתי אתכם כו', היא ביאתן לארץ. ונתתי כו', היא ירושה וישיבה שם.

הרי דהגאולה קמעא קמעא מדרגה לדרגה, דתחלה היא יציאה מקושי השעבוד [והיינו גמר קושי השיעבוד שהיה פ"ו שנים משעה שנולדה מרים עד שעת הפקידה הראשונה], ואחר כך מבית עבדים שלא ישתעבדו כלל [והוא מה שבטלה העבודה בראש השנה בפקידה השניה וכמו שנתבאר].

ואחר זאת היא הגאולה והיציאה ממצרים, ואחר כ"ז מתן תורה וכניסה לארץ ישראל.

ובביאור לישעיה (ב ה) על הפסוק "בית יעקב לכו ונלכה באור ה'" כתב:

לפי שלעתיד לבא החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה', וזה שאמר והלכו גוים לאורך (ס ג) אמר כאן לכו ישראל תחלה ונלכה אחריהם, כדבר העור על הפקח המוליכו. **והנה בגאולת מצרים חשב שם שתי גאולות, הצלה מעוני מצרים, וקריבתן תחת כנפי השכינה, ובכתוב מבואר שם שתיים שהן ארבע (שמות ו ו):** והצלתי וגאלתי ולקחתי [והבאתי] (והייתי) וכן יהיה לעתיד לבא, על כן כפל לאמר לכו. ואמר פעם ראשון (פסוק ג') לכו ונעלה [אל הר ה' אל בית אלקי יעקב וגו'] **היינו מן השעבוד אל הגאולה ומאמצות העמים אל הר בית ה', ואחר כך אמר לכו ונלכה באור ה' כמ"ש (צפניה ג ט) [לעבדו] שכס אחד וגו'.**

והדברים מפורטים יותר בביאור הגר"א על הספרא דצניעותא סוף פ"א בסדר גאולה העתידה:

וכן יהיה בימות המשיח בתחלה עיבור ואח"כ לידה וזהו חבלי משיח כו' וכמ"ש (ישעיה סו) כי חלה גם ילדה ציון כו' ואח"כ אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג), ומלאה הארץ דעה (ישעיה יא), ואח"כ ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד).

וכל זה הסדר מקביל ליציאת מצרים, **דהעבור והחבלים** הם ימות משיח בן יוסף, שהוא היציאה משעבוד מלכיות וכמוש"כ הגר"א בברכות יג ע"א הובא לעיל. וזה כנגד היציאה מקושי השעבוד והיציאה מבית עבדים. ובאמת שגם ימות המשיח נחלקים לשניים צער ההריון והחבלים וכמוש"כ הגר"א ביהל אור פי משפטים "וכשמתקרבת לילד אז כואבת יותר מכל ימי הריונה כמ"ש הרבה כו' והרוך צער הריון שהוא הגלות וכשיושבת על המשבר זהו חבלי משיח".

הלידה הוא גילוי משיח בן דוד ומלחמת גוג ומגוג, שאז יצאו מתחת ידי עשו לגמרי וכמוש"כ הגר"א בברכות שם. וזהו כנגד היציאה מארץ מצרים.

ואח"כ אשפוך את רוחי וגו' ומלאה הארץ דעה, הוא כנגד מתן תורה. וכמו שכתב רמח"ל בדעת תבונות סימן קמו :

המצב הרביעי הוא שיתגלה הקב"ה לכל בריותיו מצד הידיעה וההשגה לא מצד המופתים, אלא שיראו כבודו ית' וישיגוהו בריבוי הדעת והחכמה. **והוא מה שאמר** (ישעיה יא טו) **"כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"**, כו' **שאי לא יצטרכו אותות ומופתים** לאמת האמונה, אלא מצד הידיעה וההשגה ככל הנביאים וכל המלאכים המכירים הא-ל מצד השגתם. וזאת היא הידיעה ברורה ואמיתית, שלא יפול עליה שום ספק **וכן היתה השגת כל ישראל על הר סיני**.

דקודם מתן תורה היה כל הגילוי לישראל ע"י אותות ומופתים במצרים ועל הים והוא ענין הלידה, ואח"כ והייתי לכם לאלקים שהוא מתן תורה כמ"ש ואתם תהיו לי לעם, שהוא השגה נבואית. [ולכן הוסיף הגר"א באדרת אליהו הנ"ל "וז"ש כאן **וידעתם** כי אני ה'", שהוא ענין כי מלאה הארץ **דעה** את ה'].

ואח"כ ה' **אחד ושמו אחד**. והוא כנגד ביאתן לארץ וכמו שנאמר (זכריה יד ט) "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". והוא שירת ישראל על הים "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך - ה' ימלוך לעולם ועד", דרך בהר ציון מתגלית מלכותו ית'.

ה.

התחלת הגאולה ב"פדיון" ובמדת הדין, וגמר הגאולה ב"הצלה" ובמדת החסד

והנה מצאנו עוד במקום אחר שהאיר רבינו הגר"א הענין, באדרת אליהו פרשת ראה על הפסוק (יג ו) והנביא החוה וגוי' יומת כי דבר סרה על ה' אלקיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפודך מבית עבדים וגוי':

שב' גאולות היה ביציאת מצרים אחד בלילה והוא אתחלתא דגאולה שאמר משה לפרעה בלילה **אם תרצה** לפטור מיד המכות אמור להם בני חורין אתם **ולמחרת בעצם היום יצאו ממצרים ביד רמה**. ועל גאולת לילה היה פדיון של ישראל ממכת בכורות כמ"ש כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת, וגאולה של יום הוא ביד רמה בחזקה. לכך אמר המוציא אתכם ממצרים והוא ביום, וזה המוציא בעל כרחם, והפדך, הוא גאולת לילה שנתנו פדיון.

וכונת הגר"א לגמ' בברכות ט' ע"א "תניא נמי הכי הוציאך ה' אלקיך לילה, וכי בלילה יצאו, והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד **שהתחילה להם גאולה מבערב**". דמבואר שמלבד סדר הכללי של פקידה וזכירה, עוד יש סדר בהגאולה עצמה בחלוקה דלילה ויום.

וזה כונת הגר"א בתז"ח (כז ע"א) שהבאנו לעיל "ותחלת הגאולה הוא הצרות כמ"ש אגרא דכלה דוחקא כמו במצרים תכבד העבודה כו' אבל הגאולה בימינא, **וכן התחלת הגאולה בלילה ועיקר הגאולה ביממא** כמ"ש חשף ה' את זרוע קדשו בתחלה אתער דרועא שמאל". והכונה, דכמו שכלל הגאולה נחלקת לשמאל וימין, שבתחלה במדת הדין ואח"כ ברחמים, כך גם הגאולה עצמה.

והנה מבואר בדברי הגר"א שההבדל שבין הנהגת השמאל להנהגת הימין הוא, שבלילה נגאלו "ברצון" פרעה וע"ז אמר לו משה **אמור להם בני חורין אתם**, אבל ביום הוציאם "בעל כרחם" "וביד רמה".

וכן כתב הגר"א בביאור למשלי (יד כח): "כי ההבדל בין פודה ומציל הוא, "שפודה" הוא שיפדה אותו מצרותיו **ברצון הצורך אותו**, "ומציל" הוא שמציל אותו מיד שונאו **ביד חזקה ובזרוע נטויה**".

ובזה יובן שבכל מקום שמוזכר במקרא ענין יציאת מצרים מודגשת החלוקה לשתי הבחינות, ש"הפדיה" היא מ"בית עבדים" ו"ההצלה" היא מ"מצרים". בדברים ז' ח' "כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם **הוציא ה' אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים** מיד פרעה מלך מצרים, ושם ט' כ"ו **"ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה"**. ושם טו טו וכד יח "וזכרת כי **עבד** היית בארץ מצרים **ויפדך ה' אלקיך**", ועוד מקומות רבים. והיינו שהפדיון הוא היציאה מן השעבוד, וכמו שנתבאר לעיל שהתחלת הגאולה לעולם ביציאה מן השעבוד, והגאולה עצמה היא היציאה מן הגלות.

וזהו שטען משה בסוף פרשת שמות "למה הרעות לעם הזה וגו' ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה **והצל לא הצלת את עמך**", דטענת משה היתה למה מנהיג את הגאולה בהנהגה של "פדיון" ולא של "הצלה", וזה גורם שבנתיים תכבד העבודה על האנשים והם חבלי הלידה וכמו שנתבאר לעיל. וע"ז ענהו ה' "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה **כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו**", והכונה שימתין ויראה סוף הדברים כיצד "יציל" את עמו ביד חזקה.

והנה סדר זה של פדיון והצלה היה במצרים וכמו שנתבאר, וכן בכורש שהעיר ה' את רוחו, ופרש"י סוף דהיי"ב "את רוח כורש" - רצונו. וכן הוא סדר בגאולה העתידה שתחלתה ברצון האומות והוא זמן משיח בן יוסף וכמו שנתבאר שיצאו מיד האומות ברשותם וכמו שהיה בבית שני בימי כוש ואח"כ זמן משיח ב"ד והוא הלידה ויציאתם ביד רמה.

ומעתה נבין היטב כונת הגמ' (ברכות ד ע"א) "ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם נס בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא", ופירש"י ליעשות להם נס **לבא ביד רמה** אלא שגרם החטא, **ולא**

הלכו אלא ברשות כורש. והביאור, דאף שהתחילו ליפקד בדרך פדיון מן הגלות ברשות האומות היו ראויין שתמשיך הגאולה בדרך הצלה ביד רמה כדרך שהיה במצרים, אלא שגרם החטא ולא הושלמה.

עוד הבדל מתבאר בדברי הגר"א בין גאולת האתחלתא לגמר הגאולה, שתחלת הגאולה נקראת "פדיון", משום שפודה הקב"ה את ישראל עפ"י "מעשיהם", והוא גאולת הלילה שניתנו בכורי מצרים תחת בכורי ישראל, אבל גאולת היום הוא ברחמים ולא בדרך פדיון. וכן כתב הגר"א בביאור אגדות לברכות ו' ע"ב: "כי יש הצלה שהוא מציל בחזק העשוק ביד עושקו, ויש פדות שצריך לתת לו מה עבורו".

והן הן דברי הגר"א באמרי נועם ברכות יג ע"א שהובאו לעיל "כי בי ימות משיח הן, הינו ימות משיח בן יוסף וזה תליא בזכות כמ"ש (סנהדרין צח) זכו אחישנה כו" והכונה דאם זכו הרי הן נגאלים בדרך פדיון, ורק אם לא זכו נגאלים בחסד מכח משיח בן דוד.

ובזה נבין מה שבגאולה העתידה מובטחים אנו בה אעפ"י שאין זכות בישראל, וכמו שאמרו בסנהדרין צח ע"א "ואמר ר' יוחנן אין דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, בדור שכולו זכאי דכתיב ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, בדור שכולו חייב דכתיב (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, וכתוב (שם מח) למעני אעשה".

וכן היה הדבר בגאולת מצרים, וכמו שאמרו בשמו"ר פ"א לה: "וירא אלקים שלא היה בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם כו' וידע אלקים, ידע הקב"ה שעליו לגאלם למען שמו בעבור הברית שכרת עם האבות, וכן הוא אומר ויזכור אלקים את בריתו, וכך הוא אומר על ידי יחזקאל (יחזקאל כ) ואעש למען שמי".

ובביאור הדבר כתב הרמח"ל בדעת תבונות סימן לו:

ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל, וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק כולם תלויים ברצונו, ולא

שהוא מוכרח בהם כלל, הנה כשרוצה משעבד רצונו כביכול למעשי בני האדם, כענין ששנינו (אבות ג יט) "והכל לפי רוב המעשה", וכשהוא רוצה אינו חושש לכל המעשים, ומטיב בטובו למי שרוצה, וכמו שאמר למשה רבינו ע"ה (ברכות ז ע"א) "וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון". וכבר נאמר (איוב לה) "אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו". ואז נאמר (ירמיהו ט) "יבוקש את עון ישראל ואיננו וגו' כי אסלח לאשר אשאיר". וכן נאמר (ישעיה מח) "למעני למעני אעשה כי איך יחל", (שם מג) "אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתך לא אזכור". וכן נאמר (זכריה ג) "ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד".

זאת נחמתנו בעניינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותנו ימתין, או מחסרון מעשים יחליפנו ח"ו, אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת, הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל כשיגיע עת מועד, יום נסתם בלבנו, הנה על כל פנים ישעינו ודאי, כי אדון כל הוא, ויכול לעשות כן כשהוא רוצה.

והכונה דאף שתלה הקב"ה גילוי יחודו במעשה בני אדם עפ"י גרדי הנהגת המשפט וסדרי התורה, מ"מ אין זה רק נתינת אפשרות לכל יחיד להיות שותף לגילוי כבודו שהיא תהיה זכותו ושכרו, אבל הברית שכרת עם האבות היא קודמת לגדרי המשפט, ובה הבטיח להתגלות על ישראל בני אברהם יצחק ויעקב להיטיב להם, ואם לא ירצו לבחור בטוב - בחימה שפוכה ימלוך על החוטאים האלה בנפשותם [עיי"ש אות מ'] וכמו שאמר יחזקאל (כ לג) "והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן, חי אני נאם ה' אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם", והצד השווה שבהן להחזיר את הכל לטוב שלם לתיקון הגמור שיהיה באחרונה, ועל דבר זה נאמר (מלאכי ג ו) "אני ה' לא שניתתי" [שם אות מ.].

ובביאור הגר"א לתיקוני זהר דף ע"ד א' ד"ה ללבי כתב:

הענין כי יש קצים בכל דרא לפי הזכיות של פקודין וכמ"ש היום אם כו', אבל קץ האחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד כמ"ש

ואעש למען שמי כו' וכמ"ש בתפילה למען שמו באהבה, וזה הקץ יתגלה והוא ג"כ בזכות אבות.

והן הן דברי הגר"א בתקו"ז (כו ע"א) שפתחנו בהם "שבתחלה יתער בשמאלא כו' ואח"כ יתער ימינא". ושם (דף עה ע"א) "כי תחלה יגאלו בדרגא דנוק' **כסדר המדרגות** ויהא בדינא כו' ואח"כ יגאלו בדכורא **וברחמים גדולים** כו'". והוסיף עוד שם: "תחלה חי אני אם לא בחימה כו' והוא חושבן אדניי [פ"י "בחימה" הגימטריא אדניי שהוא מדת הדין] ואח"כ תתכליל בחסד". והן הדברים המבוארים בדעת תבונות.

והוסיף הגר"א עוד: "וזה שהקפיד משה למידת אדניי למה הרעותה לעם כו' וז"ש [בשמו"ר פ"ו ד'] שהשיב לו הש"י חבל על דאבדין וארא כו' באל שדי כו', ר"ל הכל במידה זו ולא הקפידו". והן הדברים שנתבארו לעיל, דטענת משה היתה על הגאולה בדרך "פדיון" התלויה במעשים, שבמדה זו ישנם חבלים וכובד העבודה, ואמר לו הקב"ה שבמדה זו התנהג עם האבות ולא הקפידו. ובאמת מעתה תתחיל הגאולה בימין ובמדת החסד.

והנה מה שכתב הגר"א ואח"כ יגאלו בדכורא וברחמים גדולים, הכונה למקרא דישעיה (נד ז) "ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך". והנה המשך המקרא דישעיהו שם "בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גואלך ה', כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגעור בך, כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה"י. ופשט המקראות, דכאשר נשבע ה' וכתר ברית עם נח על קיום העולם דאע"פ שיחטאו לא יחרב, כן נשבעתי לאבות להתגלות על בניהם, ואהבתו לא תסור מהם לעולמים.

וראה עוד בביאור הגר"א על המקרא דישעיה (א כז) "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה":

כמו שנאמר (נט כ) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב. והנה ציון **במשפט תפדה** כי כבר לקחה מיד ה' כפלים **ככל חטאתיה**. אבל ושביה רצה לומר השבים לציון והם שבי פשע יפדו בצדקה, **ואינו לפי המשפט** כמו שאמרו (ירושלמי מכות פ"ב ה"ו) שאלו לחכמים ולנביאים נפש החוטאת כו'.

ובפירוש להגדה של פסח ביאר המאמר "השתא הכא לשנה הבאה בירושלים, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין" [לגירסת הגר"א]:

פ"י דכתיב "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", כלומר **בתחילה תפדה ציון ואח"כ ושביה וכו'** לכך אמר בתחילה לשנה הבאה בירושלים **היא גאולה לירושלים**. ואחר זה לשנה הבאה בני חורין, **היא גאולה לישראל**.

ומבואר דשתי בחינות הן, האחת ציון הנהגת ה"פדיון" והיא "במשפט" לפי שורת המעשים, אבל "ושביה" שהיא גאולה אחרונה תהיה "בצדקה" – במדת הרחמים.

ועפ"י האמור נבין עוד מה שאמרו בסנהדרין צח ע"ב "אמר עולא ייתי ולא איחמיניה, וכן אמר רבה ייתי ולא איחמיניה כו' אמר ליה אביי לרבה מאי טעמא אילימא משום חבלו של משיח והתניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים ומר הא תורה והא גמילות חסדים, אמר ליה שמא יגרום החטא כדרי' יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כו' כדתניא עד יעבור עמך ה' כו' אמור מעתה ראויים היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא".

ולכאורה קשה, שהרי נתבאר דרק בפקידה דכורש לא הושלמה הגאולה מסיבת עיכוב החטא, אבל בגאולה העתידה הלא גם אם לא תהיה זכות בישראל מ"מ יגאלו למען שמו וכמו שכתבו רמח"ל והגר"א וא"כ מדוע חששו האמוראים לגרמת החטא.

אולם לפי מה שכתב הגר"א הדברים מיושבים היטב, שבתחלה יגאלו במידת הדין כסדר המדרגות ורק אח"כ יגאלו ברחמים גדולים. וא"כ כל זמן שהגאולה בדרך פדיון עדיין זכותו של כל יחיד תלויה במעשיו, אבל סוף הגאולה שהיא בחסד באמת אינה תלויה במעשים. וזהו שאמרו "אילימא משום חבלו של משיח שהוא זמן "חבלי" הלידה. וכן "מה

יעשה אדם וינצל **מחבלו** של משיח כו"י, דכל זמן החבלים תלויים הדברים "במעשיו", אבל "הלידה" היא ההצלה ביד רמה למען שמו באהבה. [ובשמואל א' ב': ביאר הגר"א המקרא בתהילים (יח נא) מגדיל **ישועות** מלכו - זה משיח ראשון, ועושה **חסד** למשיחו - זה משיח בן דוד עיי"ש].

והנה בביאורי אגדות לברכות ו' ע"ב הנ"ל הוסיף הגר"א עוד:

וידוע **שהתורה מגינה ומצלת והתפלה פודה שהיא ברזא דפדות**, ולכן אמר (ישעיה נב) מדוע באתי - הוא בסוד ק"ש ותפלה כנ"ל אבא אליך כו', וקראתי קאי על בתי מדרשות כמ"ש הלא חכמה בחוץ תקרא כו'. ואין עונה כמ"ש יען קראתי ותמאנו כו'. הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל, **כאן פדות וכאן הצלה, וכאן יד וכאן כח וכמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח.**

וכן במשלי (יד כח) כתב הגר"א:

ופודה הוא מחמת תפילה כמו שכתוב (תהלים נה יט) "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. ומציל הוא מחמת תורה כמו שאמרו (ברכות ז ע"ב) כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו.

ולמדנו דעבודת התפלה מיוחדת לענין הפדיון להנצל מחבלי משיח בן יוסף. ונראה דזה כונת מדרש תנחומא פרשת ויגש (סוף אות ה) "וכשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא מתוך בכיה כך שיגאל הקב"ה את ישראל מתוך בכיה הוא גואלם שנאמר (ירמיה לא) בבכי יבואו ובתחנונים אובילים אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא". וכן הוא בתיקוני זהר חדש לו ע"א.

ונבין בזה מה שביציאת מצרים נאמר בתחלה (ג ז) "ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו וגו' ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגו'". ואילו אחר שיצאו נאמר (יד טו) "ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו". ובמכילתא: "למען שמו עשה עמהם שנאמר למעני למעני ישראל ויסעו".

אעשה וגו'". והביאור דקודם שיצאו היו צריכים ליפדות בכח התפילה, אבל לאחר שיצאו שוב נאלו בדרך הצלה שלא עפ"י מעשיהם. ועל כן אמר ה' למשה שכעת אין העת ראוי לתפילה מפני שאין ההנהגה תלויה במעשים רק במדת החסד. וכן מפורש בזהר פ' בשלח מח ע"א.

והנה סיים הגר"א "כאן יד וכאן כח". והכונה דכח הוא יד ימין וכמ"ש **ימינך** ה' נאדרי **בכח**, ויד סתם הוא יד שמאל [מכילתא פ' בא פ"ז]. וא"כ התחלת הגאולה שהיא בגבורה מסטרא דשמאל עליה נאמר "הקצור קצרה ידי מפות" שהיא הנהגת הפדיון עפ"י מדת הדין וכסדר המדרגות, ואח"כ מסטרא דימין היא ההנהגה ביד חזקה ולמען שמו וע"ז נאמר "ואם אין בי **כח להציל**".

ועפ"ז נבין דברי ישעיה הנביא (נט טו) "ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל וגו' וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו" וכן הוא להלן (סג ה) "ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני". ובתרגום: "וגלי קדמוהי דלית גבר דליה עובדין טבין וידיע קדמוהי דלית אנש דיקום ויבעי עליהון ופרקינן בדרע תוקפה ובמימר רעותי סעדינן" [גלוי לפני שאין איש בעל מעשים טובים וידוע לפני שאין איש שיקום ויתפלל על ישראל על כן אגאל אותם בזרוע כחי ובדבר רצוני אסמכם].

ונראה הביאור, דמקרא זה נאמר בזמן חבלי משיח הנזכרים במשנה סוף סוטה דהאמת תהיה נעדרת וכו', אז יביט ה' ויראה לחפש מעשים טובים [תורה וגמ"ח כמוזכר בסנהדרין] וכן תפלה שהיא ברזא דפדות [נפשוט דכח התפלה הוא לא להנצל מחבלי משיח אלא על גאולתם של ישראל וכמו שמפורש בתרגום] וכאשר לא ימצא זכות בישראל לפדותם, והוא ענין "זכו אחישנה" וכמו שפירש הגר"א הובא לעיל דהוא ענין גאולה דמשיח ב"י אם זכו. אז תושע לו זרועו - והוא בדרך הצלה בזרוע נטויה, והינו שלא עפ"י המעשים אלא בחסד וכמו שנתבאר, וזהו שנאמר (ישעיה נב יא) "חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו". [וראה בביאור הגר"א לתקו"ז תכ"א מ"ג ע"ב ד"ה כגון שזרוע הוא ימין וכמו שנאמר (ישעיה סג, יב) "מוליך לימין משה זרוע תפארתו עי"ש].

ונסיים בנבואת עזריהו בן עודד הנמצאת בדברי הימים ב' טו א', שפירשה הגר"א על אחרית הימים: "וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת וללא כהן מורה וללא תורה. וישב בצר לו על ה' אלקי ישראל ויבקשוהו וימצא להם. ובעתים ההם אין שלום ליוצא ובא כי מהומות רבות על כל יושבי הארצות, וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלקים הממס בכל צרה, ואתם חזקו ואל ירפו ידכם כי יש שכר לפעולתם". ובפירוש הגר"א:

חזקו ואל ירפו ידכם כי יש שכר לפעולתכם, הוא על דרך הכתוב (ירמיה לא טז) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך וגו'. והיינו כי שתיים עשתה אמנו רחל, האחת מבכה על בניה כדרך שבכו אבות העולם. וזאת שנית תעשה כסות דמעה את מזבח ה' לכפר על חטאי בניה בטענתה, ואני לא קנאתי לצרה שלי ומפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש כו' כדאיתא בפתיחתא דאיכא רבתי (סוף כד) זה לשונו מאנה להנחם על בניה כי איננו, רצה לומר הקב"ה איננו אצלם כמו שאמרו בזוהר (ח"ג כ ע"ב). וע"ז השיב לה כה אמר ה' מנעי קולך מבכי היינו על בניה, **כי יש שכר לפעולתך על ידי משיח בן יוסף**. ועיניך מדמעה היינו על טענתה שמסרה הסימנים ללאה, על זה **יש תקוה לאחריתך ע"י משיח בן דוד** דקאתי מלאה, ושבנו בנים לגבולם.

ונראה הביאור, דשכר לפעולתך הוא בזמן התחלת הגאולה הנפעלת מכח יוסף בן רחל, וזה נעשה בדרך פדיון ובשכר מעשים של ישראל, ולכן הוא שכר ל"פעולת תפילתה" של רחל על בניה שכר פעולת המעשים בכח התפילה שהיא רואה דפדות, אבל "התקוה לאחריתך" היא בכח משיח בן דוד הבא מכח התקוה בהבטחת הקב"ה להקים את דברו לאבות, וזה מכח טענתה של רחל, שאין בכח חטאי ישראל לעכב את גאולתם - ושבנו בנים לגבולם.

אחרית בראשית

חלק שני

פתח שני

בחלק הראשון נתבארו בעזרת ה' עניני הפקידה והזכירה, הכוללים עיקרי ידיעת דרכי ה' בגאולת ישראל, וכיצד כבר נשרשו בגאולת מצרים ושיבת ציון בבית שני דרכי הגאולה העתידה.

ושם נתבאר עוד שמלבד חובת הידיעה את אשר הכין ופעל האדון ב"ה על עמו ועל נחלתו, עוד יש חובה להיות שותף בפועל לחפץ ה' המתחיל בפקידה.

על כן באנו שנית לבאר ענין זה ביחוד על פי רבותינו רמח"ל והגר"א זיע"א, במה החובה על ישראל להיות קמים מן הגלות, ובמה יש להם שיתוף בדבר.

וכל הרואה יבחין בהבדל שבין חלק ראשון לשני. שבראשון הדברים בנויים על פשטי המקראות ודברי חז"ל, אבל בחלק השני פעמים הדברים מיוסדים על דברי הזהר ודברי רבותינו זיע"א שדיברו בנסתר, ולא נמנענו מלהביאם להשלמת הענין אף שאינם לפי ערך הכותב, וישמע חכם ויוסף לקח.

ויהי רצון שיתקיים בנו הכתוב (דברים כו טו) "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש". ובספרי שם: "עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחנו".

.א.

קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס א)

במאמר הגאולה לרמח"ל (עמוד נד), אחר שביאר ענין שני הזמנים בגאולה - "פקידה" ו"זכירה", הוסיף:

ועל אלה שני הזמנים נאמר הפסוק שהתחלתי בראשונה (מיכה ז) "אל תשמחי אויבתי לי" - זהו זמן הראשון ונקרא פקידה, "כי אשב בחשך ה' אור לי" - השני ונקרא זכירה. ולא בפסוק הזה לבד כי בהרבה פסוקים נרמזו אלו שני הזמנים וכן כתוב (ישעיה נב) "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים" - זוהי הפקידה, "התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון" - זוהי הזכירה. וכן (ישעיה ס) "קומי אורי כי בא אורך" - זמן הפקידה, "וכבוד השם עליך זרח" - הוא זמן הזכירה.

ונתבונן, שבכל הפסוקים שזכר מתבאר שענין הפקידה הוא ענין "הקימה". במקרא דמיכה "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי", ובמקראות דישעיה "התנערי מעפר קומי", ו"קומי אורי כי בא אורך".

ובהמשך דבריו שם הוסיף:

והפעולה הראשונה נתבארה בפסוקים שהבאתי בתחילה והיא קימת השכינה מן העפר, ועל כן כתוב כי נפלתי קמתי וכן התנערי מעפר קומי שבי ירושלים.

ומבואר, דעוד קודם שמתגלית השכינה בתפארתה, ישנה הנהגה קודמת שהיא הקימה מן העפר, והוא ענין הפקידה.

ונתבונן עוד, שבכל אלו הפסוקים המדברים בענין הקימה, כולם מעמידים

הקימה מצד ישראל - "התנערי מעפר **קומי**", "קומי אורי כי בא אורך", וכן בפסוק דמיכה מתיחסת הקימה לישראל - "כי נפלתי **קמתי**" - בעצמי. אולם סיום כל הפסוקים מדברים מצד הקב"ה, "כי אשב בחושך ה' **אור לי**", "**וכבוד ה'** עליך זרח", וכן "התפתחי מוסרי צווארך שביה בת ציון", ובתרגום **אתפסקו** חנקי צוריקון שביא כנישתא דציון, ואילו ב"התנערי מעפר" תירגם - אתנפצי מעפרא" בלשון הוראה וציווי [ובאמת בכתוב הוא "**התפתחו** מוסרי צווארך"].

ויוכן לפי? דרשת חכמים במדרש שהש"ר (פ"ה ה') על הפסוק "קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר על כפות המנעול":

קמתי אני ולא אומות העולם, תרגם רבי יעקב בר אבונה קמי ר' יצחק כתיב (עזרא א) **ויקומו** ראשי האבות ליהודה ובנימין כו'. [וברד"ל פירש, אף שגזר ע"י כורש לבנות את הבית מ"מ מי קם לא אני כדמפרש והולך ויקומו כו.]. וידי נטפו מור - מררים דגזר כורש ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור וכו'.

ומבואר דרשת חז"ל דנשתבחה כנסת ישראל בעצמה שהיא קמה בחפצה ורצונה להשיב השכינה לציון.

והן הן דברי הפיוס שמפייס הקב"ה לכנסת ישראל בשה"ש (ב י-יא) "ענה דודי ואמר לי **קומי** לך רעיתי יפתי ולכי לך כי הנה הסתו עבר הגשם חלף חלך לו כו' קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך". ובפסיקתא פט"ו אות י': "ומה אמר לך - זרזי גרמיד", פירוש זרזי עצמן, שהיא תחל בעצמה סדר גאולתה.

ובפירוש הגר"א דקדק בכפילות הלשון וכתב:

והענין הוא שתי גאולות, אחת גאולה משעבוד שהיא היתה בתשרי (ר"ה יא ע"א) וזוהו "קומי לך" משעבוד, והשנייה הגאולה מהגלות שהיא היתה בניסן, וזהו "ולכי לך".

והכונה דהציאה משעבוד הוא ענין הפקידה וכדרך שהיה בזמן כורש וכמו שנתבאר בחלק הראשון, ולכן אמר הכתוב "קומי לך".

ובפירוש הגר"א לשה"ש (ה ד-ה) כתב:

דודי שלח ידו מן החור. כיון שראה שאני מתעצל לפתוח לו שלח ידו מן החור לבקשני יותר כו'. הנמשל הוא על בית שני כו', כיון שנשלם השבעים שנה היה הפקידה חרב בית נבוכדנצר וחרב בבל, והיינו כדי לגאול את ישראל כו'. **קמתי אני,** פירוש כיון שבקשני **ועוררני לפתוח לו** וידי היו מבושמים במור עד שנתבשם גם המנעול, כאילו נטפו עליו מור מהידים, הוא כמו שנאמר בעזרא (א) **ויקומו** ראשי האבות לבנות את בית ה' אשר בירושלים כו', והיינו "וידי נטפו מור" – הוא היסוד של בית המקדש שהתחילו לבנות בימי כורש.

ומבואר שבחלק הפקידה מוטל על ישראל החובה לקום לקראת ה' ולהשתתף בפועל במה שיש להם שיתוף, ורק הזכירה תושלם ע"י הקב"ה. ונראה שלזאת הכונה אמרו בפסיקתא דר"כ (הובא בילקוט ישעיה תצט):

א"ר אחא נמשלו ישראל לזית, שנאמר (ירמיה יא) "זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך", ונמשל הקב"ה בנר (משלי כ) "נר ה' נשמת אדם", מה דרכו של שמן לינתן בנר והם מאירים שניהם כאחת, כך אמר הקב"ה לישראל הואיל ואורי הוא אורכם ואורכם הוא אורי, **אני ואתם** נלך ונאיר לציון שנאמר **קומי אורי** כי בא אורך.

ב.

קום בתולת ישראל (עמוס ה ב)

והנה בגמ' ברכות (ד ע"ב): "אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. במערבא מתרצי לה הכי, נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל".

וביאור הענין נמצא בדברי רבינו הגר"א מכת"י בן אחיו (הובא בספר ביאורי הגר"א מכת"י – מכון הגר"א עמ' סג):

אמר דודי הגר"א ז"ל עה"פ 'קום בתולת ישראל', כתוב אחר אומר (עמוס ט) 'ביום ההוא אקים את סכת דוד'. ואמר הוא ז"ל דהני תרי פסוקי ידברו על שני עתים וקיצים, בעתה ואחישנה, זכו – 'קום בתולת ישראל' **שיקומו מעצמם**, כלומר ע"י תשובה. לא זכו – 'בעתה', היינו לא עשו תשובה לא יקומו כי אם אקים אנכי בעצמי אבל ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוד עליכם (יחזקאל כ).

ודברי הגר"א מיוסדים על פי הזהר פ' ויקרא ו' ע"א: "ודא קשיא מכלא דכתיב (עמוס ה) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, והאי דקא אמרי כלהו חבריא במלה דא שפיר הוא [כלומר שמה שפירשו בגמ' בברכות הנ"ל פירוש נכון הוא, אלא שיש לפרשו בדרך נוספת] כו' ועל דא כתיב (עמוס ט) ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת, היא לא תוסיף קום כזמנין אחרנין אבל אנא אוקים לה, ועל דא כתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת אני אקים את סוכת דוד, מאן סוכת דוד דא בתולת ישראל". ומכאן דשני הפירושים אמת, האחד שלא תוסיף לנפול אלא תקום בעצמה כפירוש הגמ' בברכות, והשני שלא תוסיף לקום מעצמה אלא הקב"ה הוא יקים את סוכת דוד.

ומבואר דשתי בחינות בדבר, האחת היא ההקמה האלקית שהיא בקץ אחרון – זמן משיח בן דוד, ולכן נקראת "סכת דוד", אבל קודם לכן יש

בחינה אחרת המתיחסת לקימת ישראל בצווי והוראה – "קום בתולת ישראל" – מעצמם בכח מעשיהם. [וכבר הבאנו בחלק ראשון (אות ה') מדברי הגר"א דבעתה ואחישנה הם שתי הנהגות משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, שתחלה יגאלו בדין כסדר המדרגות שהוא בחינת "אם זכוי ע"י מעשיהם, ואח"כ יגאלו ברחמים גדולים שהוא ה"בעתה"]. וכן מבואר בדברי רמח"ל פ' שלח (אוצרות רמח"ל עמ' ק'): :

יש איזה זמן שבני אדם יש להם לעורר התיקונים מלמטה כדי שהקב"ה יעשה גם הוא מלמעלה, דבאתערותא דלתתא אתער לעילא. אבל יש זמנים שבני אדם אין להם לעשות כלום, אלא להמתין שיעשה הכל הש"י, ואז נאמר (ישעיה מח) "למעני למעני אעשה" לפי שלא יש כח לבני אדם לעשות.

ושם כתב עוד (באותו עמוד) :

ועם כל זה נאמר (שם ס) "אני ה' בעתה אחישנה", זכו אחישנה לא זכו בעתה (סנהדרין צח ע"א), שהוא הזמן שהקב"ה ירצה לגלות יחודו לעיני כל חי – "למעני למעני אעשה".

ומבואר דכל זמן שלא הגענו לבחינת הגאולה בעתה שיעשה למען שמו, יש על ישראל לזכות בכח מעשיהם ולעורר התיקונים מלמטה.

וראה עוד בתיקוני זהר חדש (עד ע"ד) ענין תשעת חדשי עיבור משיח כיצד הם נשלמים מדרגה לדרגה. ובביאור הגר"א שם כתב :

וכן כשהעונות גורמים אף שמתחיל חבלי משיח ומתעבר משיח אפילת ליה כמ"ש (ישעיה כו) הרינו חלנו כמו כו' [ילדנו רוח ישועות בל נעשה ארץ] וזהו שקראו בגמ' [סנהדרין צו ע"ב] למשיח בר נפלי **כי כל אלו המעלות של אלו החדשים** [שנמנו בתקו"ז שם] **הכל מצד התעוררות התחתונים בחבלי משיח.**

ומבואר כיצד התעוררות ישראל בזמן חבלי משיח היא שמקימה את כנסת ישראל מנפילתה, ובטרם תחיל בחבלים קשים כבר ילדה ציון את בניה.

ואחר שראינו חובת הקימה מעת הפקידה, יש לבאר במה נחשבים ישראל לקמים, שזהו תפקידם המיוחד לעת הזה.

קמתי אני לפתוח לדודי (שה"ש ה ד)

הענין הראשון שמצאנו שבו קמים ישראל הוא התשובה, וכמו שהבאנו לעיל מדברי הגר"א (מכת"י בן אחיו) ש"קום בתולת ישראל" הוא שיקומו בעצמם – ע"י התשובה.

וכן כתב הרמח"ל בהמשך דבריו במאמר הגאולה (עמוד נח):

ותדע, שבהאיר המאורות בזאת החמדה והתשוקה, אז תמשך מהם לישראל אורה גדולה ועצומה אל נשמותיהם, ואפילו שלא נודעה בגילוי אך נשמותיהם קבלו זאת ההארה, וינתן בלבם לשוב אל ה' אלקיהם ולבקש אותו, ועל זה הענין כתוב (דברים ד) "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלוקיך", ואז נאמר (שה"ש ה) "קמתי אני לפתוח לדודי". והבן, כי זאת היא הקימה שזכרתי לך למעלה, והוא סוד גדול, כי עד היות כנסת ישראל שוכבת לעפר, שהיא ברמז הקליפה, לא אפשר להימצא החיבור הקדוש, ועל כן צריך בתחילה שתקום, ואחר כך יתחבר דודה עימה, וזהו "קמתי אני לפתוח לדודי". וכו'. ונמצא שבשעת הפקידה נעשה זה החיבור, והאור מתגבר בכח גדול, ולא יעמוד זה החיבור, כי לשעתו הוא, ועל כן התעוררות גאולה ותשובה תהיה בישראל, ומשם חזון למועד ונקדש קדש. וזהו שאמר (שה"ש ה) "פתחתי אני לדודי ודודי חמק עברי". ואל תאמר שלא עשתה פעולה הפקידה הזאת, כי אזלת לה, לכן השיב הכתוב ואמר "נפשי יצאה בדברו", כי כבר הנפש שנאמר בה "נפשי בתוך לבאים אשכבה" (תהלים נז), כבר יצאה ממסגר מעת דברו, והאמת כי על כן היתה הפקידה הזאת.

ומבואר שאחר שהארת הפקידה נותנת בלבם התעוררות לשוב אל ה' ולבקש אותו, מוטל על ישראל התפקיד לקום ולפתוח הדלת בתשובה.

ולחרזיב הדברים נביא דברי רבינו הגר"א המדברים בענין זה ביהל אור פרשת משפטים קטו ע"א:

זהדרת בתיובתא. קאי על הדורות דגאולה אחרונה יהיה דוקא ע"י תשובה, דגי גליות לא היה ע"י תשובה כו'. ויתורץ מה שהקשה הרמב"ן וכמה קדמונים שתוכחה שניה מסיימת והתמכרתם לעבדים ולשפחות כו' ובראשונה כתיב וזכרתי את בריתי כו' אך באמת היה כן דגי גליות [גאולות] ראשונים היו ע"י זכות אבות דהיינו כנגד ג' אבות כנ"ל והשתא כנגד משה ודרגיה בינה תשובה לא יגאלו כי אם ע"י תשובה. ובאמת באתם נצבים בפרשה שניה והיה באחרית הימים ומל ה' את לבבך ושבתי כו' ועיין שם כי שם כתב באר היטב ענין התשובה באריכות להורות שע"י תשובה דוקא יהיה נחמתו, אך לכן הפסיק בין התוכחה ובין פרשת התשובה פרשה שלמה לומר לכשיהיה בהסח הדעת כלומר באריכות וזה הפרשה שמפסיק וע' ותבין.

ומתבאר בדברי הגר"א דבגאולה אחרונה לא יגאלו כי אם ע"י תשובה ובלא זכות אבות. ולכאורה הדברים נסתרים מדברי הגמרא סנהדרין (צז ע"ב) שאע"פ שאין ישראל עושיין תשובה נגאלין.

אולם דברי רבינו עשירים במקום אחר, בתיקוני זהר תיקון כ"ב (עד ע"א) מבואר סוד "ויכלו" - "ועליה אתמר ללבי גליתי ולאברי דאינון רמ"ח פקודין דאורייתא לא גליתי כו' ובה רכיב כו' למפרק לישראל כו' בגין דאיהי כללא דתלת אבהן כו' ולקבל תלת אבהן אתמר בויכלו תלת זמנין שביעי כו' בההוא זמנא חלה זכות אבות".

ובביאור הגר"א כתב:

ללבי גליתי לאברי כו'. הענין כי יש קצים בכל דרא לפי הזכויות של

פקודין וכמ"ש (תהלים צה) היום אם כו' אבל קץ האחרון לא תלוי בתשובה אלא בחסד כמ"ש (יחזקאל כ) "ואעש למען שמי כו" וכן כמ"ש בתפלה למען שמו באהבה וזה הקץ יתגלה והוא ג"כ בזכות אבות כו' ואמר למטה בההוא זמנא חלה זכות אבהן כו'. ולהלן בד"ה זמנא חלה זכות אבהן, ביאר הגר"א: ר"ל בזמן הגאולה דהוא ויכלו יום השביעי כו'.

ומבואר, דכל מה שכתב ביהל אור דגאולה אחרונה בדרגא דמשה ע"י תשובה דוקא ולא בזכות אבות היינו קודם קץ אחרון והוא ענין אחישנה אם זכו דוקא ע"י תשובה, ואינו דומה לשאר גאולות שנגאלו בזכות אבות אף בלא תשובה, שכיון שתמה זכות אבות שוב אין נגאלים אלא בתשובה בדרגא דמשה. אולם בעת אשר יגיע זמן ויכלו והוא קץ אחרון אז שוב חלה זכות דאבהן ויגאלו בחסד למען שמו.

והדברים נמצאו מפורשים בב"ר (פ"ע אות ח') "והאבן גדולה על פי הבאר זו זכות אבות כו' והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה - לעתיד לבוא זכות אבות עומדת". והכונה, דמעת ההיא תחול שוב זכות אבות וכמו שנתבאר בתיקוני זהר.

ונראה דזה כונת התפלה שציין הגר"א "וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", דבקץ אחרון הגאולה למען שמו וכמו שנתבאר, והטעם הוא מפני ש"זוכר חסדי אבות", שמעת שיגיע זמן ויכלו חוזרת לחול זכות אבות. [ולשון הרמח"ל בדעת תבונות אות לו: "זאת נחמתנו בעוניינו כי לא על מעשינו יפקוד ולא לזכותנו ימותין כו' אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת, הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל כשיגיע עת מועד יום נסתם בלבנו הנה על כל פנים יושיענו ודאי כו"ו]. ונראה דמה שכתב "יום נסתם בלבנו", הוא עפ"י התיקוני זהר הנ"ל "ועליה אתמר [על קץ אחרון] ללבי גליתי ולאברי כו' לא גליתי"].

וכן מבואר בדברים רבה (פ"ב אות כג):

אמר ר"א כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא מתוך חמשה דברים אלו, מתוך צרה ומתוך תשובה ומתוך זכות אבות ומתוך רחמים ומתוך הקץ וכו' ואף לעתיד לבוא אין נגאלים אלא מתוך

חמשה דברים הללו, מתוך צרה דכתיב בצר לך - הרי מתוך צרה, ושבת עד ה' אלוקיך - הרי מתוך תשובה, כי אל רחום ה' אלוקיך - הרי מתוך רחמים, ולא ישכח את ברית אבותיך - הרי מתוך זכות אבות, ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים - הרי מתוך הקץ.

ומפורש ככל הדברים, דפרשה זו עוסקת לעת הקץ שהוא קץ אחרון, ושם חוזרת וחלה זכות אבות והנהגת הרחמים הגדולים, וכל זה מתוך הצרה ומתוך התשובה, וכמו שמבואר בסנהדרין שם דאף שלא יעשו תשובה מעצמם מ"מ מעמיד להם הקב"ה מלך קשה [שזה ענין חבלי משיח, אדיר במרום עמ' כב] ומחזירן למוטב, דאף שאין הגאולה תלויה בתשובת ישראל, מ"מ כאשר קרב זמן הקץ ואין ישראל זכאים, מגיעים הדברים בדרך חבלים וצירים הגורמים להחזירן למוטב, וכפי ערך התשובה כך ניצולים מן החבלים.

ונמצא שלעולם אין התשובה "מעכבת" את "הבעתה" דקץ אחרון, אולם בפקידה שהיא תחילת קץ אחרון תנתן התעוררות בלב ישראל, ובה צריכים ישראל לקום ולפתוח הדלת, וזו חובתם והשתתפותם הראשונה בענין הקימה.

ד.

בי נפלתי קמתי (מיכה ז ח)

ועתה נבוא לענין נוסף שבו קמים ישראל מן העפר ועל ידו מקרבים קץ גאולתם. דהנה בזהר פ' משפטים קיד ע"א איתא: "אמר בוצינא קדישא קב"ה עתיד לאהדרא לך אבדה דאבדת בגין ערב רב ודא כלה דלך דבזמנא דעבדו ערב רב ית עגלא נפלת כלה דילך הה"ד וישלך מידו את הלחת, ואתמר בך לך רד התם קא רמיז נחיתו דלך כו' בגלותא רביעאה רד בגין בת יחידה כלה דילך **דנפלה לא תוסיף קום, ומיד דאנת נחית בגינייה תקום עלך כו' והאי אורייתא דאתגליא על ידך כו'.**"

וביהל אור שם כתב הגר"א :

ר"ל לך שאמר לו השי"ת אמר לו על גלות הרביעי שע"י שבירת הלוחות צריך לילך בגלות הזה, כו'. שג' גליות היו בג' אבהן ונגאלו בזכותן אבל גלות הזה במשה ואין נגאלין אלא בזכות התורה. והאי אורייתא דגלותא כו', ר"ל שבסוף הגלות בעקבות משיחא אתגליא אילנא דחיי אורייתא דמשה כמ"ש בתז"ח. ובהמשך כתב עוד: **ולכן יציאת הגלות תליא בלימוד הקבלה אורייתא דמשה.**

ומבואר שיציאת הגלות תלויה בלימוד אורייתא דמשה שתתגלה בעקבות משיחא והוא עסק חכמת האמת.

ובתיקוני זהר תיקון ל' (פא ע"ב) איתא: "ורוח אלוקים מרחפת על פני המים כו' ורזא דמלה (ישעיה מ) קול אומר קרא כגון (איוב ה) קרא נא היש עונך ואל מי מקדושים תפנה והיא אמרת מה אקרא כל הבשר חציר כלא אינון כבעירן דאכלין חציר וכל חסדו כציץ השדה כל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין ואפי' דמשתדלין באורייתא כל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין, בההוא זמנא ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב לעלמא ודא איהו רוחא דמשיח, וי לון מאן דגרמין דיזיל ליה מן עלמא ולא יתוב לעלמא, דאלין

אינון דעבדין לאורייתא יבשה ולא בעאן לאשתדלא בחכמי דקבלה דגרמין דאסתלק נביעו דחכמה כו' וי לון דגרמון עניותא וחרבא וביזה ואבדון בעלמא, והאי רוח דאסתלק איהו רוח דמשיח כמה דאתמר, ואיהו רוח"ק ואיהו רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה"י.

ובביאור הגר"א כתב:

כגון קרא נא כו', ר"ל דאין עונה לה **והוא בעקבות משיחא** שכי (ישעיה סג) ואביט ואין עוזר כו' וכמ"ש (סוף סוטה) בעקבות משיחא כו'. ודא איהו כו', ר"ל **בשביל זה הולך רוח דמשיח ולא בא הגאולה דרוחו הוא רוח חכמה** כמ"ש באדרא רבא ק"ל ב' **וכשאין לומדים בזו החכמה הוא מתאחר** וכמ"ש ברעיא מהימנא פ' נשא קכ"ד ב' והמשכילים כו' ובגין דעתידין כו' ואמר זכאה אנת דמהאי חבורא כו' ובגיניה ושבתם איש אל אחוזתו כו' וכמה מקומות. וי לון מאן דגרמין כו', ובפ"ב דשבת אמרין **בעון ביטול תורה חרב ביזה כו'**. [ומבואר דביטול תורה הכונה לביטול זאת החכמה].

[ובמסילת ישרים פי"ט בענין כונת החסידות הביא דברי התקו"ז הנ"ל: "ואמר כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ופרשו ז"ל (שם) שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים לטובת נפשם והנאתם, ואינם מתכוונים לכונה השלמה הזאת [שיהיה עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה] ולא מבקשים על עליו הכבוד וגאולתם של ישראל". ומתבאר שענין זה עצמו נתקן בלימוד החכמה. ראה באגרות רמח"ל אגרת פח ובאדיר במרום עמ' לז].

ובתיקונים מזהר חדש לי ע"א איתא: "הדא הוא דכתיב ורוח אלוקים מרחפת על פני המים דאינון שבעין אנפין דאורייתא, מיד ויאמר אלוקים יהי אור- יהא פורקנא לישראל, בהווא זמנא יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו".

ובביאור הגר"א:

מיד ויאמר אלוקים כו', שתחלה מדבר בגלות תהו ובהו כו' ד' גליות כמש"ל, יהי אור יהא פורקנא כו' ע"י ר"ז או"ר [הכונה שר"ז הוא בחושבנא או"ר] רזין דאורייתא **שע"י הרזין יהא פורקנא** כמש"ל וזהו רוח אלוקים כו' שהיא עץ החיים רזין דאורייתא כו'.

[וראה עוד בתיקוני זהר תיקון שתיתאה בסופו (כה ע"א) "ויכמה בני נשא לתתא יתפרנסון מהאי חבורא דילך כד אתגליא לתתא בדרא בתראה בסוף יומיא, ובגיניה וקראתם דרור בארץ וגומר". ובביאור הגר"א: ובגיניה וקראתם כו', שיגלו ע"י לימוד הזהר. וכ"ה בתיקון שתין ותשע קכ ע"ב ד"ה ובחכמה: "שבחכמה עתידין להיגאל". ובתז"ח לו ע"ב ד"ה בגין דהוה עתידי כו' "דברזין דאורייתא אילנא דחיי יצאו מן הגלות ויולד מושיע משה רבינו שהוא עתיד שיתגלה ע"י לימוד רזין נהורא דאורייתא כמ"ש לעיל כמה פעמים"].

והנה מצאנו גם לרבנו רמח"ל שקשר ענין הקימה עם לימוד חכמת האמת, בספר תיקונים חדשים תיקונא אי (עמ' יט):

דעל האי כתיב אין מנהל לה מכל בנים ילדה (ישעיה נא), אמאי אין מנהל לה אלא משום דאין מחזיק בידה, ומארי קבלה אתמר בהו חזקו ויאמץ לבבכם (תהילים לא) כו' ומאן דאתדבק בהאי זכי לתוקפא עלאה ואתקיף לה נמי, בגין כך חזקו ויאמץ לבבכם כו' דכתיב אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי (מיכה ז) דבשעתא דנפקת שכינתא בגלותא דחילת, עד דאמר לה מלכא זילי אל תדחלין, דאע"ג דאנת לבר, אנא אהא נהיר לך מלגו, בגין כך כי אשב בחושך ה' אור לי, ובגין אור דא אתקפת דלא לאחרבא עלמא, בגין דא כי נפלתי קמתי.

ושם בהקדמת התיקונים הקדמה ראשונה (עמ' יג):

אבל תיקונא דכלא ברזא דאורייתא כו' מסטרא דעץ החיים ודא רזין דאורייתא, דבהו אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה (שה"ש ו) אחת היא בלא מחלוקת בלא פלפולא, ברה, מסטרא דאור ולא מסטרא דחשך כו' עץ הדעת טוב ורע, דתמן קאים פלפולא לימינא ולשמאלא אור וחשך, אבל מסטרא דלגו ברה היא ליולדתה ודא קבלה כו'. דמסטרא דעץ הדעת אצטריך למסבל כמה חבלי משיח דכתיב והיתה עת צרה וכו' (דניאל יב). אבל מסטרא דעץ החיים כן יגן ה' צבאות (ישעיה לא) כו' בגין מארי קבלה דאינון משזבין ליה למשיח בן יוסף דלא יימות.

ועוד כתב שם בסוף תיקונא סט (עמ' קנג):

אבל תא חזי פשטא דאורייתא איחי אור וחשך מסטרא דיליה
 חבלי משיח ודאי. דלגו איחי כלא אור, ביה ה' אלקי יגיה חשכי
 (תהלים יח כט). **וביה יזכון ישראל לתיובתא וישתזבון מאלין
 חבלין כו'.**

וביאור הדברים, שהנה נתבאר בדעת תבונות סימן לד שיסוד כל הבריאה
 הוא ענין גילוי היחוד ועליה סובב כל ענין העבודה. והנה עץ הדעת הוא
 הנהגת המשפט העומדת על משפטי התורה ופלפולה ששם כל העבודה
 לבקר ולהבחין בין טוב ובין הרע בין מותר לאסור ובין טהור לטמא, אבל
 עץ החיים הוא הנהגת היחוד השלם הפועלת מראשית הבריאה ועד סופה
 להביא את טוב ה' לישראל להדבק בעץ החיים וכמו שנאמר ואתם
 הדבקים בה' אלוקיכם חיים כלכם היום. והנה כל זמן שלא נתקן העולם
 אין הנהגה זו גלויה רק הנסתרות לה' אלוקינו כיצד טובו יתי פועל וכל
 מאי דעביד רחמנא לטב עביד, וזמן עץ החיים הוא בזמן משיח ב"ד שאז
 כבר נתקן הרע ויתגלה יחוד שליטת ההטבה לשפוך רוחו על כל בשר.

והנה העוסקים בפשט התורה ופלפולה מתקנים את עץ הדעת בבירור
 הטוב מן הרע, אולם גדולה מעלתם של מארי קבלה שהם עוסקים בעץ
 החיים עצמו אורייתא דמשה המאחד ומחזיר כל רעה לטובה, ובה עצמה
 זוכין ישראל לגילוי זה האור.

וראה עוד באדיר במרום עמ' כב :

הנדבק בספר הזהר כו' ואין צריך לו חבלי משיח, כמוזכר ברעיא
 מהימנא פרשת נשא כו' והנה עכ"ז לא נתגלה הזהר אלא בזמן
 הרבה אחרי העשותו, כי הלא הפעולה הזאת אינה צריכה להמצא
 אלא בזמנה, פירוש **שיברחו ישראל בסוד הזהר הזה, כי פעולתו
 אינו אלא בסוף יומיא בדרא דמלכא משיחא.** ואפרש לך עתה מהו
 דרא דמשיחא, הנה אמרו רז"ל בעקבא דמשיחא חוצפא יסגי, וענין
 זה הוא כי בעקבות משיח יהיו חבלי משיח כו'.

ושם כתב עוד בעמ' כד :

והרי הבנת היטב דברי הזהר ועל מה הוא נעשה כו' ונעשית בסוד
 עיר מקלט כדי לברוח בה מן הגלות, **שכל הבורח בו לא יצטרך**

לחבלי משיח לברוח בריחה האחרת של התשובה, המתגלית בזמן הצרה הגדולה כדפירשתי [שזה ענין המלך שגזרותיו קשות, עיי"ש עמ' כב].

ובדעת תבונות סימן מ' הוסיף לבאר הטעם שלימוד החכמה מגן מפני החבלים:

כי הן אמת, שהיו יכולים בני אדם להיות זוכים במעשיהם, ומכירים את האמת, ועוזבים ארחות השקר של העוה"ז ברצותם להתקרב אל בוראם, **וזה בהיותם יודעים ומבינים** כבר שכל מה שהוא הפך מן הדרך אשר צוה ה' אינו אלא מכלל סוג הרע שרצה הרצון העליון, וברא בהסתר פני טובו. ועל כן ימאסו בתרמית עיניהם זה, ויבחרו באור הגנוז והצפון – אור פני מלך חיים. ואם היו עושים כן, הנה היה יחודו יתי' מתגלה אליהם מצד עצמם, **ונמצאו מקרבים להם הישועה, ולא היה צריך הקב"ה להראותו הוא להם בדרך קשי הגלות וארכו, כי כיון שנתברר להם האמת מדעתם – די בזה, וכשנתברר – נתברר.** כי כיון שכבר ראו הרע והכירוהו ועזבוהו ואחזו באמתת יחודו, הרי נעשה מה שצריך, כי כל הכונה היא רק שיתאמת להם ענין זה כדי שמשם והלאה יתענגו באמת שנתגלה להם, אם כן כשנתגלה – נתגלה.

למדנו גודל החובה ובפרט לעת הזאת להחזיק בעץ החיים.

[ועתה נתפרסם בכת"י מכתב מהר"ש לוריא זצ"ל מו"ל כתבי הגר"א בהקדמת ליקוטי הגר"א החדש (הוצאת מכון הגר"א) וז"ל: אשר שמעתי בשם הגדולים שהיה חפץ ורצון הגר"א ז"ל שיתפשט פירושו על ספרא דצניעותא בדרא בתראה דביה תליא קירוב גאולתינו].

ה.

התנערי מעפר קומי (ישעיה נב ב)

עוד ראינו חובת ישראל לקום בכח התפלה. וכבר הבאנו בחלק הראשון (אות ה') מדברי הגר"א שהתפלה ברזא דפדות, וכיון שתחלת הגאולה היא בדרך פדיון בכח מעשיהם של ישראל התעוררותם וקימתם, על כן החובה עליהם לצעוק אל ה', וכדרך שהיה במצרים וכמו שנאמר (שמות ב כג-כד) "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה וישמע אלקים את נאקתם ויזכר אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב". ולהלן (ג ט) אמר ה' למשה "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי". הרי דבכח הזעקה להזכיר ההבטחה לאבות לגאול את בניהם.

וכן מפורש בשמות רבה (פל"ח אות ד'):

אמר להם [הקב"ה לישראל] בכו והתפללו לפני ואני מקבל, אבותיכם כשנשתעבדו במצרים **לא בתפילה פדיתי אותם** שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו כו' וכן אנשי ירושלים אע"פ שהעכעיסוני, בשביל שבכו לפני רחמתי עליהם שנא' (ירמיה לא) "כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וגו'".

והנה מה שאמרו באנשי ירושלים הכונה לשיבת ציון בבית שני, שעל זה אמר ירמיה שם "בבכי יבואו ובתחנונים אובילם". ובתנחומא פ' ויגש (אות ה') מבואר שכן יהיה בגאולה אחרונה: "וכשם שלא פייס [יוסף] את אחיו אלא מתוך בכיה, כך כשיגאל הקב"ה את ישראל מתוך בכיה הוא גואלם שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם כו'".

ובביאור הגר"א לשה"ש (ה ד) עה"פ "דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו", פירש:

הנמשל הוא על בית שני וכו', כיון שנשלם השבעים שנה היה הפקידה כו', ומעי המו עליו – הוא דניאל, שכיון שראה שכלה שבעים שנה התפלל, כמו שכתוב בדניאל.

ונראה דכונת הגר"א לנאמר בספר דניאל פרק ט' "בשנת אחת לדריוש בן אחשוורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים, בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה, ואתנה את פני אל ה' האלקים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר".

ובאמת שקיים בזה את דבר ירמיה באותה הנבואה (כט י-יד): "כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה **אפקוד אתכם** והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה, וגו', **וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם**, ונמצאתי לכם נאם ה' ושבת את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחת אתכם שם נאם ה' וגו'". ובמגילה יא ע"ב מבואר שהכונה לפקידה שהיתה בימי כורש. הרי שזהו הסדר, שכאשר יפקדו בפקידה הראשונה יש על ישראל לדרוש את ה' בתפלה בכל לבבם, וע"ז הובטחו שכאשר יתפללו תושלם הגאולה בקבוץ כל הנדחים שהוא בזמן משיח בן דוד, כאשר יבואר להלן (אות ח'). ולזה כיון הגר"א שכאשר דודי שלח את ידו בפקידה – אז מעי המו עליו בתפלה.

ובב"ר (פ"ג אות א') אמרו: "**כל תפלתן של ישראל אינו אלא על בית המקדש**, מרי יתבני בית מקדשא, מרי מתי יתבני בית מקדשא [אדון רבון העולם, מתי יבנה בית המקדש]. ובשח"ש רבה (פ"ד אות ד'): אמר רבי אבין "בנוי לתלפיות הוא ההיכל שכל הפיות מתפללות בו, בקריאת שמע הוא אומר בונה ירושלים [בחתימת הפורס סוכת שלום כו' ועל ירושלים], בתפילה הוא אומר בונה ירושלים, בברכת המזון הוא אומר בונה ירושלים, הוי שכל הפיות מתפללין עליו לפני הקב"ה".

ובמכילתא דרשב"י פ' משפטים (פכ"ב) אמרו: "מנין שלא יאמר אדם איני כדאי להתפלל על בית המקדש ועל ארץ ישראל, תלמוד לומר שמוע אשמע צעקתו".

וביאר רמח"ל הדברים במסילת ישרים פי"ט :

ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים המפני תפילתי יכנסו הגליות ותצמח הישועה.

תשובתו בצדו, כאותה ששינו (סנהדרין לח) לפיכך נברא אדם יחידי, כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם. וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה. ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, ואמר (שם סג) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך, [ובתרגום שם "וגלי קדמוהי דלית גבר דליה עובדין טבין וידיע קדמוהי דלית אנש דיקום ויבעי עליהון כו"י] ואמר (ירמיה ל) ציון היא דורש אין לה ופרשו ז"ל (סוכה מא) מכלל דבעיא דרישה. **הרי כאן שחייבים אנחנו בזה ואין לנו להפטר מפני מעוט כוחנו**, כי על כיוצא בזה שינו (אבות פ"ג) לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה. ואמר עוד הנביא (ישעיה נא) אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ואמר (שם מ) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ופרשו ז"ל (תקו"ז תיקון לז) שכל חסד שעושים, לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכונה השלמה הזאת, ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל ובריבוי כבודם שזה תלוי בזה באמת, וכמו שנאמר בתנא דבי אליהו שהזכרתי "ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל".

[וראה בשנות אליהו ברכות פ"ה מ"א : "שאסור לכון בתפלה לצורך עצמו אך להתפלל שיהיה כל ישראל בתכלית השלימות ויהיה נשלם כנסת ישראל למעלה כו' וז"ש כאן כדי שיכוננו לבם לאביהם שבשמים". ובביאור הגר"א לתקו"ז (נג ע"א) "אם תפלתו בשביל השכינה אז נענה". ובמשלי (כה טו) כתב דהמבקש שהקב"ה יעשה למען רחמיו וחסדיו [פני למען שמו] אין חשש שמא יגרום החטא כיון שאינו מבקש לפי מעשיו כלל, עיי"ש ובנפש החיים שער ב' פי"א].

ואנחנו קמנו ונתעורר (תהלים כ ט)

עוד מצאנו תפקיד השייך ביחוד לזמן חבלי משיח, והוא היחול והתקווה בישועת ישראל. ונקדים דברי רמח"ל במאמר הגאולה (עמ' פג) :

ועתה אשוב אפרש לך מה יהיה בסוף הדברים, בהגיע מועד הקץ, ועל זה הסוד אמר אדונינו משה רבינו ע"ה (דברים ד) "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה". ודוד בהסתכלו בזה הזמן אמר גם כן (תהלים י) "למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה" כו' וכן (שם קיח) "מן המצר קראתי י-ה", וכן (ירמיה ל) "ועת צרה היא ליעקב", והכל דרך אחד, כי מפני הצרות והסתימה נולד זה. **ועל כן היה דוד מחזיק את ישראל בדבריו ואומר (תהלים לא) "חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה". כי באמת חזק לב ואומץ גדול צריך לתוחלת הזאת, מפני שתוקף הזמן הצר והחשוך שזכרתי.**

וברעיא מהימנא פ' משפטים קיט ע"ב :

ועי' תיבין דיענך ה' ביום צרה ובמאי צווחת כו' אבל שחר אקדים ליומא דפורקנא כו' דאינון עי' קלין דצווחת אילת השחר על בנהא דאתתקף עליהו קדרותא בגלותא שחרות השחר בעי' שנין בתראין בההוא זמנא יתקיים בישראל (ישעיה כו) כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה', ועל כן נקוה לך ה' אלוקינו, ובהון אילת אעילת רישא בין ברכהא כו' ואומי לה ביה למפרק לבנהא בבוקר כו'.

וביהל אור שם ביאר :

ועי' תיבין, מלמנצח עד סוף המזמור שהן רומזין על עי' שנין חבלי משיח דצווחת אילתא עי' קלין כמשי"ו שהן ימי צרה ומתוכן יגאלו

שבזה מדבר כל המזמור כו', ששחר הוא עי' שנין בתראין חבלי משיח ובקר הוא הגאולה שיהיה אחי"כ. ובגין דא למנצח. כו', דבשני המזמורים מזמור יענך ה' ביום צרה ומזמור למנצח על אילת השחר, דכל מזמור דאילת השחר הוא צווח' דאילת השחר בכובד הגלות בעי' שנין הנ"ל. שחרות כו' דהלילה נמשל לגלות ובקר לגאולה כמ"ש לקמן שכבי עד הבקר וקודם הגאולה יכבד הגלות יותר מכל הגלות כמ"ש בגלות מצרים תכבד כו' בההוא זמנא כו' ועל כן נקוה כו', דזה נאמר ג"כ על העי' שנין כמו היושבת על המשבר שתקוה לילד מהרה כן יקוו באותו זמן לגאולה מהרה. וז"ש לראות מהרה בתפארת עוזך, ולכן יש בו עי' תיבות ועל כן הוא תיבה אחת [והכונה עד תמלוך בכבוד, וככתוב בתורתך ואילך אין שייך להנוסח כי הוא נמשך מנוסח מלכויות דר"ה] ובהון, ר"ל בעי' שנין הנ"ל. אעילת כו', דכן עושה אילת בחבלי לידתה כידוע וצווחת עי' קלין עד דילידת.

ומבואר בדברי הגר"א בפירוש דברי הזהר שענין מזמור אילת השחר מדבר בזמן האחרון שקודם הגאולה, [וכן מפורש בפסיקתא רבתי הובא בילקוט ירמיה לא], דכל ענין המזמור מתאר ענין החבלים שכל אותו הזמן "אנוכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם, כל רואי ילעיגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש כו', אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר, סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרונני, פצו עלי פיהם אריה טורף ושואגי". והם המאה ועשרים מלכויות שיקיפו את ישראל, [כמו שמבואר בפסיקתא שם].

והנה כנגד כל גודל הצרות עומד ענין הבטחון - "בך בטחו אבותינו בטחו ותפלימו, אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו". ולהלן "גול אל ה' יפלתו יצילהו כי חפץ בו, כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי, עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה".

ונתבונן שאסתר התפללה המזמור הזה כמבואר בגמ' ומדרשים, וזמן תפלתה היה בין פקידה דכורש לבנין בהמ"ק דשם נעזבו לכאורה ועמדו בצרה גדולה, וע"ז אמרה "א-לי א-לי למה עזבתני" אחר שכבר התחילה הגאולה. והוסיפה ואמרה: "בך בטחו אבותינו בטחו ותפלימו אליך

זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו". ובמדרש ילקוט תהלים: "אלך זעקו ונמלטו כמו דאת אמר ויושע ה' ביום ההוא, **וכל כך למה בטחו ולא בושו - בזכות הבטחה**", א"כ זו תקות ישראל שאעי"פ שאינם זכאים להיגאל מ"מ זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו.

וכן מבואר בדברי רמח"ל בדרוש הקיווי (אוצרות רמח"ל עמ' רמו):

תקות אמת שהוא הביטחון של אמת שבוטחים בהשגחה וכל שאר בטחוונות בהשתדלות הם בטחוונות של שקר, ובטחון בה' הוא בטחון אמת שנאמר (ישעיה מט): "וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קוויי" "לא איש א-ל ויכזב" (במדבר כג) "ואם יתמחמה חכה לוי" (חבקוק ב). ואם אינו בעוה"ז הוא לעוה"ב - תקות עניים תאבד לעד - זה אי אפשר. וזה "לישועתך קיותי ה'" (בראשית מט). **המקוה אע"פ שיש לו מעט מעשים טובים לא יבוש, שנאמר "וידעת כי אני ה' לא יבושו קוויי"**, וזה כי יש לדל תקוה, ומי שהוא דל ממעשים טובים יש לו תקוה, כי השם מתגלה עליו ומעביר כל פשעים. וזה סוף התיקון מגודל תקות כל ישראל באורך הגלות ובוטחים באמונה שיגאלו. וסוף התקוה (זכריה ג) "ומשתי את עון הארץ". וזה "לישועתך קיותי ה'" כי זה כבוד המלך שבוטחים בו. בא חבקוק העמידה על אחת - אמונה - תקוה.

והביאור, דענין התקוה הוא הבטחון הגמור בהבטחה האלוקית להתגלות על ישראל על כל פנים שהרי כך הבטיח לאבות, והתקוה גורמת שינחג הקב"ה את עולמו בהנהגת היחוד השלם ויחון את עמו אעי"פ שאינן הגונים וכמו שנאמר ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד, שהוא ענין גילוי היחוד אף בלא זכות וכמו שמבואר בדעת תבונות סימן לו.

ולכן באמת "לא יבושו קוויי", דאף שלכאורה היה מקום לבושת במה שמקבלים נהמא דכסופא כיון שהם דלים במעשים, אולם במה שמקוים ובוטחים ומאמינים שדבר ה' לא ישוב ריקם זו היא זכותם וזוה "לא יבושו קוויי". וזהו שנאמר במזמור הנ"ל "בך בטחו ולא בושו".

וכן כתב רמח"ל בביאור לתהלים על הפסוק (עא א) "בך ה' חסיתי אל אבושה", (אוצרות רמח"ל עמוד קנז):

אבל יש להבין עוד, מהו ענין הבושה הזאת, וזה שמי שאוכל שאינו

שלו מתבייש, כך ישראל כשחטאו והלכו בגלות, והקב"ה היה נותן להם הגאולה מיד בלי שום צרה, אז היה להם בזמן הגאולה חרפה, כיון שלא היו ראויים, אבל עכשיו שהיו להם הרבה צרות, ועל כל פנים קיבלו באהבה ולא בעטו, אלא אדרבה - "בך ה' חסיתי", אע"פ שהיו להם הרבה צרות קבלו אותם באהבה וקיוו לגאולה **א"כ "אל אבושה"**.

וזהו מה שסיים בזהר "בעל כן נקוה לך ה' אלוקינו לראות מהרה בתפארת עוזך", דעבודת הע' שנין בתראין היא בתקוה להגאל במה שהם עם ה' והובטחו על כך, ובזכות זה יגאלו.

[וראה עוד בספר תקט"ו תפלות לרמח"ל שכמעט בכלם מבואר גודל מעלת הקיווי, ושבזכו ישראל לגאולה].

וכן מצאנו בילקוט שופטים סב:

אמר ר' יהודה בר שלום ליל פסח היה אותו הלילה שאמר לו [גדעון למלאך] ואיה כל נפלאותיו היכן הם הפלאים שעשה האלקים לאבותינו בלילה הזה והכה בכוריהם של מצרים והוציא משם ישראל שמחים. **וכיון שלמד סגוריא על ישראל אמר הקב"ה דין הוא שאגלה אני בכבודי עליו שנאמר ויפן אליו ויאמר לך בכחך זה, אמר לו הקב"ה יש בך כח ללמד סגוריא על ישראל בזכותך הם נגאלים שנאמר והושעת את ישראל.**

והנה לא למד גדעון סגוריא על ישראל בזכות מעשיהם, רק שטען ואמר "ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר סיפרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה'", והכונה דכמו שבמצרים אף שלא היו זכאים מ"מ נגאלו בזכות ההבטחה, א"כ גם עתה למה מצאתנו כל זאת, [וכן כתב רש"י: "אם צדיקים היו אבותינו יעשה לנו בזכותם, ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו ואיה כל נפלאותיו"] ועל דבר זה אמר לו הקב"ה "לך בכחך זה והושעת את ישראל". שזהו הכח והזכות לגאולת ישראל.

קומו ברכו את ה' אלקיכם (נחמיה ט ה)

והנה בכלל התקוה יש עוד ענין המבואר בדברי רבינו הגר"א בביאור אגדות רבב"ח מאמר "האי גלא":

ויש לנו כו' שתי הבטחות, אחת שאף בגלות יציל אותנו מכל צרה כמ"ש (דברים כו) ואף גם זאת בארץ אויביהם לא מאסתים וגו', וכן (תהלים צא) עמו אנכי בצרה. והשנית שהבטיח לנו לגאלנו מן הגלות כו', [וראה שם שפירש המאמר שמכים את גל היס הבא להטביע את הספינה שהם הצרות, באלה שחוקק עליה אהיה אשר אהיה קה ה' צבאות, שהוא האמונה והתקוה בשתי ההבטחות הנ"ל].

והוסיף עוד:

ובאיזה זכות אנחנו מצפין כל זאת מפני שכל התעוררות צריך להיות מלמטה, ואמרו (סוטה מט עא) אמר רשב"ג מיום שחרב בהמ"ק אין לך יום ויום שקללתו מרובה מחבירו ועל מה עלמא קיים אקדושא דסדרא ואמן יהא שמיה רבה. וכן מצלת אותנו לעוה"ב, כמ"ש (שבת קיט ע"ב) אמר ר"ל כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תיקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן.

וביאור הדבר, דאף שיש לנו הבטחה שיגאלנו ודאי, ונתבאר ענין התקוה והבטחון שהוא עיקר זכותם של ישראל בזמן הזה, מ"מ עבודת הקיווי היא בכח הצעקה. וזהו שדרשו פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים – שאומרים אמן, פירוש דשמירת האמון בהבטחת ה' הוא במה שאומרים "אמן יהא שמיה רבה מבורך לעלם ולעלמי עלמיא". שבמה שמברך את ה'

בשבח זה דוקא בכל כוחו מגלה את בטחונו ותקותו בקיום הבטחת ה',
ששבח זה ענינו שמירת אמונים ש"אליך זעקו ונמלטו **בך בטחו ולא בושו**".

וכן מבואר במדרש תהלים מזמור לא עה"פ "אהבו את ה' כל חסידיו
אמונים נוצר ה'":

אמונים נוצר ה' – **אלו העונים אמן באמונה**, אומר ברוך מחיה
המתים ועדיים לא בא ואמינים בי שאני מחיה המתים, אומר ברוך
גאל ישראל ועדיין לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו **והם
מאמינים שאני עתיד לגאלם**, הוי אמונים נוצר ה'.

ובזה נבין מה שמבואר בהקדמת תיקוני זהר ה' ע"ב: "ובגין דא אוקמוהו
מארי מתנייתין כל האומר אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר
דינו של שבעים שנה דאינון ע' שנין בתר אלף ומאתן שנין דאתחרב בי
מקדשא כו' אבל גזר דינם ע' שנין". ובביאור הגר"א כתב:

אבל גזר דינם ע' שנים, דהוא חבלי משיח דבאמן יהש"ר ינצל מהן.

וכעין זה בפסיקתא שהביאו התוס' שבת קיט ע"ב: "כשישראל נכנסים
לבתי כנסיות ואומרים יהא שמיה רבא מברך בקול רם מבטלים גזירות
קשות".

וכבר הבאנו לעיל מרעיא מהימנא פ' משפטים שבהוא זמנא נשל חבלי
משיח] יתקיים בישראל "כמו הרה תקריב ללדת תחיל **תזעק** בחבליה כן
היינו מפניך ה' ועל כן נקוה לך ה' אלקינו". שכדרך היולדת שכאשר תחיל
תזעק בחבליה לא תצעק למה אחוזה החבלים, שהרי רוצה בקירוב
לידתה, רק שזועקת מתוך החבלים. כן היינו מפניך ה', שלא נצעק על
הצרות, שהרי "חלה גם ילדה ציון את בניה", אלא ששומר אמונים ואומר
בכל כחו "יהא שמו הגדול מבורך לעולם", שהוא התקוה והאמונה
בהבטחה לגאולה.

ח.

קומו ונעלה ציון אל ה' אלוקינו (ירמיה לא ה)

עוד ראינו דענין "הקימה" מתקיים בעליה לארץ ישראל, וכמו שדקדקו במדרש שה"ש שהובא לעיל מהמקרא בעזרא "ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין כו". ולמדו מכאן חכמים ש"קמתי אני לפתוח לדודי" - בעצמם, במה שנזדרזו לעלות כאשר ניתנה הרשות ע"י כורש [וכבר הארכנו בענין זה בחלק הראשון (אות ג')] עד כמה הקפידו חכמים על בני בבל שלא קמו ועלו ושם נתבאר גודל החובה לקיים חפץ ורצון ה'].

והנה בענין קיבוץ גליות אימתי זמנו, אמרו בגמ' מגילה יז ע"ב: "ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". ופירש"י - "אלמא קיבוץ גליות בעת ברכת השנים היא". וכל זה קודם שנעשה דין ברשעים וכלו הפושעים והזדים, וקודם שנבנית ירושלים וגילוי משיח ב"ד.

אולם מאידך איתא בגמ' ברכות מט ע"א: "א"ר נחמן אפילו פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים שנאמר בונה ירושלים ה' אימתי בונה ירושלים בזמן שנדחי ישראל יכנס". וברש"י פירש "בונה ירושלים תשועת ישראל הוא דכתיב בונה ירושלים ה' ואז נדחי ישראל יכנס". הרי שזמן הכנסו יהיה בזמן בנין בהמ"ק.

וכן מפורש במדרש הנעלם פ' תולדות קלט ע"א: "דתנן בית המקדש קודם לקבוץ גליות קבוץ גליות קודם לתחיית המתים ותחיית המתים הוא אחרון שבכלם מנא לן דכתיב בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס כו' בונה

ירושלים תחילה ואחריו נדחי ישראל". וכן בזהר ס"פ חיי שרה: "ובשעתא דזמין קב"ה למפקד על עמיה כנס"י תיתוב מן גלותא בקדמיתא תיהך לביתא בגין דבית המקדש יתבני בקדמיתא ויימא לה קב"ה קומי מעפרא, היא תבת ואמרה לאן אתר איהך ביתאי חרב היכלי איתוקד בנורא, עד דקב"ה יבני בי מקדשא בקדמיתא ויתקון היכלא ויבני קרתא דירושלים ולבתר יוקים לה מעפרא הה"ד בונה ירושלים ה' וגו' בונה ירושלים בקדמיתא ולבתר נדחי ישראל יכנס כו".

ומצאנו פשר דבר בדברי רבינו הגר"א בפירוש שה"ש (ב ט) על הפסוק "הנה זה עומד אחר כתלנו":

ויש שני מיני תשובה, תשובה בלב ותשובה במעשים, וכן כנגד זה חשיב גם כן ההשגחה מדה כנגד מדה. ויש שני מיני תשובה שתי פעמים בנצבים (ל א-ב): "והשבות אל לבבך וכו' ושבת עד ה' וכו', ושני (שם פסוק ג'): "ושב ה' את שבותך וכו' ושב וכו'". והענין שאמר הכתוב נגד שתי תשובות הנ"ל, בלב ובמעשה, ונגד תשובה בלב אמר והשבות אל לבבך וכו', ונגד תשובה במעשים אמר ושבת וכו' ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך. וכנגד זה פתח במאי דמסיים ושב ה' אלקיך ורחמך, **והוא שיתן בלב נוגשיך להקל מעליך**, וכנגד הראשונה אמר ושב וקבצך **והוא במעשה**, וכן באבותינו במצרים היה שתי תשובות וכו', והיה גם כן מדה כנגד מדה **שבטלה עבודה תחלה**, ואחר כך כשעשו תשובה במעשה השגיח מן החלונות, כי מן החלון רואים מה שעושים בגלוי **ועשה הקב"ה גם כן בפועל והוציא אותם**.

ובהמשך הדברים (פסוק י) עה"פ "ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך":

והענין הוא שתי גאולות הנ"ל, **אחת גאולה משעבוד** שהיא היתה בתשרי, וזהו "קומי לך" משעבוד, והשנייה **הגאולה מהגלות** שהיא היתה בניסן, וזהו **ולכי לך**.

וכונת הגר"א לבאר המקרא בפרשת נצבים "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה", שלכאורה

הכתוב כופל את לשונו, שפתח במה ששייב ה' את שבותך וא"כ למה חוזר ואומר ושב וקבצך. וע"ז מבאר הגר"א ששני שלבים הם בקיבוץ, שבתחילה "יתן ה' בלב נוגשיך להקל מעליך", והוא כנגד מה שהיה במצרים שבטלה עבודה תחלה, והוא ענין היציאה משעבוד מלכיות, "שע"ז נאמר "קומי לך" – משעבוד, שהוא ענין הקימה, וכדרך שהיה בימי כורש "ויקומו ראשי האבות וכמו שנתבאר, וזהו "ורחמך", "שיתן בלבם רחמים על ישראל שיוציאום **ברצונם**. וכל זה בעת ברכת השנים שתתן א"י פריה ותקבל את בניה. אבל החלק השני והעיקרי הוא שישוּב ה' פעם שניה "וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה", שהוא הגאולה מהגלות, והוא קיבוץ הנדחים. וכמו שממשיך הכתוב: "אם יהיה נדחך בקצה השמים משם **יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחד**". וע"ז דרשו בגמ' ובזהר בונה ירושלים ה' **נדחי** ישראל יכנס, שקבוץ הנדחים יהיה בזמן ביהמ"ק.

וכפירוש הגר"א מוכח מתרגום אונקלוס שתירגם: **ויתב** ה' אלקיך ית שבי גלותך וירחם עלך, **ויתוב** ויכנשינך מכל עממיא די יבדרינך ה' אלקיך לתמן. הרי שבתחלה פירש "ושב" משמעות השבה, ובפעם השניה פירש "ושב" – שישוּב ויקבץ פעם שנית.

וכן כתב הנצי"ב בהעמק דבר שם:

ושב ה' אלוּקִיךְ **משורש השבה**. את שבותך, **עיקר הגאולה ששמה עיקר ישוב ישראל**. ורחמך, שיתן בלב אומות העולם שיאהבוך, וכן משמעות שורש רחם בכ"מ כמשי"כ לעיל י"ג ח', והכי אמר ישעיה הנביא והיו מלכים אומניך וגו' והביאו את כל אחיכם מנחה לה' וגו'. ושב, **משורש שוב** מול את בני ישראל שנית, היינו עוד הפעם, והכי תרגם אונקלוס ויתוב, כו'. וקבצך מכל העמים, **אחר שישוּב עיקר הגולה מן הגוים, ישוב ה' לקבץ מן העמים אשר הפיצך ה' שמה מעט מעט**. וכ"כ הרמב"ן בפירוש על שה"ש עה"פ האלף לך שלמה שמתחלה יהיה קצת קיבוץ גליות ע"י רשיון המלכיות ואח"כ יוסיף ה' ידו שנית כדכתיב ושב וקבצך וגו'.

ועל פי זה נבין המקרא בנחמיה א' כאשר שמע על מצב הפליטה וירושלים התפלל ואמר "זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם

תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים, ושתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם והביאותים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם". והנה דקדק נחמיה לומר את סוף דברי משה והוא "אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך", ולא הזכיר ההבטחה של "ושב ה' אלוקיך את שבותך ורחמך". ולפי מה שנתבאר הטעם הוא, כי באמת הבטחה ראשונה כבר נתקיימה שהרי כבר שב ה' את שבות עמו בשנה הראשונה לכורש, וי"ח שנים לאחר מכן בשנת שתיים לדריוש עוד הוסיף ונתן רשות לבנות את ביהמ"ק, ובשנת עשרים לדריוש נודע לנחמיה מצב העיר, ואז התפלל שכבר יקיים ה' הבטחתו להשלמת הגאולה במה שיקבץ נדחי ישראל ושוב לא יהיו לשוד ולביזה כיון שתהיה גאולה אלוקית בשלימותה.

ובמקרא בישעיה (יא א) שהזכיר הרמב"ן נאמר: "ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפריה ונחה עליו רוח ה' וכו' והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילים ומשנער ומחמת ומאיי הים, ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ".

ובביאור הגר"א שם כתב:

מאשור וממצרים כו' כמ"ש (ישעיה כז) האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים כו'.

ומבואר דהקיבוץ יהיה לנידחים ולאבודים בעולם, דלאותם צריך לקיבוץ אלוקי כיון שהם נידחים או אבודים בארבע כנפות הארץ, ודבר זה יהיה כאשר יצא חטר מגזע ישי והוא זמן משיח ב"ד. ובענין זה אומר הנביא "שנית", שבא להוסיף על הכנוס הראשון.

ובילקוט מלכים ב' כ' אמרו ע"ז "ריש לקיש בשם בר קפרא אמר תוספתו של חקב"ה מרובה על העיקר כו' אף לעולם הבא בלשון הזה הקב"ה מקבץ את גליותיהם של ישראל שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית

ידוי. ומבואר דהתוספת של הנידחים תהיה מרובה מן העיקר שכבר נאסף.

ולהלן (נד ז) כתיב: "ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך". ונדרש על ענין משיח ב"ד וכמו שכתב הגר"א בתקו"ז קז ע"א ובתז"ח כז ע"א ד"ה וימין. והדברים תואמים, שהקיבוץ שיעשה ע"י הקב"ה המקבץ נדחי ישראל הוא יהיה בהנהגת הרחמים בימות משיח ב"ד בקץ אחרון.

ושם (נו ז) נאמר: "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי וגוי נאם ה' אלוקים מקבץ נדחי ישראל **עוד אקבץ עליו לנקבציו**". ומפורש בדברי הנביא שקיבוץ אחרון שיעשה ע"י "מקבץ נדחי ישראל" [שהוא כלשון הנביא (יא) "ואסף נדחי ישראל" שיהיה ביום שיצא חטר מגזע ישי כמפורש שם], הוא יהיה נוסף עליו "לנקבציו" - על אותם שכבר **נקבצו** מעצמם כאשר ניתנה הרשות. [וכן כתב הרמב"ן בפירושו שה"ש הני"ל].

ואחר שידענו חפץ ה' המתחיל קיבוץ גליות ישראל, החובה על ישראל לקום ולעלות ציון אל ה' אלקינו, וכמו שהארכנו לבאר בחלק ראשון. וזה גם תפקידם וזכותם בבחינת "זכו אחישנה", וכמו שמבואר במדרש רות רבה (פ"ב אות יא):

כתוב אחד אומר (תהלים צד) "כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב, וכתוב אחד אומר (ש"א יב) "כי לא יטוש ה' עמו בעבור שמו הגדול". א"ר שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה בעבור עמו ונחלתו, ופעמים שהוא עושה בשביל שמו הגדול. א"ר איבי **כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו, וכשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול, ורבנן אמרי בארץ ישראל בשביל עמו ונחלתו, בחוצה לארץ בעבור שמו הגדול שנאמר (ישעיה מח) למעני למעני אעשה.**

ומבואר שישראל המצויים בחוצה לארץ יגאלו למען שמו הגדול והוא מבחינת "בעתה" כאשר "לא זכו", אולם חובתם של ישראל וזכותם להיות נגאלים בכח מעשיהם במה שיהיו קמים ועולים להיות מצויים בארץ ישראל - נחלת ה'.

ובנו הרבות עולם שוממות ראשונים יקוממו (ישעיה סא ד)

והנה כשם שבענין קבוץ גליות ראינו שמתחיל בזמן הפקידה במה שיקומו ישראל מעצמם, כן הוא גם בענין יציאת הארץ משממתה. וכמו שראינו בגמי מגילה יז ע"ב שקבוץ גליות בעת ברכת השנים, וברכת השנים ענינה הוא פריחת הארץ והכנתה לקבל את בניה השבים מן הגליות.

וכבר נתבאר בחלק הראשון (אות ג') שכן היה בשיבת ציון בבית שני שהיתה א"י חרבה ושוממה ולא עבר בה איש ומעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו עד שנפקדו בימי כורש, וכן יהיה גם בגאולה אחרונה, וכמו שאמרו בתנחומא ריש פי דברים: "שבשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו נגלה עליהם כאחת כו' אלא מה הקב"ה עושה מתגלה להם קמעא קמעא בתחלה משיש את המדבר כו".

והנה בגמי במגילה למדו ממקרא ביחזקאל (לו ח) "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא". ומקרא זה נאמר קודם קץ אחרון שהרי בפירוש דיבר הכתוב "כי קרבו לבוא", ובתרגום: "ארי קריב יום פורקני למיתי", וא"כ נבואה זו על זמן שקודם הגאולה, וכמו שמפורש בסנהדרין צח ע"א "ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל", וברש"י פירש, כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה מזה".

ועל זה המשיך הנביא (בפסוק ט): "כי הנני אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונושבו הערים והחרבות תבנינה", שכאשר תתן א"י פריה ותצא משממתה ישובו אליה בניה ויושיבוה מחורבנה.

ולחלן (פסוקים כב-לו) הוסיף עוד שכאשר יגיע העת ש"לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי" – אז "והושבתי את הערים ונבנו החרבות כו' וידעו הגויים אשר ישארו סביבותיכם כי אני ה' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה אני ה' דיברתי ועשיתי. ופשט הכתובים, שבתחלה כאשר יקרב לבוא יום פורקני אז תתן הארץ פריה ונושבו הערים – ע"י ישראל הקמים מעצמם, אולם השלמת הדבר תהיה בעת הקץ שאז יעשה ה' עבור שמו הגדול - "והושבתי את הערים", שיהיה הדבר פעולה אלוהית גלויה להושיב את ישראל בעריהם, "וידעו הגויים" - שאין מעכב לרצונו.

ומצאנו עוד בענין זה בדברי רבינו הגר"א בביאור אגדת בכורות ח' ע"ב "אמר ליה קיסר לר' יהושע בן חנניה נחש לכמה מייעבר ומוליד, א"ל לשבעין שנין, והא סבי דבי אתונא ארבעינהו ואוליד לתלת, הנהו מעוברין הוו מעיקרא ד' שנין".

ובביאור הגר"א:

שאלוהו על חבלי משיח שמדמה הכתוב לעיבורה של אשה והגאולה ללידה כמ"ש (ישעיה כו) הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועות בל נעשה ארץ כו' ואמרו (סנהדרין צח ע"ב) אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות תשעה חדשים על ישראל כו' וזהו חבלי משיח חבלים של אשה כו'. ונאמר (ישעיה יד) כי משורש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף כו' ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו יפרה כו' (שם יא) כי ישי נקרא נחש כמ"ש (ש"ב יז) אשר בא אל אביגיל בת נחש. ושאלו כמה ימי העבור, וא"ל לשב שני כמ"ש (סנהדרין צז ע"א) שבוע שב"ד בא בו שנה ראשונה מתקיים מקרא זה והמטרתו כו' [ועל עיר אחת לא אמטיר – שיהא רעב במקום זה ושובע במקום זה. שניה חיצו רעב משתלחים – שלא יהיה שובע בשום מקום. שלישית רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף חסידים ואנשי מעשה ותורה משתכחת מלומדיה]. וזהו התחלתו וגרם של ביאתו כמו העיבור ללידה, וז"ש הרינו חלנו שהיה לנו כל הצרות אבל ילדנו רוח שלא בא עדין כו'. [והא סבי דבי אתונא אמרי לתלת, הנהו הוי מעברי מעיקרא] הענין שהם חשבו התחלת הגאולה ועיבורה משנה החמישית כמ"ש

(בסנהדרין שם) **בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמיחין ותורה חוזרת על לומדיה**, בשישית קולות ובשביעית מלחמות כו' [במוצאי שביעית בן דוד בא], **וא"ל ר' יהושע העיבור מתחיל מעיקרא מעת התחלת הצרות** כמ"ש (ברכות ו' ע"ב) אגרא דכלה דוחקא (ר"ל שישראל נקראו כלה) כשרוצה הקב"ה לגאול את ישראל כדי שיגאלם מהר וכו' וכך היה במצרים קודם הגאולה תכבד העבודה על האנשים כו', וזהו עיקר הגרם לגאולה.

ומתבאר היטב שבתחילה ילכו הצרות ויגברו עד בחינת השנה השלישית שבה יהיו הצרות בתוקף גדול מאד במיתת צדיקים אנשים נשים וטף ושכחת התורה. ואחר כל זאת יגיע העת בחינת השנה החמישית שבו יהיו ישראל בשובע גדול ותורה תחזור ללומדיה. והנה עד בחינה זו אין אומות העולם רואים התחלת גאולת ישראל דאף שבאמת מתחיל העיבור משנה הראשונה שהוא עיקר הגרם לגאולה מ"מ כיון שישראל בצער "כסף נמאס קראו להם" (ירמיה ו' ל), ואין ישועתה לו באלקים סלה ח"ו [ראה דע"ת סימן לו הדעת הרביעית], אולם כאשר זוכים ישראל ומגיעים לזמן שנותנת א"י פריה בעין יפה ואוכלין ושותין ושמיחין, מאז הוא "קץ מגולה" גם לאומות העולם, שמאותו העת גם הם מונים את עיבור גאולת ישראל, שהכל רואים שאף אם לא יהיה זכות בישראל כיון שהגיע עת מועד על כל פנים יושיענו מפני השבועה אשר נשבע והברית אשר כרת לאבותינו. וכל זה עוד קודם בחינת השישית והשביעית – קולות ומלחמות שטרם ביאת משיח בן דוד.

[ומה שאמרו "**ותורה חוזרת על לומדיה**", הוא כמו שאמרו בחגיגה ה' ע"ב "שכיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה", שעיקר התורה בארץ ישראל וכמו שיבואר להלן (סוף אות יא), וא"כ מעת אשר א"י תתן פריה וישובו בניה לתוכה, תחזור גם התורה ללומדיה].

למדנו שבכלל קבוץ גליות המוטל על ישראל לקום ולעלות וכמו שנתבאר, הוא גם ענין הקמת ישוב הארץ, וגם שהוא קידוש ה' לעיני כל האומות שכבר התחיל ה' להשיב את שבות עמו.

קומי שבי ירושלים (ישעיה נב ב)

והנה בכלל הקמת חורבות ארץ ישראל ולמעלה מזה הוא בנין ירושלים, שהרי יש בישובה מצוה יתירה מכל ארץ ישראל. וכמו ששנינו במשנה סוף כתובות הכל מעלין מארץ ישראל כו' הכל מעלין לירושלים. וברמב"ם פ"ו מהלכות בית הבחירה הטי"ז כלל קדושת ירושלים עם קדושת המקדש שקדושת שניהם מפני השכינה ושכינה אינה בטלה. [ראה מה שהאריך בזה החת"ס יור"ד ח"ב סי' רל"ג ורל"ד דאפילו להסוברים שקדושת המקדש בטלה על כל פנים קדושת בית אלוקים ושער השמים לא בטל ולא יתבטל והחונים סביב מקרוב מקודשים וקרובים אל אלוקינו]. ובאדרת אליהו פ' דברים (א י) מנה הגר"א ז' כתות בישראל ובתוכן הקובעים דירתן בא"י שעליהן נאמר "מי יגור באהלך", ולמעלה מהם היושבים בירושלים כמ"ש חז"ל הכל מעלין כו' ועליהם נאמר "מי ישכון בהר קדשך" – זה ירושלים כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון.

ובביאור אגדות לברכות נח ע"א על הברייתא "הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה". כתב הגר"א :

שנאמר (איכה א) "איכה ישבה כו' [העיר רבתי עם] היתה כאלמנה, ובית דילה הוא ביהמ"ק, ובתי ירושלים הוא גבולה כו' וז"ש ותטענו בגבולנו, וז"ש תביאמו ותטעמו בהר כו' ואח"כ מקדש כו' השלישי, ושם נעשה בבהמ"ק שהוא שם. והן ג' דרגין א"י וירושלים ובהמ"ק וכמ"ש (דברים ג) ואראה את הארץ הטובה כו'.

וכונת רבנו לפרש תפלת מוסף של שבת יהי רצון כו' שתעלנו בשמחה לארצנו - הוא בקשה על א"י, ותטענו בגבולנו - בנין בתי ירושלים שהם גבול השכינה, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו - בביהמ"ק. וכנגד זה נאמר בשירת הים תביאמו - לא"י, ותטעמו - בהר נחלתך מכון לשבתך

- הוא הנטיעה בגבול העיר ירושלים וכנ"ל, ואח"כ מקדש ה' כוננו ידיך - ביהמ"ק השלישי.

ובילקוט תהלים רמז תתלו :

"אוהב ה' שערי ציון" - בכל מדינה ומדינה יש למלך פלטין אחד, לאיזה הוא אוהב מכולם פלטין שהוא בתוך מדינתו, אמר לו הקב"ה מחבב אני בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולמי אני מחבב יותר מהם שערי ציון שהיא פלטין שלי.

והביאור הוא כמו שאמרו בברכות נח ע"א דמלכותא דארעא כמלכותא דרקיעא, וכדרך מלך בשר ודם שמלבד גילוי המלכות אשר בבית המלך עוד מתגלה כבודו בעיר המלכות המיוחדת רק לעניני המלוכה, כן הוא גם במלכות שמים, שמלבד הכבוד המתגלה בבית המקדש עוד יש להקב"ה עיר המיוחדת לשמו שכל עניניה רק לגלות את כבודו, וכמו שנאמר (תהלים מח ב-ג) "**גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלקינו** הר קדשו יפה נוף משוש כל הארץ **הר ציון** ירכתי צפון **קרית מלך רב**".

[וראה בנפש החיים שער ב' פי"ז בהגה"ה: "וזהו ענין שכינה הנזכ' בכל מקום פ"י הפשוט של שכינה היינו קביעות מקום, כמאמרם ז"ל (ב"ר פי"ד ובתנחומא בחוקתין) מיום שברא הקב"ה עולמו נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים, **ועיקר קביעות דירתו ית"ש היה בירושלים התגלות קדושתו בלי התלבשות לבושין**. והוא שאמרו ז"ל (שבת קמה ע"ב) דאמרי אינשי **במתא שמאי** [בעירי איני צריך להתכבד אלא בשמי שאני ניכר בו] **בלא מתא תותבאי** [במקום שאינה עירי כבודי תלוי בשמלתי]. ושיחתם ז"ל צריכה לימוד", עכ"ל. והכונה דבירושלים נאמר (דברים יב) "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם **לשום את שמו שם**", שכיון שירושלים היא עיר מלכותו שם מתגלה בשמו אבל במקומות אחרים אינו מתגלה אלא בלבושין].

ובמועד קטן (כו א): "אמר ר' אלעזר הרואה **ערי יהודה** בחורבנן, אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע. **ירושלים** בחורבנה, אומר ציון מדבר חיתה

ירושלים שממה וקורע. **בית המקדש** בחורבנו, אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה וקורע". ומפורש דמלבד מעלת בית המקדש ישנה קריעה מיוחדת על חורבן העיר. [וראה בפירוש הגר"א לישעיה (א ז) עה"פ "ארצכם שממה עריכם שרופות אש אדמתכם לנגדכם וגו'", "ארצכם היא ארץ ישראל, ועריכם הוא ירושלים, ואדמתכם הוא בית המקדש כמו שנאמר (שמות כ כא) מזבח אדמה כו". והם שלושת בחינות הנ"ל].

ובדניאל (ט יז - יט) נאמר: "ועתה שמע אלוקינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על **מקדש השמים** וגו', הטה אלוקי אנך ושמע פקח עיניך **וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה** וגו' למענך אלוקי **כי שמך נקרא על עירך ועל עמך**". ומבואר דמלבד שוממות המקדש מתאונן דניאל על חורבן העיר, שכיון שקרא הקב"ה את שמו על העיר אי"כ כבודו נתלה בחורבנה ובבנינה.

וכבר ראינו אבלו ובכיו של נחמיה (א ג) בשמעו כי אנשי העיר ברעה גדולה ובחרפה, וחומות ירושלים מפורצת ושעריה נצתו באש. ואף שבית המקדש כבר היה בנוי, מ"מ נצטער על חילול שמו ית' שכל עיר על תלה בנויה ועיר האלוקים מושפלת. וכמו שכתוב עוד להלן (ב יז) "ואומר אליהם אתם רואים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלים חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את חומות ירושלים **ולא נהיה עוד חרפה**". וכן בתפלת דניאל (שם) "ישב נא אפך וחמתך מעירך **ירושלים הר קדשך** כי בחטאנו ובעוונות אבותינו **ירושלים ועמך לחרפה** לכל סביבותינו". שכיון **ששמך** נקרא על **עירך ועל עמך**, כל זמן שהעיר שוממה נמצא ש"ירושלים ועמך לחרפה". ובאמת שספר נחמיה כולו עוסק בהפלגה גדולה מאד בבנין העיר – ירושלים, מי בנה כל שער וכל דלת וכל חלק מחומות העיר, ומי החזיק על ידו, ונלמד מזה גודל חשיבות וחביבות הדבר.

ובחלק ראשון הבאנו דברי הגמ' במגילה יב ע"א "דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וכי כורש משיח היה אלא א"ל הקב"ה למשיח קובל אני על כורש אני אמרתי הוא **יבנה את עירי** ויקבץ את גליותי והוא אמר מי בכס ויעל". והנה שם לא היה חפץ ה' שיבנו את בית המקדש דבנין הבית נתלה בשבעים שנה

לחורבות ירושלים שנשלם רק בשתיים לדריוש וכמבואר בסוגיא שם יא ע"ב וברש"י חגי (א ב), ומ"מ חפץ ה' בפקידה דכורש שיעלו ישראל ויבנו את העיר מחורבנה.

ונמצא דבנין העיר מוטל על כתפי ישראל לקום ולבנותה מחורבנה ושוממותה ולישבה בישוב אנשי אמנה, [וכמו שאמרו בשבת קיט ע"ב שלא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה], שבזה מתרבה ומתגלה כבודו ית' בעיר מלכותו.

יא.

קומי רוני בלילה (איכה ב יט)

עוד ענין יש שבו תלוי ועליו עומד בנין ישוב הארץ, המבואר בירושלמי חגיגה פ"א ה"ז (וכן הוא בפתיחת איכ"ר אות ב') :

תני רבי שמעון בן יוחאי, אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים, שנאמר (ירמיה א) על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתם.

ובמדרש תהלים מזמור קכז (ובנוסח אחר באיכ"ר שם) :

ר' יהודה נשיאה שלח רבי חייא ורבי יוסי ור' אמי מעבור קריתא דארעא דישראל מתקנא להון סופרים ותניין [שלחן לסבב לכל ערי א"י לתקן ולהעמיד להם מלמדי מקרא ומשנה] עלון לחד אתר לא אשכח תמן לא סופר ולא מתניין [נכנסו למקום אחד ולא מצאו שם לא מלמד מקרא ולא מלמד משנה] אמר לון אייתי לן נטורי קרתא [אמר להם הביאו לי את שומרי העיר] אייתון. אמר לון אלין נטורי קרתא לית אלין אלא מחריבי קרתא ומה אינון נטורי קרתא ספריין ומתניין [אמר להם אלו הם שומרי העיר אין הם אלא מחריבי העיר, ומי הם שומרי העיר הסופרים והמשנים] הח"ד אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר.

ומה שנתן ר' יהודה נשיאה נפשו על הדבר מתבאר מדבריו בגמ' מסכת שבת קיט ע"ב: "אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי, א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ואמר ריש לקיש משום ר' יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש. ואמר ריש לקיש לר' יהודה נשיאה כך מקובלני

מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה, רבינא אמר מחרימין אותה".

למדנו דישוב הארץ עומד על תיקון מלמדי תינוקות בישראל במקרא ומשנה, וכל חסבור להעמיד בנין הארץ זולתם, אין בנינו בנין אלא סתירה.

ובהפלטת מעלת הדבר מצאנו בדברי רבינו הגר"א בביאור אגדת בכורות ח' ע"ב "מילחא כי סריא", ששאלו סבי דבי אתונא לרי יהושע בן חנניה מלח שהסריח במה מולחים אותו, אמר להם בשליה של פרידה. אמרו לו האם יש שלייה לפרידה שאינה מולידה, אמר להם והאם דרך מלח להסריח.

ובביאור הגר"א :

הקב"ה בא עם ישראל בברית כמ"ש (במדבר יח) אצל כהנים ברית מלח עולם כו' והענין של ברית מלח הוא שלא תופר הברית, כמו שאי אפשר לעולם בלי מלח (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ה), כי א"א לדבר להתקיים בלא מלח שלא יסריח (סנהדרין צא ע"ב), וע"י מלח נתקיים לעולם כו'.

ושאלו (סבי דבי אתונא) כיון שברית מלח שלכם נסרח במה אתם מצפים שתבוא ותתחזק הברית כו' ואנחנו הפרנו תורתו כו'.

אמר להו בסילתא דכודנייתא, ובשלייתא היוצאת מבין רגליה מתרגמינן ובזעיר בנהא [פירוש בנים קטנים] וכן פירש רש"י. ואמרו (שבת קיט ע"ב) אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן. וז"ש והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים – על התינוקות (תקו"ז תיקון ו' יז ע"א) **שבשבילן אין השכינה מסתלקת מישראל בגלות ורובצת בתוכם**, והם מקיימים העולם שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה כו'.

ושאלו אותו אחר שכנסת ישראל עקרה בגלות ונתגרשה מבעלה כו' היאך אתם מולידים קטנים להקב"ה הלא בריתכם של התורה מופר מכל וכו'.

והשיב להם וכי אפשר לברית מלח שתופר, כי עדיין אני אשתו כו'

לכן היא [הברית] מתקיימת על תינוקות של בית רבן שאין בהם חטא כמ"ש (שבת קיט ע"ב) דידי ודידך מאי א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא, לכן והאם רובצת על האפרוחים ועדיין הברית קיים אלא שתתחדש לע"ל כו' אלא שאין לנו בנים של קיימא להקב"ה בשביל מעשינו כמ"ש בזהר חדש בעוד רכיכין כו' ולית ליה תוקפא אלא באינן ינוקין. וכן נאמר (שה"ש א) אם לא תדעי לך היפה בנשים, שהיא שואלת איכה תרעה איכה תרביץ בצחרים – בגלות. ואמר לה הקב"ה, ורעי את גדיותך – אלו תינוקות של בית רבן (שבת לג ע"ב), ועליהם תתקיים. וגם בגלות אנחנו יושבים ומצפין לו, כמ"ש (הושע ג) ימים רבים תשבו לי, ואשובה אל אישי הראשון וארשתיך לי לעולם כו'.

ובפירוש הגר"א לשה"ש שם :

אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן. ועל לימוד התורה ורעי את גדיותך, פירוש **תינוקות של בית רבן שאין להם אלא תורה, שגם הקטנים צריכים הרגל בתורה**, דדרשינן מה טובו האליך, ואמרו בגמרא (סנהדרין קה ע"ב) **אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל**.

ומה שציין הגר"א להגמ' במס' סנהדרין מתבאר ממה שכתב בביאורי אגדות לברכות ח' ע"א :

כי בתי כנסיות יש מקרא ובתי מדרשות משנה כו', [ולימוד התלמוד היה בשערי ציון ד' אמות של הלכה כמו שיבואר להלן].

נמצא דמה שאמרו חכמים "בתי כנסיות ובתי מדרשות" הכונה ללימוד התינוקות במקרא ומשנה. [וכמו שמצאנו בב"ר פמ"ב ב': "כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן כו' כך היה סבור בדעתו לומר **אם אין קטנים אין תלמידים** כו'. רבי חוניא בר אלעזר אמר למה נקרא שמו אחז, שאחז **בתי כנסיות ובתי מדרשות** כו'. ובב"ר פס"ה כ': "א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו, אמר לנו וחזרו **על בתי כנסיות ובתי מדרשות**

שלהן אם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג כו'. ובתרגום שה"ש על הפסוק הנ"ל "אם לא תדעי לך וגוי ורעי את גדיותך על משכנות הרועים": ותהא מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ובההיא זכותא יהוין מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא כו'].

ובביאור הגר"א למשלי (א כ) על הפסוק "חכמות בחוץ תרונה":

לאותם העומדים בחוץ עדיין אינו מראה להם רק הפשט, וזהו "תרונה" שזהו רינה דאורייתא. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל (ברכות ו' ע"א) "במקום רינה שם תהא תפלה", כי היו מלמדי תינוקות שלהם בבתי כנסיות כמבואר במדרש איכה ובשאר מקומות ששם היו לומדים רנה דאורייתא שם תהא תפלה.

והנה בכלל רנה של תורה הוא גם עסק לימוד המשנה, וכמבואר בתרגום איכה (ב ט) על הפסוק "קומי רוני בלילה":

קומי כנישתא דישראל דשריא בגלותא עסוקי במשנה בלילה ארום שכינתא דה' שרייא לקבליך.

ולמדנו חובת ישראל לקום בענין זה ביחוד – לימוד המקרא והמשנה המיוחד לתינוקות של בין רבן להרגילן בתורה, שזהו "רינה דאורייתא", ועל זה עומדת הברית מלח שלא תופר בין ישראל לאביהם שבשמים, ומשום כך נצטוונו - "קומי רוני בלילה".

והנה למעלה ממעלת "בתי כנסיות ובתי מדרשות" היא מעלתם של "שערי ציון" העוסקים בתלמוד ע"מ לעשות שבזה נשלמים להחזיר השכינה, וכמו שאמרו במס' ברכות ח' ע"א: "אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד".

ובביאורי אגדות שם הובא לעיל כתב רבינו הגר"א :

כי בתי כנסיות יש מקרא כני"ל [שם ו' ע"א] ובתי מדרשות משנה, ולכן אין לו אלא ד' אמות של הלכה שאין לך מדה טובה הימנה [ב"מ לג ע"א], בתי כנסיות ובתי מדרשות הוא שני משכנות כמ"ש (במדבר כד) משכנותיך ישראל, ושערי ציון הוא ד' רגלי המרכבה, וז"ש ד' אמות של הלכה.

ועל דרך זה פירש הגר"א את דברי הגמ' סוף ברכות: "אמר רבי לוי בר חייה היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון". ובביאורי אגדות שם :

שבי' דרגין בית הכנסת ובית המדרש, ותלמידי חכמים הן דרגא גי' ביניהם כו והוא בציון כו'.

ובזהר פ' פקודי רנא ע"א: "זכאה חולקיה מאן דידע גנזי דמאריה ליחדא ליה ולקדשא שמיה דמאריה תדירא למזכי ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי". וביהל אור ביאר הגר"א :

מאן דידע גנזי דמאריה ליחדא ליה כו', וזהו ללמוד ע"מ לעשות, וזהו המעשה שאמרו (אבות פ"ג מ"ט) כל שמעשיו מרובין מחכמתו כו', וע"ז אמרו (שם פ"א מ"ז) לא הלמוד עיקר אלא המעשה.

וכונת הגר"א לבאר שאי אפשר שיהיו מעשיו של אדם מרובין מחכמתו [שהרי אם אינו יודע מה יעשה], רק במי שכל עסק חכמתו היא ע"מ לעשות, וע"ז אמרו לא המדרש עיקר אלא המעשה. ובאבות שם ציין הגר"א להגמ' בברכות יז ע"א "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה", שזהו גדר תורה "לשמה", וכמו שכתב בביאור הקדמת התקו"ז ב' ע"ב :

דעסקין באורייתא לשמה, ר"ל בשביל השכינה ליחד אותה עם התורה, והענין של לשמה שלומד ע"מ לעשות לקיים מצוותיה של התורה, והמצוות הן בשכינה א"כ הוא לשמה.

והן הדברים שכתב ביהל אור, שבזה יודע ליחד ולקדש שמו של הקב"ה, להעמיד ד' רגלי המרכבה - ד' אמות של הלכה.

והטעם שנקרא מקום התלמוד "שערי ציון", הוא משום ששם עיקר גילוי התורה ועל שמה נקרא כל די אמות של הלכה בישראל. וכמו שמפורש בגמ' ב"ב כא ע"א: "בתחלה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה כו' התקינו שיהיו מושיבים מלמדי תינוקות בירושלים, **מאי דרוש כי מציון תצא תורה**". ובויקרא רבה פכ"ד ד' וכ"ה בשוח"ט תהלים פי"ד: "א"ר לוי כל הברכות והנחמות והטובות שהקב"ה מביא על ישראל כולם מציון, **תורה מציון שנאמר כי מציון תצא תורה** כו". שכשם שעיקר התורה וגילוי אורה הוא בארץ ישראל [אדרת אליהו דברים (א ה), ובפירוש שה"ש (א ד)] וכמו שאמרו במדרש תהלים מזמור קה: "אמר רבי יוסי בר חלפתא לרבי ישמעאל בריה, אתה מבקש לראות השכינה בעולם הזה – עסוק בתורה בארץ ישראל שנאמר דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד", כן עיקר גילוייה ואורה בציון.

וראה עוד בספרי פי עקב פיסקא א': "תבל זו ארץ ישראל, ולמה נקרא שמה תבל על שם תבלין שבתוכה, איזהו תבלין שבתוכה זו תורה שנאמר (איכה ב) בגוים אין תורה **מכאן שהתורה בארץ ישראל**". ובב"ר פט"ז ב': "וזהב הארץ ההיא טוב - מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל". ובביאור הגר"א על האדרא רבא נדפס בריש תקו"ז כתב: "ובחורבן נתבטלה העבודה וכן התורה כמ"ש (חגיגה ע"ב) **כיון שגלו אין לך בטול תורה גדול מזה**".

נמצא שכמו שראינו לעיל (אות ט' וי') בגודל מעלת ישוב א"י ובנין ירושלים, כן ידענו בגודל מעלת עסק התורה בהן, הגורם להשראת השכינה.

י.ב.

ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט יא)

והנה בספר תהלים (קמז א) נאמר: "בונה ירושלים הי נדחי ישראל יכנס". ודרשו בברכות מט ע"א "א"ר נחמן אפילו פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים שנאמר בונה ירושלים הי אימתי בונה ירושלים בזמן שנדחי ישראל יכנס". וברש"י פירש, "בונה ירושלים תשועת ישראל היא דכתיב בונה ירושלים הי ואז נדחי ישראל יכנס". ולמדנו שזמן בנין ירושלים וזמן כינוס נדחי ישראל - אחד הוא.

ובילקוט תהלים שם הביא ממדרש תנחומא: "אמר רבי שמואל בר נחמני מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגליות, ואם יאמר לך אדם שנבנית ולא נתכנסו הגליות אל תאמין שנאמר בונה ירושלים הי נדחי ישראל יכנס".

והנה "נדחי ישראל יכנס", כבר נתבאר שאין הדבר מתקיים עד זמן משיח ב"ד, שרק בקץ אחרון יקבץ הי הנידחים והאבודים, ונמצא שאין ירושלים נבנית עד אותו הזמן. וכן מדוקדק עוד במקרא שאמר "בונה ירושלים הי" - כלומר שבנין ירושלים מתייחס רק לפועל הי ובוה אין שיתוף "לקימתם" של ישראל. אולם מאידך, כבר נתבאר חובת הקמת חורבות ושיממות ירושלים עוד טרם אותו הזמן.

אלא ביאורן של דברים כך הוא, "בנין ירושלים" שני חלקים יש בו, האחד בנין "העיר", והשני הוא בנין "בית המקדש", דרך כאשר בית המקדש בנוי נקראת "ירושלים בנויה" כמו שנאמר בתהלים (קכג ג-ד) "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו, ששם עלו שבטי יה- עדות לישראל להודות לשם הי". ובגמ' מגילה יז ע"ב: "וכיון שנבנית ירושלים בא דוד שנא' אחר ישובו בני ישראל ובקשו את הי אלקיהם ואת דוד מלכם", וברש"י: "אחר ישובו לבית המקדש וכו'".

והנה בנין "העיר" הוא על ידי ישראל הקמים לקראת השכינה וכמו שנתבאר, אבל בנין "בית המקדש" הוא יבנה ביד ה', ועל זה נאמר "בונה ירושלים ה'". וכן כתב רש"י בסוכה מא ע"א ד"ה אי נמי "אבל מקדש העתיד שאנו מצפים בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים שנא' (שמות טו) "מקדש ה' כוננו ידיך".

וכן מפורש בב"ר (פ"ב אות ה'): "ויאמר אלקים יהי אור – הרי בני ומשוכלל לעתיד לבא, היאך מה דאת אמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך, וכתוב (שם) כי הנה החשך יכסה ארץ וגו' [ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה]. ושם (פנ"ו אות י'): ה' יראה – בנוי ומשוכלל לע"ל, כמו דאת אמר (תהלים קמז) כי חזק בריחי שעריך". ובתנחומא פ' כי תשא (אות יג): "אמר הקב"ה, בעולם הזה עשיתם משכן ומקדש שהיו כחומה, **ולעתיד אני אבנה את ביהמ"ק** ותהיה מוקפת בחומת אש, שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת ה'". ובפסיקתא (פכ"ז אות ז): "ועליך הוא אומר (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים, בשר ודם בנה אותך בשר ודם החריבך. אבל לע"ל אני בונה אותך שכן כתב (תהלים קמז) בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס". וראה עוד בילקוט סוף איכה: "עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לששון ולשמחה ולמועדים טובים **ולבנות הוא בעצמו את ירושלים ולקבץ גליות** שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס". והכונה לבנין ביהמ"ק שלכן נזכר יחד עם קיבוץ הנידחים שזמנו עם בנין הבית וכמו שנתבאר (לעיל אות ח').

והדברים מתבארים בדברי רבינו הגר"א בכמה מקומות שזמן בנין הבית הוא בגאולה אחרונה ומשתייך לתפקידי משיח ב"ד ובוה אין לישראל חלק מענין "הקימה". בתקו"ז עה ע"א ד"ה וביה אתקיים כתב הגר"א:

"ר"ל בית המקדש יבנה בחסד דבהמ"ק דלעבר על אפי וחמתי כו' [היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה (ירמיה לב לא)] משא"כ לעתיד לבא שבתי לירושלים **ברחמים ביתי יבנה בה כו'** (זכריה א טז)".

כלומר שבנין ביהמ"ק הוא מצד הנחת הרחמים המתגלה בקץ אחרון, וכמו שנתבאר. [ונראה דזה הכונה בנוסח הברכה "ולירושלים עריך

ברחמים תשוב כו' **ובנה אותה** בקרוב בימינו כו"ו. ומטעם זה מזכירין בברכה זו "וכסא דוד עבדך", מלבד הברכה על צמח דוד, כיון שבנין ירושלים תלוי במלכות ב"ד].

ושם דף עט ע"א ד"ה ובמה כתב :

"אלא שמוזהרין שלא ידחקו את הקץ כו' אלא שמושבעין **שלא יצאו מאליהם לבנות בית המקדש** שושנה דלעילא עד שיבא".

ומבואר דאף דשאר השבועות הנוכרות בגמ' כתובות קיא ע"א על כרחך בטלות משעת הפקידה [וכמו שמוכח בגמ' יומא ט' ע"ב שנתבעו על מה שלא עלו בחומה וכן הוא הלשון במדרש שה"ש פ"ח י', והרי הושבעו שלא יעלו בחומה, ועל כרחך שמשעה שנפקדו ע"י כורש שוב החובה והמצוה עליהם לעלות בחומה והיינו כולם יחד ולא כיחידים בלבד] מ"מ עדיין מוזהרין "שלא ידחקו את **הקץ**" - היינו קץ אחרון שהוא תלוי בבנין ביהמ"ק שיבנה בחסד וברחמים, וכדרך שהיה בזמן כורש שבנין הבית נתעכב עד זמן הזכירה.

ולהלן דף קז ע"א כתב עוד :

"וכן הוא בענין בהמ"ק דבתחילה היה ראוי להתבנות ב' ביהמ"ק ע"י דקב"ה כו' וכשחטאו אבדו וע"י תשובתם זכו לבי' בהמ"ק אבל ע"י דב"נ כו' והשתא אזלין בגלותא נע ונד **עד דיתער רחמים גדולים כו' ויצאו מהגלות וכמ"ש וברחמים גדולים אקבצן ואז יתבנה ב' בהמ"ק ע"י דקב"ה וכמ"ש בפי פנחס רכ"א א' כ"ו וכמ"ש נפלה לא תוסיף עוד קום מעצמה ע"י בני אדם אלא אקים את סוכת דוד הנופלת כו' והוא ברחמים גדולים ע"י מלך המשיח שהוא מיהודה כו'.**

ובתז"ח דף מג ע"א "לא תכבה בלילה נרה דאיהי גלותא ודא ירושלים דאיהי לבא ואתבניאת ע"י קב"ה הח"ד בונה ירושלים ה"ו. ובביאור הגר"א :

ר"ל שלא תכבה ותחרב לעולם כמ"ש בנין הראשון ע"י שהיתה מעשה בני אדם חרבה כמ"ש אם ה' לא יבנה בית שוא כו' אבל בנין לעתיד שיבנה ה' לא תחרב לעולם.

ובפירוש הגר"א לשה"ש (ד ו) עה"פ "עד שיפוח היום ונסו הצללים" ביאר :

והענין עד שיפוח היום, שבא חום היום שהוא קשה, והוא בשעת פטירת משה ואהרן, ונסו הצללים, ונסתלקו ענני כבוד. **כי אם היה משה בעצמו בונה בית המקדש לא היה נחרב רק היה עומד לעד, כי היה מוריד להם בית המקדש של מעלה, וזה היה כל תשוקתו לבוא אל ארץ ישראל.** לכן אמר אלך לי אל הר המור, פירוש אעפ"כ אלך אל הר המור היא ירושלים, ואל גבעת הלבונה, הוא בית המקדש, ואהיה שם עד שיעמוד משה, כי מה שהיה הוא שיהיה (ר"ת משה, ועיי' זהר ח"ב ק"כ ע"א) **ואז יהיה עיקר הגאולה.**

ואת דוד מלכם אשר אקים להם (ירמיה ל ט)

ונבין עוד מה שמצאנו בענין מלכות בית דוד כלשון שמצאנו בבנין בית המקדש. בירמיה (ל ח-ט): "והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אשבור עלו מעל צוארך ומוסרותיך אנתק וגו', ועבדו את ה' אלוקיהם **ואת דוד מלכם אשר אקים להם**".

והביאור הוא כמו שהבאנו, שבנין בהמ"ק תלוי בגילוי משיח בן דוד, ושניהם מתיחסים להקמה האלוקית מצד הנהגת הרחמים ולא מצד קימתן של ישראל.

ויובן בזה מה שאמרו בברכות מט ע"א "כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ **ומלכות בית דוד בבונה ירושלים** לא יצא ידי חובתו", דבונה ירושלים הוא עפ"י המקרא "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס", ונתבאר דהכונה לבנין בהמ"ק דוקא שאותו יקים הקב"ה בעצמו, ומשום כך בברכה זו מעכב הזכרת מלכות בית דוד שגם בה נאמר "ואת דוד מלכם אשר אקים להם". ולכן באמת נקרא בהמ"ק "סוכת דוד" [וכמו שכתב רש"י תהלים כז על הפסוק כי יצפנני בסכה מברייתא סדר עולם שמקרא זה נאמר על יואש שהסתירתו אחותו בעלית בית קדה"ק], - דבהמ"ק תלוי ועומד בהקמת מלכות בית דוד ובזמן גילוי.

ובגמ' מגילה הני"ל "וכיון שנבנית ירושלים בא דוד שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוקיהם ואת דוד מלכם". וברש"י: "אחר ישובו **לבית המקדש** ובקשו הקב"ה ואת **דוד מלכם**".

והנה בסנהדרין כ ע"ב תניא רבי יוסי אומר שלוש מצוות נצטוו ישראל

בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה. ושם מבואר שמינוי המלך קודם למלחמת עמלק והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית [ובספר שמואל (אי טו א) מתבאר שאין זה רק קדימה בסדר אלא שמלחמת עמלק תלויה ועומדת בכח המלכות. וא"כ ה"ה בנין בית הבחירה], והוא כמו שנתבאר שבנין בית המקדש תלוי במלכות ב"ד.

ועל פי זה נבוא לענין נוסף והוא סוד "משיח בן אפרים", שביארו הגר"א בפירושו הספד"צ י" ע"ג:

והוא סוד אפרים בן יוסף **שימלוך משיח בנו ואח"כ משיח ב"ד**, וכן חלוקת ירבעם שבא מיוסף עם מלכות ב"ד כנ"ל, ואחר שיתייחדו כו' כבראשונה אז יצמח משיח ב"ד וז"ש (יחזקאל לו) קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה וכו' ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים כו' וקרוב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידיך כו' הנה אני לוקח כו' וקבצתי כו'.

ומבואר דמלבד בחינת משיח בן יוסף שכבר נתבאר והובא לעיל מהגר"א שהוא ענין הפקידה והיציאה משעבוד מלכיות, עוד יש בחינה נוספת והוא משיח בן אפרים בן יוסף. [ראה עוד בענין זה בספר קנאת ה' צבאות לרמח"ל עמוד קה וקו].

והנה תפקידו המיוחד של משיח בן אפרים הוא במלחמת גוג ומגוג וכמו שכתב הגר"א באדרת אליהו פ' וזאת הברכה עה"פ בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו וגו' :

והעיקר הענין הוא על משיח בן יוסף שהוא הראשון לגאולה לך נאמר בכור שורו משיח הראשון, וכמ"ש בר"מ אריה לימינו הוא משיח בן דוד גור אריה יהודה, והשור לשמאלו הוא משיח בן יוסף שעתיד להשמיד הכל כמ"ש בר"מ פ' משפטים נטלי כולהון מגבורה **ומשיח בן אפרים נטיל נוקמיה משנאיה כו' בדרגא דמשיח בן יוסף** והוא דכתיב עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך השור את ירק השדה דעליהו איתמר בפרוח רשעים כמו עשב כו'. הדר לו, כמ"ש (תהלים קמט) לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים וגו' הדר הוא לכל חסידיו.

והדברים מפורשים בבמדבר רבה פי"ד א': "אפרים מעוז ראשי זה משיח מלחמה שבא מאפרים שנאמר בכור שורו הדר לו". ובתרגום יהונתן בן עוזיאל (שמות מ יא) מטול יהושע משומשנך רבא דסנהדרין דעמיה דעל ידוי עתידא ארעא דישראל לאיתפלגא ומשיחא בר אפרים דנפיק מיניה דעל ידוי עתידין בית ישראל למנצחא לגוג ולסיעתיה בסוף יומיא". וראה עוד בפסיקתא דר"כ פרשה לז: "אמרו לפניו [שרי האומות] מי הוא זה שאנחנו נופלים בידו מה שמו מה טיבו, אמר להם הקב"ה אפרים משיח צדקי שמו מגביה קומתו וקומת דורו ומאיר עיני ישראל ומושיע עמו ואין כל אומה ולשון יכולה לעמוד שנאמר (תהלים פט) לא ישיא אויב בו וכן עולה לא יעננו, וכל אויביו וצרייו מתברחים שנאמר וכתותי מפניו צרייו".

ובכלל המלחמה באומות העולם הוא ביעור הרע ומלחמות עמלק, שמטעם זה נצטוו יהושע להלחם בעמלק, וכמו שאמרו בילקוט ס"פ בשלח: "ולמה אמר ליהושע מפני שבא משבטו של יוסף". ויהושע הוא בבחינת משיח בן אפרים וכמו שנאמר (בראשית מח) "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו" – זה יהושע שעמד מאפרים (תנחומא שם סימן ו').

ומעתה נמצא סדר הגמ' בסנהדרין, שמצוה הראשונה שנצטוו בה ישראל היא להעמיד להם מלך, והיא תתקיים לע"ל בהקמת שני המלכים בן אפרים ובן דוד, וכמוש"כ הגר"א "שימלוך משיח בנו ואח"כ משיח ב"ד". ולכן קודם תתקיים המצוה להכרית זרעו של עמלק המוטלת על משיח בן אפרים וכמוש"כ, ואח"כ המצוה לבנות את בית הבחירה ע"י "מלך המשיח שהוא מיהודה", וכלשון הגר"א בתקו"ז הנ"ל (הובא סוף אות יב). [וראה עוד בביאור הספד"צ י' ע"ג: "רק אם יזכו יבא קודם וימלוך משיח בן יוסף כמו שאול קודם לדוד כו", ומבואר דענין שאול קודם דוד הוא ענין אפרים שקודם דוד, ומובן מה שנצטוו דוקא שאול בהכרתת זרע עמלק].

והנה הוסיף הגר"א הנ"ל: ואחר שיתייחדו כבראשונה אז יצמח משיח ב"ד וז"ש (יחזקאל לז) "קח לך כו' וקבצתי וכו'". והביאור, דקבוץ גליות יהיה בפעולת שני המשיחין. וכמו שכתב הגר"א ביהל אור פי' תרומה קסט ע"ב לבאר דברי הזחר "חמישאה [פי' ברכה חמישית מתוך שבע ברכות נישואין] שוש תשיש ותגל עקרה דביתא בחדוה בקיבוץ וכנישו דבנהא מד' סטרי עלמא ודא רזא דירכא אחרא דיתחבר בירכא שמאלא למיזל

ולמכנש לכל סטריין". ובביאור הגר"א: כמ"ש ועמדו רגליו ביום ההוא כו' הן על ההליכה ועל הקיבוץ והן שניהם עושין אומנות אחד כו' לפי שרגל אי' בלא חבירו אין יכול לעשות כלום משא"כ בידיים ושאר אברים כו' **ובהן קיבוץ גליות כו' ושם השני משיחין כו' וז"ש כאן וכנישו דבנין ורחימו למעל לון בין ברכין כו' ר"ל קיבוץ הגליות באהבה למיעל לון בין ברכים כאדם האוהב את בנו והוא קיבוצם לא"י כו' וזש"ה על ברכים תשעשעו כאיש אשר אמו תנחמו ובירושלים תנוחמו והוא לבהמ"ק כו"י.**

ומבואר ש"ק"יבוץ גליות" יעשה בפעולת שניהם לביהמ"ק שיבנה ע"י מלך המשיח משבט יהודה, והכל הוא בזמן אחד וכמוש"נ שביהמ"ק וקבוץ גליות [מד' סטרי עלמא, שהוא סוף קבוץ גליות שיקבץ ה' הנידחים והאבודים] תלויים ועומדים בזמן מלכות ב"ד.

ומצאנו עוד בחינת מלחמה במשיח בן יוסף, בגמ' בסנהדרין מב ע"א: "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה א"ר אחא בר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה, קרי רב יוסף אנפשיה ורב תבואות בכח שור". ובתוס' שם כתבו: משום דיוסף איקרי בכור שור כדכתיב (דברים לג) בכור שורו הדר לו, ובעל שמועות הוא בעל חטין כדאמר (הוריות יד ע"א) הכל צריכין למרי חטיא ואמרינן בשלהי הוריות (שם) דרב יוסף סיני.

ומבואר שענין יוסף הוא ללחום מלחמתה של תורה, באיסוף רוב תבואות התורה. וביאור הענין נמצא בביאור הגר"א לאגדות רבה בב"ח "לדידי חזי לי אורזילא בר יומא [ראם בן יומו] כו':

ונראה שזהו שכתוב, בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, כי נאמר (משלי יד) ורב תבואות בכח שור, כמו שאמרו (ע"ז ה ע"ב) תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם את עצמו כשור לעול וכחמור למשא. שור לעול לישא מה ששמע מרבו, וזהו בכור שורו הדר לו, הדר הוא לגמור מרבו כשור לעול, ואח"כ וקרני ראם קרניו במשא ובמתן של לפול, כמו שאמרו (ברכות סג ע"א) בעלי קרניים שמנגחים בתורה,

וכן בעלי תריסין הכל משל על הפלפול, והוא הדרה והוא זיוה של התורה שממלא כריסו בתחילה מקרא משנה גמרא בבלי וירושלמי תוספתא מכילתא ספרא וספרי וכל הברייתות, ואח"כ עוסק בשימוש ת"ח להסביר קראי בפלפול חברים. ועל המשנה סדר הלימוד ולומד בתחילה לידע היאך לפלפל ואינו יודע משנה אחת כצורתה, אמרו רז"ל (סנהדרין קו ע"א) "חמרא אזיל למבעי לי קרני" – לידע היאך לנגח בקרני הברזל מחמת קנאה, "אודני דהוי ליה גזיזי מיניה", - גם מקצת תורה ששמע בנערותו אובד גם כן.

וזה אמרו "האי אורזילא בר יומא" הוא הראם שעליו נאמר קרני ראם קרניו, בר יומא, פי' ביום הראשון שהתחיל ללמוד הוא צועק ומפרכס כמו הגדולים אשר בארץ כו', והאי אורזילא הוא מערב רב ועומד חוץ למחנה ישראל, אמנם מניח ראשו במקום גדולים. עיי"ש כל המאמר.

[ובמשנה סוף סוטה שנינו "משמת רבי יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה". וברש"י כתב: "זה לא ידענא מאי היא". ולדברי הגר"א נראה שזיו החכמה הוא במה שממלא כריסו בכל חלקי התורה, ולכן נתלה זיו התורה בריב"ז שלא הניח דבר גדול וקטן, וכמו שמבואר בסוכה כח ע"א].

יד.

אתה תקום תרחם ציון וגו' כי רצו עבדיך את אבניה (תהלים קד יד)

והנה אף שנתבאר שאת בהמ"ק ומלכות ב"ד יקים הקב"ה לבדו, מ"מ עדיין יש לישראל חובת שיתוף במה שיהיו חפצים ומבקשים את בנינו. וכמו שדרשו חכמים (מדרש שמואל פי"ג והובא ברש"י) על המקרא בהושע (ג ה) "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוקיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים":

תנא משום רבי שמעון בן יוחאי בשלשה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש, הדא הוא דכתיב (מלכים א' יב) אין לנו חלק בדוד- כמשמעו, לאהלך ישראל, אל תקרא לאהלך אלא לאלהיך, ראה ביתך דוד- זה בית המקדש. אמר רב שמעון בן מנסיא **אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלושתן**, אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוקיהם - זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם- כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו - זה בית המקדש כד"א (דברים ג) החר הטוב הזה.

ובמדרש שמואל סוף פרשה לא בענין המגפה שהיתה בימי דוד אמרו:

למה היה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו, באחרונה אמר לו דע על דבר פלוני הכייתך, כך **כל אותן האוכלסים שנפלו לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו מבנין בית המקדש** והרי הדברים ק"ו ומה אלו שלא [תבעו] בנין בהמ"ק כך אנו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו הנביאים הראשונים ישראל מתפללין שלוש פעמים בכל יום אומרים השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך.

וברמב"ן על התורה פרשת קרח (טז כא) כתב כן מסברא דיליה :

ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה, עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך שנאמר ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנוכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים בתוך היריעה. והנה דוד מנעו ה' ית' מפני שאמר כי דמים רבים שפכת לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים אבל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא המבין הכל הוא היה הבונה והוא היה איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים, ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל ועל כן היה הקצף עליהם, ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם נודע בעונשם ובמגפותם.

והכתוב ירמוז כל זה שנאמר "כי לא ישבתי בבית למיום אשר העליתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר ציויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים", הרי יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר, ואמר הכתוב כי גם ה' רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית רק אתה שנתעוררת הטיבות כי היה עם לבבך ואצוה עתה לבנותו על ידי שלמה בנך שיהיה איש שלום.

למדנו דאף שבנין הבית יקים הקב"ה בעצמו מ"מ מצפה להתעוררות לב ישראל בדבר שיהיו תובעים ומצפים להשראת השכינה בתוכם.

וזה כונת הכתוב בפרשת ראה "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם **לשכנו תדרשו** ובאת שמה". ובספרי (פיסקא י') אמרו: יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומצוא ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבוא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב".

ועל זה צעק ירמיה הנביא (ל יז) "כה אמר ה' אנוש לשברך נחלה מכתך וגו' כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא **דורש אין לה**", ואמרו בסוכה מא ע"א "ציון היא דורש אין לה - מכלל דבעיא דרישה", הרי שיש לדורש את ציון ובזה יביא לה ארוכה ומרפא, כי בשברה נקראת "נדחה", וברפואתה נקראת "דרושה", וכמו שאמר ישעיה (סב יב) "וקראו להם עם הקדש גאולי ה' **ולך יקרא דרושה** עיר לא נעזבה", הרי שתיקון העיר הוא במה שתקרא "דרושה" כנגד מה שנאמר בירמיה "כי נדחה קראו לך" כיון "שדורש אין לה". ומבאר הנביא ישעיה שתיקון הדרישה הוא במה שלא תהיה "נעזבה", והוא במה שישבו בה ישראל, וגם במה שנוכרת ואינה נשכחת. ובמשנה שם מבואר שעל זה סמך ריב"ז את תקנותיו לעשות זכר למקדש.

ועל פי כל זה נבין המקרא בתהלים (קד יד - טו) "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ועפרה יהוננו". ופירש רבינו יהודה הלוי בכוזרי (ה כז): "כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה". וכונתו לומר שהפסוק השני מפרש הראשון, דלכן נבקש מאתו שירחם את ציון, מפני- "כי רצו עבדיך", שכיון שהם חפצים ומתעוררים לדבר א"כ מן הדין שכבר ירחם את ציון.

ונראה להוסיף דזה כונת המקרא במה שנאמר "אתה תקום תרחם ציון", דאף שנתבעים ישראל לקום בעצמם מן העפר בכמה וכמה פעולות, אולם בבנין ציון - "**אתה תקום**", שהרי בענין זה נאמר "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת". אלא שעדיין מצפה הקב"ה לתביעת ישראל ורצונם, וע"ז מעיד דוד ואומר כי רצו עבדיך - שהרי כבר חפצים, ומעתה כבר הגיע הזמן שירחם את ציון ויקים את סוכת דוד.

וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמוס ט יא)

עוד ראינו לבא עם הספר בבירור קלקולי זמן עקבתא דמשיחא שבו יתרבו הרשע והעזות כמבואר במשנה סוף סוטה, מה תפקיד ישראל בידיעה זו.

וקודם שנבוא להכנס בגוף המאמר, יש להקדים בגודל חובת הזהירות שבבירור סוגיא זו, שמלבד הרשעים המפורסמים ומחטיאי הרבים, לא יבא אדם בראותו את קלקולי הערב רב לדון את חבירו מכללם, כי באמת עקוב הלב מכל מי ידענו, ויכולים לשמש באדם אחד אור וחושך בערבוביה. אלא עיקר התכלית לדעת הגדרת הדברים לאמיתם, כדי שיוכל אדם להבחין בין טוב לרע ולטהר עצמו מאותם הקלקולים, וממילא יועיל הבירור לכלל בנין האומה.

בביאור אגדת בכורות ח' ע"ב מאמר "אית לן בירא בדברא" כתב הגר"א:

כי אין הגאולה באה עד שנזכור ברית שלשת אבות כמ"ש (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי וגו'. והענין כי מאברהם יצא ישמעאל ומיצחק עשו שהן מוץ ותבן לחטה כמ"ש ברעיא מהימנא פ' משפטים דף קכ ע"ב כו' וזה ששאל עשיו לאביו כיצד מעשרין תבן שרצה גם לעשר התבן שהוא עשו, ואין בן דוד בא עד שיתבררו מן עכו"ם ויהיו כמוץ אשר תדפנו רוח. **ולכן יבואו ב' משיחין שהן דרגא דאברהם ויצחק ויבררו מוץ ותבן ועדיין אינם יכולים עד שיתברר הסובין מן הקמוח שהן דבקים בחטה מאד והן**

ערב רב שהם הפסולת מסטרא דיעקב כמ"ש בר"מ. וז"ש והאבן גדולה, שכל העכוב הזה מן האבן הנ"ל, ולכן ויגש יעקב ויגל כו' (בראשית כט) **וזה הבירור בטל בעוונותינו הרבים בגלות שבקים מאד הערב רב ביניהם** והם העשירים עליזי גאותך כו' [סנהדרין צח ע"א עיי"ש]. ולכן אם אין קמח אין תורה שעדיין הסובין דבק בחטה. וזהו כל הגלות תבירין בגלותא [עפ"י רעיא מהימנא שם "כד יפקון מגלותא הכי יהון תבירין [שבורים מצרות] עד דיתבריר אוכל מתוך פסולת דהיינו קש ערב רב עד דיתבררו וישתמודעו ישראל בנייהו, כבר דאתבריר מגו מוץ ותבין] עד שיברר בשלשת ימי האפילה כמ"ש (הושע ב) הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר ושם יבררו וימותו כל רשעי ישראל.

וכעין זה מבואר בזהר פי פנחס רלב ע"ב שיותר מעכבין בגלות הערב רב לישראל מאומות העולם, שע"ז אמרו בברכות יז ע"א מי מעכב שאור שבעיסה, כיון שהם דבקים בישראל כשאור שבעיסה, משא"כ אוה"ע הם כמוץ אשר תדפנו רוח.

ולמדנו מדברי הגר"א שחוסר בירור קלקולי הערב רב מישראל, מעכב את הגאולה. ובזה נבוא לסוגיא רחבה מהי הגדרת הערב רב, ומהו היחס אליהם בבנין גאולת ישראל.

בתיקוני זהר תקון חמשין איתא: "ועליהו אתמר (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אלה פסל את הראשונים, אלה ודאי פסיל לקדמאין דאמרו אלה אלקיך ישראל דאינון תולדין דתתו דאתרמיזו בראשי תיבין תולדות השמים והארץ תה"ו".

ובביאור הגר"א:

ועליהו, ר"ל על הני נשמתין דישראל דאינון מזרע דאבהן אבל ערב רב לאו אינון מזרע דאבהן כו' והן קשין לישראל כספחת שהזהירו מלקבל כמ"ש (ירמיה ב) רעה אחר רעה תבא כו' וכל הגלות וחורבן ביהמ"ק וכל הצרות הכל עיי קיבול מרע"ה לערב רב וכל עזי פנים ורשעים שבדור הן מנהוין ור"ל מנשמתין דלהון שהן גלגול דלהון וז"ש בגמ' [ביצה לב ע"ב] אמר הני מערב רב קאתו. ועי' בפי

בראשית כ"ח ב' כ"ה א' אלה תולדות השמים והארץ כו' וכן דריש כל הפרשה שם על הגאולה דאז יתמחון אלין דערב רב שהן בדורות אלו ע"ש, וז"ש כאן אלה פסל את כו' ר"ל דאלה קאי על גזעא קדישא דישאל דישתארון ביום עשות ה' אלקים כו' שהן השמים והארץ החדשים.

למדנו שהערב רב אינם בני ערב רב יוצאי מצרים, אלא שהם גלגול נשמותיהם שנתערבו בישראל, ולכן אפשר שיהיה הענין חל בכל אחד מישראל אפילו הוא בן של קדושים. עוד למדנו שניתן הדבר להכירם, וכמו שמצאנו בגמ' ביצה על עתירי בבל שלא ריחמו לעשות צדקה ואמר שבתאי בר מרינוס הני מערב רב קאתו דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו.

והנה בהמשך התיקוני זהר שם איתא: "ואינן חמש מינין דאיתמר בהון בה' בראם ואינן עמלקים, גבורים, נפילים, ענקים, רפאים כו'. ועלה איתמר (ישעיה מו) לא תהו בראה למיתב בנייהו בניח לשבת יצרה למעבד ישובא מנייהו".

ובביאור הגר"א:

עמלקים, מפרש בפי בראשית שם דעמלקים רישין דבני ישראל בגלותא כלי חמס וגוזלים לעניי ישראל והן מסטרא דדור המבול ונשמתין דילהון ונצטרפו במצרים ונפרד הרע בערב רב וכד קביל לון משה ע"ה נתערבו נשמתן בישראל והוא הגלות הזה גלות רביעי כו'. **נפילים**, הן דאזלין בתר זנות וכן בתר בצעין דהאי עלמא אשה זונה מסטרא דנפילים. **גבורים**, הן אנשי השם דכל עובדיהון בשביל לעשות לון שם מסטרא דדור הפלגה. **רפאים**, הן שאינן רוצים לעשות ג"ח וצדקה עם בעלי תורה. **ענקים**, הם המזולזלים ת"ח.

ועלה אתמר, כו' דלא בשביל תהו איהי דהן ערב רב הנ"ל אלא בשביל גרים מסטרא דטוב וכמ"ש [פסחים פז ע"ב] לא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים כו' והן ד' כמות זה יאמר לה' אני כו' (ישעיה מד) ועליהן נאמר יראי ה' ברכו את ה'

דהמרכבה הוא מגי אבהן והרביעי דוד שבא מרות המואביה ואמר גר אנכי כו' (תהלים לט). וכנגדם הם ד' דרגין כהנים לויים וישראלים וגירי צדק בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי כו' בית ישראל כו' ויראי ה' (תהלים קלה) כמ"ש במ"ר [שהם גירי הצדק, ויק"ר פ"ו] והן ד' אותיות הוי"ה כו' וז"ש לא תחו בראה למיתב בנייהו ברע דאז פרודא באתוון אלא לשבת יצרה לשבת בית עם תפארת אדם כנ"ל למעבד ישובא מינייהו להתוסף על ישראל.

ומשה טעה בזה שסבור שהם מסטרא דטוב אבל כבר נבררו כל מצרים בגלות ולכן נאסר לירד למצרים, וכן לע"ל אין מקבלין גרים לימות המשיח מטעם זה כו' ולא נסתייע בעון העגל שפגמו בשם אלקים כמ"ש בפי תשא כו' וגרם הגלות עד שיתברר.

והנה מש"כ הגר"א בהבחנה ראשונה שהם "רישין דבני ישראל בגלותא", כן כתב גם בבאיור הספד"צ דף ב' ע"ב הובא בחלק הראשון (אות א') "וז"ש שם והכי אחזי ליה ברמז בסוף יומיא כו' ע"ש, ובאותן השנים מתגלגלים כל התקע"ד דורות שהן הערב רב שהן הנשמות מעולם התחו כמ"ש (חגיגה יד ע"א) שתלן בכל דור והן הן עזי פנים שבדור, ואמרו (סוף סוטה) בעקבות משיחא חוצפא יסגה כו' וכמ"ש בר"מ פ' נשא דף קכ"ה **ואתהדרו אינון ערב רב רעיין על ישראל כו"**. ובביאור הגר"א לתז"ח (כז ע"ב) כתב שהערב רב הם בנוי דלילית שפחה בישא ועליה נאמר (משלי ל) שפחה כי תירש גבירתה, וכן בניה **שהן רישין דעמא קדישא בגלות בתראה שנאמר (איכה א) היו צריה לראש**. [וכ"ז נמצא בר"מ פ' נשא הנ"ל]. ובביאור לתקו"ז (קסב ע"א) כתב שהערב רב מעורבים בישראל כו' שהן קשין מהאומות פלחי כוכביא כו' **רשעים דישראל שהשעה משחקת להם עיי"ש**. ובחלק ראשון שם הבאנו עוד מתקו"ז שתיתא תנינא "כי הנה הסתו עבר שולטנו דשאר ממנן דפלחי כוכביא, הגשם חלף הלך לו – שולטנא דערב רב".

ובתיקון תריסר איתא: "ואמאי אתגלי ליה בסנה לאחזאה דהות בדוחקא בין הקוצים ועם כל דא והסנה איננו אוכל, בגין שושנים דהוו בינהא **דאינון ישראל דהוו עתידין למהוי בגלותא בין ערב רב דאינון קוצים**, ודא איהו רזא (ירמיה מו) כי אעשה כלה בכל וגוי אשר הדחתיך שמה ואותך

לא אעשה כלה. אחזי ליה אגרא דכלה ואיהי לבת אש בין הקוצים דאינון חייביא כד דחקין לשכינתא וישראל אגרא דלהון כלה כו' ויפרוק לון מן גלותא בגינה, **ודוחקא דגלותא דערב רב לישראל ממחר לון פורקנא**.
ובביאור הגר"א :

בגין שושנים כו' ר"ל כמו שושנים דנזרעין בין הקוצים שהקוצים שמירה לשושנים, כן ישראל בגלותא בין ערב רב כדי למחר גאולתם כמשי"ו לכן לא כלה הקוצים כדי להיות השושנים ביניהן בגלות הזה. ודא היא רזא כו', ר"ל כי כבר הייתי עושה כלה בכל וגו' רק ואתך ר"ל בשבילך לא אעשה כלה.

ובלקוטים להקדמת התיקונים דף ב' ע"א (בנדפס דף יח ע"א) כתב הגר"א :

שעבד ושפחה הם ס"ים ונחש קליפות של עשו (פי' עמלק) וישמעאל ימינא ושמאלא אחוזים באברהם ויצחק אבל ערב רב הן אחוזים ביעקב והן קשין לישראל ולשכינתא יותר שהן השאור שבעיסה והוא מ"יש (משלי ל) ונבל כי כו' [ישבע לחם] שכל הקמצנין ואינן מחזיקים התורה הן מהן כמ"ש בזוהר בראשית ובר"מ פ' נשא ובשארי מקומות הרבה כו', וזהו גלות מחמת הערב רב עד בטח בדד עין יעקב, ששלשה גליות הראשונים היו נגד ג' הני"ל נגד ג' עבירות תחת עבד כו' – ע"ג, תחת שנואה כו' – ג"ע, ותחת שפחה כו' – ש"ד, וז"ש כי תירש, והכל מדה כנגד מדה, **אבל גלות הד' תחת נבל כו' היא שנאת חנם נגד זה מוליכין ומנהיגים אותם נבל כו' ששונאים את הת"ח וכמ"ש בר"מ וכנ"ל**.

והנה באדרת אליהו דברים א' על הפסוק בין פארן ובין תופל וגו', מנה הגר"א ה' מיני הערב רב, ושם כתב שהראשון הם בעלי מחלוקת ובעלי לשון הרע, ולבסוף כתב שהמחלוקת נגד כלם "והם נקראים עמלקים ואין בן דוד בא עד שיעברו מן העולם ועליהם נאמר תמחה את זכר עמלק כמבואר בזהר". ולכאורה זו הבחנה אחרת ממה שכתב בביאור תיקוני הזהר. אולם נראה דיש ללמוד הבנת הדברים מדברי הגר"א בביאור התיקונים תכ"א (מו ע"ב) ד"ה ומאן גרים : "כמ"ש משרבו כו' שלא שמשו כל צרכם רבה המחלוקת, והמחלוקת שלא לשם שמים הוא הערב רב

הקופצים להורות וליטול עטרה נעשה לנו שם כו"י. ומבואר שמה שאמרו בזהר "ואתהדרו אינון ערב רב רעיין על ישראל" או מש"כ הגר"א "רישין דבני ישראל", הכונה לכל הנוטל עטרה בדרך מחלוקת ונעשה מראשי העם.

והנה הבחינה השניה **נפילים** דאזלין בתר זנות ובצע כדרך הנפילים הנזכרים בס"פ בראשית. ובאדרת אליהו הנ"ל כתב "הם הרודפים אחר התאוה כמו אחר הזנות וכדומה". ובתקו"ז תיקונו שתיתאה (כג ע"ד) איתא: "ויפן כה וכה וירא כי אין איש אלא איש לדרכו פנו בעסקין דלהון בארחין דלהון כו' בבצעא דהאי עלמא לירתא האי עלמא, ולאן אינון מסטרא דאלין דאתמר בהון (שמות יח) אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע כו' ואינון עזי נפש דאינון פלחי כוכביא דעלמא כו' ואדמיין לכלבים דאתמר בהון (תהלים קו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ואינון ערב רב, דכל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין". ובביאור הגר"א:

ואינון עזי [נפש] כו', ר"ל שנאמר (תהלים נו) והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה שאינן שבעים בבצעא דהאי עלמא. דאינון כו', ר"ל העזים הן פלחי כוכביא והם נדמו להם כו' דאתמר בהו ויתערבו כו', ראייה שהן נדמו במעשיהם לעובדי כוכבים. ואינון ערב רב, ר"ל מלשון ויתערבו כו' ור"ל שנשמתן מערב רב שהם שאלו בשר תנה לנו בשר ונאכלה בצעין דהאי עלמא שעליהן נאמר (ישעיה מ) כל הבשר חציר וכל חסדו כו' כמ"ש דכל חסד כו'.

ומתבאר שאין הכונה לאותם אנשים הפגומים במדת התאוה לבד, אלא שמעשיהם הטובים נפעלים מסיבת אהבת הבצע, ההפך מאנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע, שהם אותם אנשים המופקדים על הצבור וכדרך שיעץ יתרו למשה, וזהו שסיים בתקו"ז דכל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין – להנאת עצמם.

והבחנה השלישית **גבורים**, שכל עובדיהון בשביל לעשות לון שם כדרך דור הפלגה שנאמר בהון "ונעשה לנו שם". ובאדרת אליהו הנ"ל שם כתב: "הרודפים אחר הכבוד ובונים חרבות למו לעשות להם שם".

והבחנה הרביעית הם **הרפאים**, שאינם רוצים לעשות ג"ח וצדקה עם בעלי

תורה, והוא כמפורש בגמ' ביצה הנ"ל שכל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכו', וא"כ זהו סימן מובהק אם הוא מזרע דאבהן גזעא קדישא דישראל. ומוסיף הגר"א שעיקר ההבחנה הוא לעשות ג"ח וצדקה עם ת"ח דוקא. וכמו שכתב בלקוטים להקדמת הזהר שהבאנו לעיל "שכל הקמצנים ואינם מחזיקים תורה מהם וכמש"כ הזהר בראשית ובר"מ פ' נשא ובשאר מקומות הרבה".

והבחנה החמישית הם **הענקים** – המזלזלים בת"ח. ובלקוטים הנ"ל כתב "ששונאים את הת"ח". וביאור לתז"ח (כו ע"ב) פ"י ואת רחל ואת יוסף אחרונים – "הן הת"ח שרחל עקרת הבית כו' והן אחרונים שהם שפלים ונבזים כמ"ש [סוף סוטה] יראי חטא ימאסו וחכמת סופרים תסרח כו". וביאור לתיקונים תיקונא שתין ותשע (ק"ז ע"ב) כתב: "על גלגולין דיליה [של משה] דאזיל בכל דרא בת"ח והוא מחולל בכל דרא בבני קין דאינון ערב רב כלי חמס על ישראל ות"ח מבזין וחכמת סופרים תסרח כו' בסלע שנלקה והלוחות שנשברו והכל בשביל הערב רב שקבל ולכן יתגלגל בכל דרא בין הערב רב ומבזיה בנייהו לאתכפר במה דחב". ושם הוסיף עוד: "וכן הוא בכל דור דת"ח הם ראויים להיות רישא דעמא וקמין בנוי דקין עלייהו ורדפון להון והכל בשביל קנאה דהת"ח סליק לדרגין עילאין כו' וכן קרח קני למשה". ובאדרת אליהו הנ"ל כתב "הם הרמאים שמראים עצמם כצדיקים ואין לבם שלם". ואולי הכונה לאותם המקנאים בת"ח ומתחזים להיות כמותם ועי"ז מבזים הת"ח שאין להם ערך. [ראה ביאור אגדות רב"ח מאמר אורזילא בר יומא ד"ה רמא כופתא].

ובאמת אם נתבונן במשנה סוף סוטה נראה שכל זה הודיעונו חכמינו מראש באמרום "בעקבות משיחא חוצפא יסגא [הוא כמוש"כ הגר"א בביאור הספד"צ הנ"ל שזה ענין מה שאמרו בחגיגה שתלך בכל דור והן הן עזי פנים שבדור, ושם מפורש שענין העזות במה שקופצים ליטול עטרה לעצמם להיות ראשי העם שהוא בחינה הראשונה] ויוקר יאמיר הגפן תתן פריה [ופרש"י שהכל עוסקין במשתאות, והוא מענין הבחינה השניה הרודפים אחר בצעי העוה"ז] ומלכות תהפך למינות [הוא שולטנותא דערב רב שתהפך מלכות ישראל הנקראת בסנהדרין צח ע"א "מלכות הזלה" – למינות, והן רשעי ישראל שהשעה משחקת להם לשלוט, וברוב עזותן

כופרים בה']. בית ועד יהיה לזנות [ענין הנפילים הרודפים אחר הזנות].
 וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו [פ"י הגר"א שזה ענין הענקים
 המזלזלים בת"ח, שיהיו שפלים ונבזים כנ"ל, ובכלל זה גם הרפאים
 שאינם רוצים להחזיק תורה שגם זה נכלל בחכמת סופרים תסרח שאין
 ערך לחכמת התורה].

והנה מוסיף הגר"א שזה ענין ד' כתות [שיהיו בעת הגאולה. פי שה"ש פ"ו
 י"א] זה יאמר להי אני כו' ויראי ה' ברכו את ה' נאמר כנגד גירי הצדק
 השייכים לבית ישראל, משא"כ הערב רב. וכונת הגר"א לנאמר בישעיה
 (מד ה) "זה יאמר להי אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו להי ובשם
 ישראל יכנה".

ובאדרת אליהו פ' וזאת הברכה עה"פ והם תכו לרגליך ביאר :

והם ד' כיתות כמ"ש [ויקי"ר פ"ל י"ב] ד' מינים בלולב אי טעם וריח,
 טעם בלא ריח, ריח בלא טעם, לא טעם ולא ריח, וכולם אגודין זה
 בזה. טעם וריח הם התי"ח העוסקים בתורה ובעלי מצוות ג"כ,
 וטעם בלא ריח – תורה בלא מצוות כמ"ש (יבמות קט ע"ב) האומר
 אין לי אלא תורה אין לו אלא תורה כו' [ושם פירשו דאף תורה אין
 לו]. ריח בלא טעם – הם בעלי מצוות. לא טעם ולא ריח – בלא תורה
 ובלא מצוות, **רק שאין פורשים מדרכי הציבור ואעפ"כ כולם**
אחודים זה בזה לבד אתרוג שהוא פרוש מן העולם, אך אעפ"כ
 בשעת נטילה צריך לחברן יחד. וז"ש זה יאמר להי אני – הוא בעלי
 תורה ומצוות, וזה יקרא בשם יעקב – הם הלומדים בלא מצוה,
 והיינו שלומד לשם יעקב כמ"ש (דברים לג) תורה צוה וגו' שכך
 קיבל מאבותיו ולא לשמה. וזה יכתוב ידו להי – הם בעלי מצוות
 שעושים בידיהם בלא תורה ולכן כתיב בשניהם להי שהם עושין להי.
 ובשם ישראל יכנה- **הוא בלא תורה ובלא מצוה רק שמכנה את**
עצמו בשם ישראל ואעפ"כ יש לו שכר וכמ"ש (מגילה יג ע"א) **כל**
הכופר בע"ז כו' [נקרא יהודי], ולכן כולם אחודין זה בזה. וזהו

וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (שם) אף שהם ערבים והם ערבי נחל בלא טעם ולא ריח יצמחו על יבלי מים וכמ"ש (ירמיה יז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו, וזהו על יבלי מים, ולכן הם אחודין זה בזה. וז"ש אף חובב עמים – הם הדומים לערבות. כל קדשיו בידך – הם הדומים לאתרוג, והם תכו לרגליך – הם הדומים להדס. ישא מדברותיך – הם הדומים ללולב. תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, פי' שהגרים אומרים שהתורה צוה לנו משה ג"כ כו' **ועוד אומרים ע"ה אותם שאין בהם תורה ומצות** שהתורה ניתנה ג"כ לנו והוא מורשה לכל קהלת יעקב **כי יעקב הם המון עם וז"ש בגמ' (פסחים מט ב') כל הלומד תורה בפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו בפניו שהיא ירושה ג"כ לו.**

וכאן למדנו מדברי הגר"א שיש הבחנה נוספת הנקראת "עמי הארץ", שעליהם נאמר "ובשם ישראל יכנה", דאף שהוא בלא תורה ובלא מצות מ"מ גם לו ניתנה התורה, ובמה שמכנה את עצמו בשם ישראל ואינו פורש מדרכי הציבור וכופר בע"ז, הרי הוא נאחז בעם ישראל ונוטל שכר עמהם.

ודברי הגר"א הללו מקבילים עם מה שכתב בביאור תיקוני זהר חדש (כו ע"ב) "ויעקב בגין דחזא ברוח קודשא דחוקא דגלותא בתראה בסוף יומיא אמר וירא יעקב מאד וייצר לו ופליג עמא קדישא בגלות לתלת סטרין הה"ד (בראשית לב) וישם את השפחות וילדיהן ראשונה ברישא דאדום ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ויוסף אחרונים".

ובביאור הגר"א:

ויירא יעקב כו', מפני עשיו אחיו בגלות מחריבי הבית שכל הפרשה ג"כ רמז לגלות כמ"ש קצת במדרש ע"ש. לתלת סטרין, הערב רב שבהן ועמי הארץ טובים שבהן ות"ח כמ"ש בר"מ שהן ג' סטרין העם ועמי וישראל [פי' העם הם הערב רב, עמי הם ע"ה, וישראל הם הת"ח]. השפחות וילדיהן ראשונה, **הן הערב רב** בנוי דלילית שפחה בישא ועליה נאמר (משלי ל) שפחה כי תירש גבירתה, וכן בניה שהם רישין דעמא קדישא בגלות בתראה שנא' (איכה א) היו צריה לראש כמ"ש בר"מ כו'. ואת לאה וילדיה אחרונים, **הן עמי הארץ טבין**. ואת רחל כו', **הן הת"ח** שרחל עקרת הבית ולכן

הקדים התורה בכ"מ רחל ללאה כרחל ולאה כו' (רות ד) והן אחרונים שהן שפלים ונבזים כמ"ש (משנה סוף סוטה) יראי חטא ימאסו וחכמת סופרים תסרח כמו שהאריך בר"מ ע"ש **וכן נקראו ישראל על שם יוסף וזהו ואת יוסף.**

ומבואר חלוקת האומה בכללה לגי חלקים, שהמדרגה הנמוכה בישראל נקראת עמי הארץ ולהם קורא הקב"ה **עמי**, כלומר העם שלו, הנקראים על שמו. וכמו שנתבאר לעיל שעליהם נאמר "ובשם ישראל יכנה" שהם אותם שאינם פורשים מדרכי ציבור, דאף שאינם בכלל תורה ומצות מ"מ מכירים הם בשם ישראל שהם התלמידי חכמים כמוש"כ הגר"א. אבל הערב רב הם אותם שאינם משייכים עצמם ל"שם ישראל", אלא היו צריה לראש כנגד החכמים, ובזה פורשים מדרכי הציבור.

והדברים מפורשים בדברי רמח"ל בספר תקט"ו תפילות תפלה שעא:

וזה ספר חיים, באותם שנאמר בהם ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום (דברים ד), להוציא ערב רב שהם ורגן מפריד אלוף (משלי טז), ולנגדם יש שני ספרים של אותם הרשעים שבהם **שלא רוצים לקבל מרותא דתלמידי חכמים ושונאים אותם** הרי ספר של רשעים גמורים, ויאמר בהם ואל אדמת ישראל לא יבואו (יחזקאל י) **ואותם שמשמעבדים תחתם ועושים עמהם טוב** יהיה להם ספר של בינונים, שכן ערב רב יש מהם שהם רובם רע ומיעוטם טוב והם רשעים גמורים, ואחרים שהם מצד טוב ורע והם בינונים, ומיד רע יעבור מהם **וישאר טוב להיות גרורים עם ישראל**, אבל ישראל הם כתובים בספר החיים כו'.

ובזה נבין מה שבכל מקום שמדבר הגר"א בענין הערב רב תמיד מייחס הדברים אל התלמידי חכמים. בהבחנה הראשונה רישין דבני ישראל בגלותא, הבאנו לעיל דזה גלות הרביעית תחת נבל כי ישבע לחם שהיא שנת חנם **שמוליכין ומנהיגין אותם נבל ששונאים את הת"ח**. ובהבחנה רביעית, שאינם רוצים לעשות ג"ח וצדקה **עם בעלי תורה**, ובחמישית, **המזלזלים בת"ח**. שכל אלו אינם פגמים פרטיים אלא מלחמה ב"שם ישראל", שאינם מכירים במה שהאומה מתנהלת ע"י בעלי התורה הנקרים "ישראל", וכמו שהביא הגר"א מהרעיא מהימנא. ובהבחנה

השלישית שכל מעשיהם בשביל לעשות להם שם, מבואר בדברי הגר"א בתיקונים (מו ע"ב) הובא לעיל, שהם הקופצים להורות וליטול עטרה לעשות להם שם, וא"כ נוטלים העטרה מהת"ח. וכן בהבחנה השניה נתבאר לעיל שהכונה לאנשים הנתונים בראש העם הדורשים את טובת עצמם, וא"כ הרי הם עומדים כנגד הת"ח שהם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע.

ומה שכתב הגר"א לפרש התז"ח ד"רחל"י הם הת"ח, ו"לאה"י הם העמי הארץ טובין, יתבאר היטב על פי מש"כ הרמח"ל בספר הכללים אות לב לבאר ענין לאה ורחל:

כי שני שרשים יש לישראל, א' שרש כללי לכל האומה, לרעים וטובים, מצד היותם ישראל. ודבר זה משתרש בשרשים גבוהים בבחינת שרשי ההארות העליונות, שאינם עשויים אלא בשביל ישראל, וישראל הם השתלשלות מן האורות העליונים, אך אין עיקר ההנהגה תלויה בזה, ועל כן אין לשורש זה תולדות רבות, אע"פ שהוא ענין עיקרי וגבוה. **אך יש שורש אחר לישראל לפי בחינת מעשיהם,** והוא השורש שנופלים בו המצבים המתחלפים דכנסת ישראל כו' **וזה ענין לאה ורחל. לאה היא שורש ישראל,** והיא גבוהה מאד כו' **אך רחל היא שורש התחתונים בזכותם,** ועיקר ההנהגה תלויה בה **והיא עקרת הבית כו'.**

והן דברי הגר"א, שעמי הארץ טובין הכונה לאותם שאין בהם תורה ומצות וכמוש"כ הגר"א באדרת אליהו הנ"ל, ומ"מ יש להם שרש באומה מצד היותם ישראל, וזהו "בשם ישראל יכנה". והת"ח הם בבחינת עקרת הבית, שבהם ובזכותם תלויה ההנהגה. ועמי הארץ מכירים בערכם ומעלתם, ובזכות זו נטלים ונטפלים אליהם. משא"כ הפורש מעדת ישראל ומשם ישראל ומזלזל ואינו מכיר בערך הת"ח להחזיקם, הוא הנקרא ערב רב, ונופל בערכו מעמי הארץ אע"פ שמקיים תורה ומצות.

ויותאמו בזה דברי הגר"א באדרת אליהו הנ"ל עה"פ "אף חובב עמים":

יעוד אף חובב עמים הם עמי הארץ, שאף אותם הוא מכבד, והם ד' כתות, א' עץ חיים למחזיקים בה, והם המחזיקים ידי לומדי התורה במאכל. ב' ותומכיה מאושר, והם המשמשים ת"ח בגופם,

ג' הם היושבים בבהמ"ד ושומעים ד"ת תמיד. הד' הם שארי עמי הארץ שעושים רצון קונם. וזהו כל קדשיו בידך הם המחזיקים ידי ת"ח במתנת חנם, והם תכו לרגליך, הם המשמשים ת"ח שהולכים תמיד בשבילם, ישא מדברותיך, הם היושבים ושומעים תמיד ד"ת. אף חובב עמים הם שארי עמי הארץ שעושין תמיד רצון קונם. [וע"ז הוסיף הגר"א את דבריו המובאים לעיל בענין ד' כתות דישיעיה וגדר ע"ה שאינו פורש מדרכי צבור וכמוש"נ].

ומבואר שגדר עמי הארץ הם המכירים במעלת התורה וחכמיה בין בהחזקתם ובין בכבוד גופם, ולזה נתכוון הגר"א בהמשך דבריו שם במה שכתב שגדר "שם ישראל יכנה" הוא שאינו פורש מדרכי צבור, ובזה נאחז באתרוג שהוא הת"ח הפורש מן העולם. וכך הדרגה האחרונה שבעמי הארץ עליהם נאמר אף חובב עמים, דאף שאין להם שייכות עם ת"ח מ"מ עושין תמיד רצון קונם ובזה ה' מחבבם.

אולם ענין הערב רב עומד כנגד כל אלו הבחינות במה שאינם מכירים במעלת התורה ולומדיה להחזיקם ולכבדם אלא מזלזלים בכבודם ואינם רוצים לעשות ג"ח וצדקה עם בעלי תורה, ולא זו בלבד אלא ששונאים את החכמים ומנהיגים ושולטים עליהם, ונוטלים עטרה מראשם מאהבת הבעה לעשות להם שם.

וכאן נמצאת עבודת הבירור להבדיל בין אותם עמי הארץ טבין שאף שנחלשו בקיום התורה והמצוות מ"מ נאחזין בשם ישראל, [ואפילו באחאב הרשע אמרו בסנהדרין קב ע"ב שזכה למלכות על שכיבד את התורה, והבין ששם ישראל נתלה בכבוד התורה וחכמיה], לבין אותם שאינם מכירים במעלת התורה "ולא יזכר שם ישראל עוד". ועל ענין זה אמר רבינו הגר"א "וזהו הבירור בטל בעו"ה בגלות שדבקים מאד הערב רב ביניהם", פירוש שאין ישראל מכירים בהן להבדילם.

וסיבת חובת הבירור מתבארת בדברי הרמח"ל בדע"ת סימן מ' (הובאו לעיל אות ד'):

כי הן אמת, שהיו יכולים בני אדם להיות זוכים במעשיהם, ומכירים את האמת, ועוזבים ארחות השקר של העוה"ז ברצותם להתקרב אל בוראם, וזה בהיותם יודעים ומבינים כבר שכל מה

שהוא הפך מן הדרך אשר צוה ה' אינו אלא מכלל סוג הרע שרצה הרצון העליון, וברא בהסתר פני טובו. ועל כן ימאסו בתרמית עיניהם זה, ויבחרו באור הגנוז והצפון – אור פני מלך חיים. ואם היו עושים כן, הנה היה יחודו ית' מתגלה אליהם מצד עצמם, ונמצאו מקרבים להם הישועה, ולא היה צריך הקב"ה להראותו הוא להם בדרך קשי הגלות וארכו, כי כיון שנתברר להם האמת מדעתם – די בזה, וכשנתברר – נתברר. כי כיון שכבר ראו הרע והכירוהו ועזבוהו ואחזו באמתת יחודו, הרי נעשה מה שצריך, כי כל הכונה היא רק שיתאמת להם ענין זה כדי שמשם והלאה יתענגו באמת שנתגלה להם, אם כן כשנתגלה – נתגלה.

ומכאן החובה לדעת להכיר ולברר דאף אם הערב רב שותפים לפעולות השייכות אל הגאולה, אין זה רק מצד הקב"ה המשתמש ברשעים להביא את רצונו [וכמו שנתבאר בחלק הראשון אות ג' בענין שיבת ציון בבית שני], אולם אסור לראות בהם חלק מן התהליך עצמו שהרי בזה נתקלקל הביורר והוא עיכוב הגאולה וכמוש"כ הגר"א בביאור אגדות שפתחנו.

ובביאור לספד"צ דף י' ע"ד כתב: "וסוד הערלה כו' והן דרגין תתאין דסטרא אחרא בחינת עקב שלהם והן דרגין דחציפין כמ"ש בזהר וז"ש (סוף סוטה) בעקבות משיחא חוצפא יסגי ואח"כ יכרתו הערלה ויתגלה החסד", ומבואר שהם הערלה המעכבת את גלוי האור. [וכ"כ רמח"ל באדיר במרום עמ' י' שזה ענין ג' כסויים שיש בערלה שלהעבירים צריך מילה ופריעה ואטיפו דדמא, וסודם עשיו וישמעאל וערב רב, ובביאור הגר"א שם ע"ב כתב ש"לכן אמר דוד סבוני כו' כי אמילם ג' פעמים להכרית הערלה סביבו והוא בזמן המשיח", והוא ג' כסויים הנ"ל]. וא"כ גם אם אין בכח ידינו להיות תקיפה על הרשעים ולהכניעם, מ"מ המוטל עלינו לברר מיהו המכונה ישראל, ומיהו הנבדל מעדת ישראל ומעכב את גאולתם.

מפתח נושאים

אדום וישמעאל

יג	עשיו יפול ביד משיח ב"ד
קח, קיב	פסולת שכנגד אברהם ויצחק
קח	מוץ ותבן
קיב	ס"מ ונחש
קכ	מילה ופריעה כנגדם

אמונה

עו - עז	גדרת - אמון בהבטחת ה' לגאלנו
---------	------------------------------

ארץ ישראל

כו - כט, עח, פח	חובת העליה
כז - כט	גודל העון כאשר נמנעים מלעלות
מ	תכלית כל הגאולה גלוי היחוד בא"י
פב	הדר בא"י יזכה לגאולה בזכות
כד - כה, פג - פה	הפרחת א"י הוא קץ המגולה
פד - פה	כאשר היא מיושבת הוא קדוש ה' לעיני האומות
פו	ישוב ובנין ירושלים למעלה מכלל א"י
צ - צג	ישובה ובנינה תלוי בתשב"ר העוסקים במקרא ומשנה
צה	עיקר גילוי התורה ואורה בא"י

בטחון

עג-עה	גדרו לבטוח בהבטחה שנגאל
עד	כבוד המלך שבוטחים בו

בית המקדש

כז	אם בנינו נדחה מפני ת"ת
ע	כל תפלתן של ישראל על ביהמ"ק
צז-צט	יבנה ע"י הקב"ה
צח	ישראל מוזהרין שלא לבנותו בעצמם
צט	כל תשוקתו של משה היתה להוריד ביהמ"ק של מעלה

בנין העתיד יבנה ע"י הקב"ה ולא יחרב	צח
בזמן בנין ביהמ"ק יהיה עיקר הגאולה	צט
תלוי בזמן גילוי משיח ב"ד ובזמן קיבוץ גלויות אחרון	צז-צח, ק
החובה על ישראל לדרוש ולבקש את בנינו	קה ולהלן
גדל העון כאשר לא תובעים בנינו	קה
יבנה כאשר יכספו לו בני ישראל	קז

גאולה

באה בהדרגה קמעא קמעא	ג – ד
נחלקת לבחינות פקידה וזכירה	ט
הצרות הם חלק מתחליך הגאולה וגורמות אותה	ט – י, לב, פה
נמשלת לשחר, והטעם	ד, ט
נמשלת ללידה, והטעם	י
ב' ימות המשיח בן יוסף ובן דוד	יא – יד
התחלתה ביציאה משעבוד מלכיות וסופה בקיום כל היעודים	יג
הקב"ה שולח רשעים לקדם הגאולה להוכיח את יחוד שליטתו	ל – לא
החובה להיות שותף בפועל לגאולה	לב – לה
גאולה אחרונה תהיה כדרך גאולות הראשונות	לו – מ
ב' גאולות פדיון והצלה	מא – מג
פקידה נקראת קימה	נג
הפקידה ע"י ישראל והזכירה ע"י הקב"ה	נה ולהלן
ג' גאולות בזכות אבות ואחרונה בתשובה, והביאור	סא
אחישה בתשובה ובעתה ברחמים	סב
גאולה אחרונה בזכות התורה	סד
תהיה בזכות סודות התורה	סד ולהלן
ע"י תפילה	סט
יגאלו בזכות התקנה	עה
שלבי עיבור הגאולה	פד – פה
אוה"ע מחשבים הגאולה מזמן שישראל שרויים בטובה	
ובאמת היא מתחילה מזמן הצרות	פד – פה
ענין קץ המגולה	פה
תהיה הגאולה רק כאשר יתבררו הערב רב מישראל	קה – קט

קב:

בזמן הגאולה יתחלקו ישראל לדי' כתות מלבד הערב רב קטו ולחלן

גלות

הלילה נמשל לגלות ד, ט
ג' גליות נגד ג' עבירות ואחרונה נגד שנת חנם, הביאור קיב

השגחה

הקב"ה משתמש ברשעים להוכיח את יחוד שליטתו ל – לא
שילוב שתי הנהגות היחוד והמשפט מד
הנהגת המשפט עץ הדעת והיחוד עץ החיים סו – סז
החובה לברר את גדרי ההנהגה ובזה מקרבים הגאולה
סז – סח, קיט - קכ

חבלי משיח

באים כאשר אין ישראל זכאים להגאל בזכות סב - סג וראה גם יא, יד
מסטרא דעץ הדעת אבל מסטרא דעץ החיים אין חבלים סו
העוסק ברזי תורה אין צריך לחבלים סו - סז
ע' שנין בתראין עג
באותו הזמן יקוו לגאולה עג
ינצל מתן ע"י איש"ר, תביאור עז

ירושלים

יש בישובה מצוה יתירה פו
בתי ירושלים הם גבול השכינה פו
הנטיעה בא"י היא בירושלים פו - פז
עיר מיוחדת לגילוי מלכותו ית' פז
יש חובת אבלות על חורבנה מלבד ביהמ"ק פז - פח
שמו ית' נתלה בירושלים פז - פח
יש ערך בבנינה מלבד בנין ביהמ"ק לד – לה, פח
חובת הבנין מוטלת על ישראל פט
עיקר גילוי התורה בציון צה

ישראל

ביאור ענין לימוד סגוריא עליהם עה
ד' כתות בישראל קטו ולחלן

קטו ולהלן	המכנה עצמו בשם ישראל אפי' בלא מצוות נוטל שכר
קטז - קיט	הבחנה בין עמי הארץ לערב רב
קטז - קיז	ג' בחינות – העם, עמי, ישראל
קיז	התייח נקראים ישראל
קיח	שני שרשים לישראל רחל ולאה
קיח - קיט	ד' כתות של עמי הארץ

משיח בן אפרים

קא	בחינתו נפרדת ממשיח בן יוסף
קא - קב	נקרא משוח מלחמה להנקם מהאומות
קב	תפקידו למחות את עמלק
קב - קג	לעיל יתאחד עם משיח ב"ד ושניהם יקבצו הנידחים

משיח בן דוד

יא – יג	על ידו יתקיימו כל יעודי הנביאים
יג	עשיו יפול בידו
יב – יג	בי ימות המשיח ב"י וב"ד
מ	ישיגו אז דרגת מעמד הר סיני
מג – מו	אינו תלוי בזכות רק ברחמים
ק	ביהמ"ק נתלה בגילוי

משיח בן יוסף

יא	מסטרא דשמאל, והביאור
יא, יד	ענין מיתתו
יא, כ	ענינו הפקידה
יב ולהלן	ענינו היציאה משעבוד מלכיות
יג – יד, מג	תלוי בזכות המעשים
יד	נקרא כוכב מיעקב, והטעם
טו	נקרא עקבות משיח
כ	יוסף מעביר את סוד הגאולה
מז - מח, טט	תלוי בכח התפילה
סו	בעלי הקבלה מצילין אותו ממיתה

ערב רב

טז, קכ	ערלה המכסה את פעולת המשיחין
טז	שאור שבעיסה
טז	מעכבים הגאולה יותר מהעכו"ם
יז	קשים לישראל יותר מאוה"ע
יז, קיא - קיב	ישלטו בישראל בסוף הגלות
לב, קכ	אין לראותם כשותפים לגאולה
קח - קט, קיט	חוסר בירור מעכב הגאולה
קט	כל הגלות והחורבן בגללם
קט-קי	הם מגלגול נשמות שנתערבו בישראל
קיב	דוחקים את ישראל לקרב גאולתם
קיב	בעלי מחלוקת שלא לשם שמים
קיג	קופצים ליטול עטרה
קיג	הולכים אחר בצעי העוה"ז
קיג	כל מעשיהם לעשות להם שם
קיג - קיד	אינם רוצים לעשות ג"ח וצדקה עם ת"ח
קיד	מזלזלים בת"ח ושואים אותם
קיו	אינם רוצים לקבל מרות הת"ח
קכ - קיט	חובת הבירור בהם ומהם

פקידה

יא, כ	ענינה משיח בן יוסף
יב, כו	יציאה משעבוד מלכיות
כד	הפרחת שממות הארץ
לב - לג	פעמים גלויה ופעמים נסתרת

קיבוץ גליות

עח	אימתי זמנו
עט - פא	יהיו שני קיבוצים אי' הידועים והשני הנידחים
עט - פא	אי' ע"י ישראל והבי' ע"י הקב"ה
פב - לה, עח, פב	החובה להיות שותף בקיבוץ
קב - קג	קבוץ אחרון יהיה בפעולת שני המשיחים

תורה

סד ולהלן	אין נגאלין אלא בזכות התורה
סד	בסוף הגלות יתגלה עץ החיים אורייתא דמשה
סד	יציאת הגלות תלוי בלימוד הקבלה
סה	הנמנעים מלעסוק בחכמת האמת מעכבים המשיח
סה	לימוד החכמה מתקן כונת האדם להיות עובד רק למען כבוד שמים
סז	עץ החיים – נסתר, עץ הדעת פשט
סז	בפשט יש מחלוקת ופלפול ובנסתר הכל אחד
צ ולהלן	בנין וישוב הארץ תלוי בלימוד תשב"ר
צא	בשביל תשב"ר אין השכינה מסתלקת מישראל
צג	בתי כנסיות למקרא ובתי מדרשות למשנה ושערי ציון לתלמוד
צד	העוסק בתלמוד ע"מ לעשות מיחד שמו ית' ומעמיד רגלי המרכבה
צה	עיקר התורה בא"י
צה	עיקר גלוי התורה בציון
קג - קד	סדר הלימוד הנכון
קג - קד	הדרה וזווה של תורה בריבוי ידיעה קודם הפלפול
קד	המפלפל קודם שידע מאבד כל מה שלמד
קצד, קטז	פירוש גדר תורה לשמה

תינוקות של בית רבן

צ ולהלן	חורבן וישוב הארץ תלוי בתשב"ר
צא - צב	בשבילם אין השכינה מסתלקת מישראל
צב	הקטנים צריכים הרגל בתורה במקרא ובמשנה
צג - צד	בתי כנסיות למקרא ובתי מדרשות למשנה
צג	רינה דאורייתא במקרא ובמשנה מחויבים ביחוד בזמן הגלות

תלמיד חכם

קטז	נקרא אתרוג העומד לבדו פרוש מן העולם
קטז, קיח	כנגד רחל עקרת הבית
קיז	נקרא ישראל
קיז	נקרא ע"ש יוסף
קיז - קיט	כל תיקון עמי הארצות להיות נתלים בת"ח

קיא - קיב, קיד	הערב רב שונאים ומזלזלים בת"ח שולטים עליהם ומנהיגים אותם ואינם רוצים להחזיקם
קיו	הערב רב אינם רוצים לקבל את מרותם

תפילה

מז, סט	רזא דפדות
ע	כל תפלתן של ישראל על ביהמ"ק
ע	בזמן הפקידה החובה להתפלל על הגאולה
עא	נחת רוח לפניו שיבקשו גאולה אע"פ שלא הגיע הזמן
עא	אסור לכוין לצורך עצמו
עא	אם מתפלל בשביל השכינה נענה
עא	המבקש למען שמו אין מעשיו מעכבים
עו - עז	ענין עניית איש"ר
עג	ע' תיבות בעלינו לשבח

תקוה

עד	הוא הבטחון הגמור בקיום ההבטחה ליגאל
עד - עה	הקב"ה לא יבייש את המקוים אליו אע"פ שיש להם מעט מעשים
עד	מעבירים לו על עוונותיו
עה	בזכות התקוה נגאל

תשובה

סא - סג	ג' גאולות בזכות אבות ואחרונה תלויה בתשובה, הביאור
סג	אחישנה ע"י תשובה ובעתה ברחמים
עט	שני מיני תשובה בלב ובמעשה כנגד שתי גאולות